

BOUW- EN CULTUURHISTORISCH WAARDESTELLEND ONDERZOEK

BOERDERIJCOMPLEX SCHOLTEN

Velhorst 6 Lochem

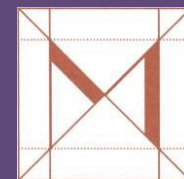
DEEL A – Bouw- en cultuurhistorische rapportage

Onderzoek i.o.v. Natuurmonumenten, 's-Graveland

7 november 2017

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

PROJECTGEGEVENS EN COLOFON

Bouw- en cultuurhistorisch waardestellend onderzoek Boerderijcomplex Scholten, Velhorst 6, Lochem. Deel A – Bouw- en cultuurhistorische rapportage.

Opdrachtgever

Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 ZS 's-Graveland

Rapportage en fotografie

Monumenten Advies Bureau
Gerrit Korenberg & Frank Haans

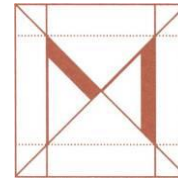
Advisering en fotografie

Monumenten Advies Bureau
Frank Haans & Gerrit Korenberg

Status rapport

Definitief
7 november 2017

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
november 2017, copyright MAB Nijmegen 2017

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

bureau voor architectuur- en bouwhistorisch onderzoek, cultuurhistorische gebiedsanalyses, restauratie, onderhoud en bouwtechnisch onderzoek, publieksvoorlichting en publicaties over cultuurhistorie

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
drs. J. de Jong
ing. G. Korenberg
mw. drs. M. Lemmens
D. Schaars Ma.
mw. drs. L. Valckx

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
Info@monumentenadviesbureau.nl/www.monumentenadviesbureau.nl

Objectgegevens

Adres

Boerderijcomplex Scholten
Velhorst 6
7241 TB Lochem

Natuurgebied

Velhorst
Beheereenheid Achterhoek

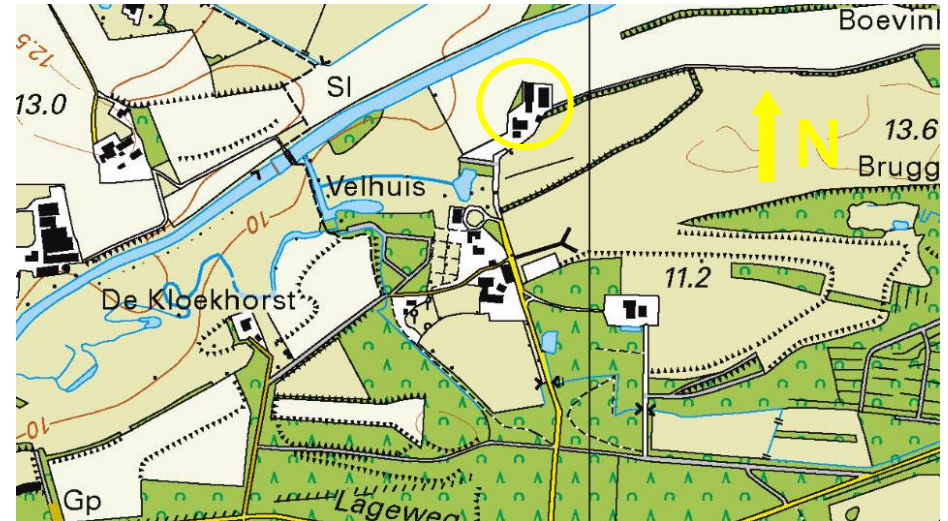
Natuurmonumenten bouwwerksnummers

BWK000431 Boerderij (hoofdgebouw)
BWK000432 Middenlangsdeelschuur
BWK002572 Parapluberg/kapberg
BWK000433 Berging/schuur
BWK003546 Aardappelbewaarpplaats (oostelijke schuur)
BWK003547 Varkensschuur (westelijke schuur)

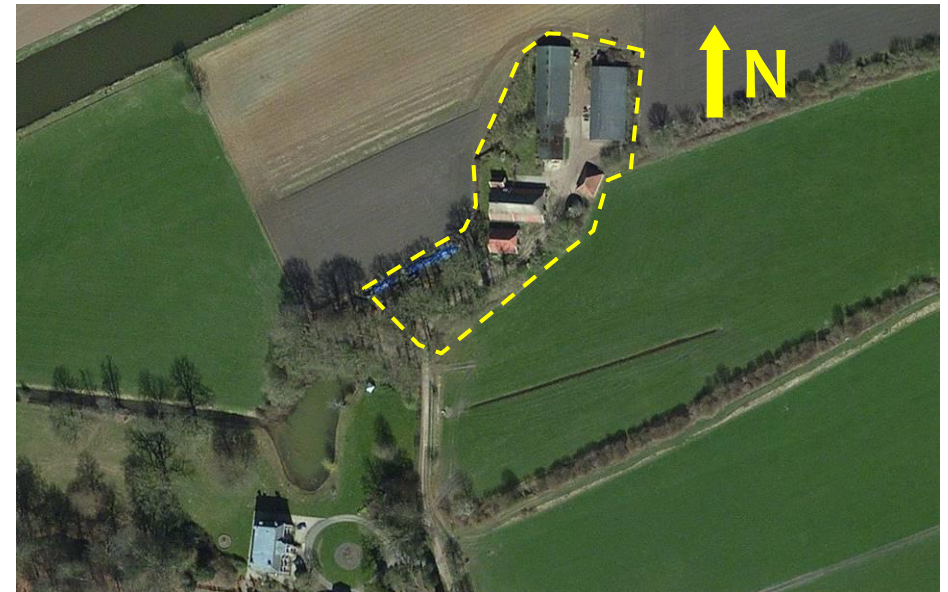
Status

Rijksmonument nummers: 530808 (boerderij), 530808
(middenlangsdeelschuur) en 530810 (kapberg)

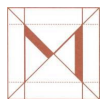
Het boerderijcomplex ligt binnen de historische Buitenplaats De Velhorst (complexnr. 520293).

Situering Boerderijcomplex Scholten op de topografische kaart. Bron: topotijdreis.nl.

Luchtfoto van de kern van het landgoed Velhorst. Boerderijcomplex Scholten ligt ten noorden van het landhuis. Bron: [ondergrond Bing.com/maps](http://ondergrond.bing.com/maps).

INHOUD

1	Inleiding	5
2	Samenvatting	9
2.1	Bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis van de Velhorst en het boerderijcomplex Velhorst 6	9
2.2	Cultuurhistorische waarden.....	14
3	Historische Context	19
3.1	Inleiding.....	19
3.2	Buitenplaats De Velhorst.....	19
3.3	Het ontstaan van Boerderij Scholten	26
3.4	De ontwikkeling van het erf Scholten	27
4	Bouwhistorische Beschrijving en analyse	45
4.1	Situering.....	45
4.2	Hoofdvorm boerderij (BWK000431).....	47
4.3	Constructie boerderij (BWK000431).....	48
4.4	Gevels boerderij (BWK000431).....	53
4.5	Enskamer (onderdeel BWK000431)	63
4.5	Interieur boerderij (BWK000431)	66
4.6	Middenlangsdeelschuur (BWK000432)	90
4.7	Parapluberg (BWK002572).....	97
4.8	Garage/berging (BWK000433).....	98
4.9	aardappelbewaarpplaats (BWK003546).....	101
4.10	Varkensstal (BWK003547)	101
4.10	Erf	102
5	bouwhistorische ontwikkeling	112
6	Cultuurhistorische waardenbepaling	119
6.1	Bouw- en architectuurhistorische waarden	119
6.2	Situering- en ensemblewaarde	120
6.3	Cultuurhistorische waarde.....	120
6.4	Archeologische verwachtingswaarde.....	120
6.5	Rijksmonument	121
6.6	Waardenstelling op onderdelen.....	121
6.7	Toelichting waardengradaties.....	126
7	Bronnen en literatuur	130
7.1	Archieven.....	130
7.2	Internet.....	130
7.3	Literatuur.....	130
7.4	Overige bronnen	130
Bijlage I – Historische context		131
1	Inleiding	132
2	Buitenplaats De Velhorst	132
Bijlage II – Redengevende beschrijving		150

1 INLEIDING

Deze uitgebreide cultuurhistorische waardenstelling (CHW) maakt de bouw- en cultuurhistorische waarden van boerderijcomplex Scholten inzichtelijk. Deze pachtboerderij is gelegen binnen het historische landgoed De Velhorst bij Lochem.

De waardering vindt plaats op basis van een inventarisatie en analyse van het gebouw ter plaatse (uitgevoerd op 22 juni 2017), een duiding van de historische- en ruimtelijke context en de beschrijving van de bouwhistorische ontwikkeling. Zowel het exterieur als het interieur zijn in het onderzoek betrokken. Het archiefonderzoek vond plaats bij de gemeente Lochem, het Gelders Archief, het historisch archief van het Kadaster en de beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Natuurmonumenten heeft de relevante stukken uit het objectarchief ter beschikking gesteld.

De in dit rapport opgenomen getrapte waardenstelling is gebaseerd op de Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek 2009. De getrapte waarden worden in tekst en beeld gepresenteerd. Op deze manier wordt inzicht gegeven in de verschillende (monument)waarden van de gebouwen en uiteindelijk wordt duidelijk waar spanningsvelden kunnen liggen in de discussie over behoud en transformatie en waar wijzigingen en ingrepen mogelijk of zelfs gewenst zijn.

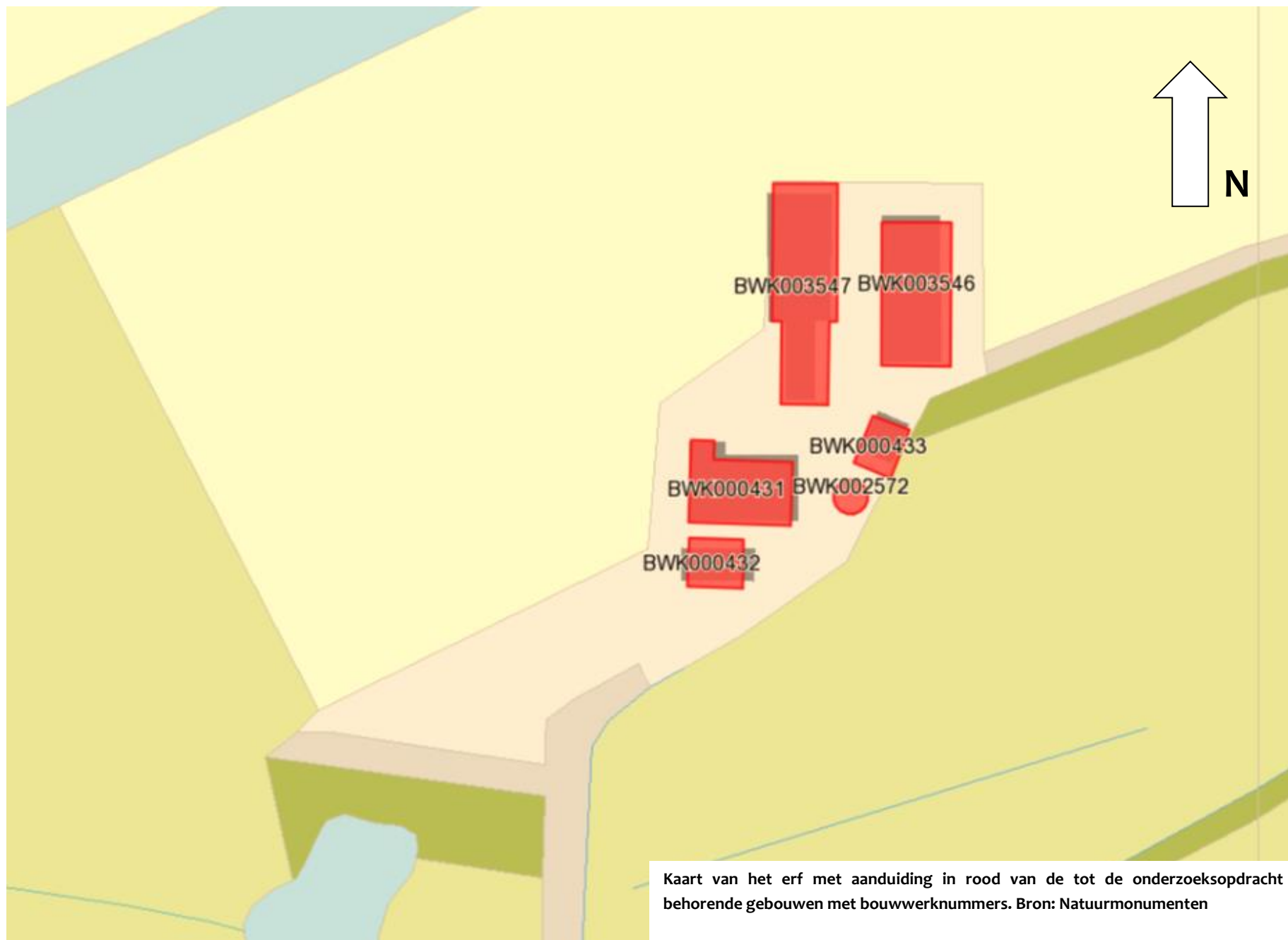
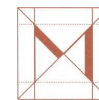
Opzet rapportage

In deze rapportage vindt u in hoofdstuk 2 een samenvatting van de ontwikkelingsgeschiedenis en waardering. Hoofdstuk 3 beschrijft globaal de historische context van het landgoed en de ontwikkeling van het erf en de gebouwen, gebaseerd op literatuur- en archiefonderzoek. Een uitgebreide historische context van het landgoed is opgenomen als bijlage. Hoofdstuk 4 geeft een bouwhistorische beschrijving van de huidige bouwsubstantie, met aansluitend in hoofdstuk 5 de gefaseerde bouwhistorische ontwikkeling. In hoofdstuk 6 worden aangetroffen cultuurhistorische waarden omschreven. Deze zijn tevens op de bijgaande plattegronden gevisualiseerd. Tenslotte bevat de rapportage een overzicht van de gebruikte literatuur en bronnen.

De foto's in dit rapport zijn gemaakt door het Monumenten Advies Bureau tijdens het veldwerkbezoek, tenzij anders vermeld.

Naast dit rapport Deel A is ook een rapportage Deel B opgesteld. In deel B zijn randvoorwaardentabellen opgenomen. Deze tabellen geven per onderdeel aan waar in geval van onderhoud of aanpassingen rekening mee dient te worden gehouden. Met behulp van deze tabellen krijgen gebruikers een beeld van mogelijkheden en belemmeringen vanuit cultuurhistorisch oogpunt.

Frank Haans & Gerrit Korenberg, bouwhistorici bnb
Monumenten Advies Bureau – 7 november 2017.

Het erf en hierop aanwezige elementen. Onderlegger: Bing.com/maps

2 SAMENVATTING

2.1 BOUW- EN ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS VAN DE VELHORST EN HET BOERDERIJCOMPLEX VELHORST 6

De Velhorst

Het ten oosten van de kern van Lochem in de buurtschap Klein Dochteren gelegen landgoed de Velhorst reikt als goed terug tot de middeleeuwen. In stukken uit 1105 is sprake van een Wenzo de Vrollehorst, dus letterlijk een zekere Wenzo die van Vrollehorst kwam. In een stuk uit 1313 spreekt men over de *curtis in Varlehorst*, in 1404 noemt men het goed *Vralehorst*. De naam Velhorst komt voor het eerst voor in een stuk uit 1506. Of de 80-Jarige Oorlog ook bij de Velhorst tot veel schade heeft geleid is niet duidelijk. Blijkens het verpondingskohier voor de buurtschap Klein Dochteren bestond de Velhorst in 1649 nog slechts uit één boerderij. Kort na 1660 moet het goed een Heere goed zijn geworden. Jonkheer Diederick van de Wall, die zich tot *Velhorst* noemde stichtte er een huis waar hij in ieder geval na 1672 ook woonde. Nog in de 18de eeuw werd dit huis in de volksmond het Wallshuis genoemd. In 1683 is er ook sprake van de boerderijen Groot Velhorst (of Scholte-Velhorst, thans Velhorst 6) en Klein of Nieuw Velhorst (thans Nieboer, Velhorst 3). Uit deze naamgeving blijkt al dat de boerderij Velhorst 3 in oorsprong jonger is dan Velhorst 6.

Het Wallshuis is volgens sommigen een spieker geweest, dat de kern vormt van het huidige huis. Vroeg in de 18de eeuw, toen Alard Schimmelpenninck het goed in handen had, woonde op Velhorst 3 Egbert Velhorst alias Nyeboer en op Velhorst 6 Schulte Jan Velhorst. Mr. Ernst van Löben Sels brak het spieker in 1741 deels af en bouwde aan de voorzijde

een breed voorhuis met hoog bordes. Ook werd in die tijd het koetshuis gerealiseerd. In 1819 werden door Mr. Jan Carel Jacob van Löben Sels de resten van het spieker aan de achterzijde grotendeels opgeruimd en vervangen door een achterhuis. Ook werden de bijgebouwen toen vergroot. Het is niet onwaarschijnlijk dat toen ook de eerste versterking van de boerderijen heeft plaats gevonden!

Jan Carel Jacob van Löben Sels pakte het goed met tuinen en gronden ook aan, liet een landschapstuin aanleggen en bossen waarin in deze regio de den werd geïntroduceerd en wist grote heidegronden te verwerven. Onder de opvolgers Van Rappard, die na 1850 in het bezit kwamen van de Velhorst werd het goed na 1900 een landgoed in de zin van de Natuurschoonwet. In 1973 werd Natuurmonumenten eigenaar van het goed. Uiteindelijk werden naast het huis en de bijgebouwen ook de pachtboerderijen van de Velhorst als Rijksmonument beschermd.

Boerderijcomplex Scholten

Ondanks de mogelijk middeleeuwse oorsprong van het erf, zullen de oudste delen van de huidige bebouwing waarschijnlijk niet vroeger dan de 17de eeuw dateren. Hoewel slechts een beperkt deel van de constructie zichtbaar is lijken de zichtbare delen te wijzen op een datering die in de 17de- of 18de eeuw ligt. Daarbij behoort de ankerbalkgebintconstructie van achtergevel tot brandmuur met bijbehorende eiken sporen tot de vroegste fase.

Mogelijk behoren ook delen van de brandmuur tot de vroegste fase, maar dit is door latere afwerkingen niet herkenbaar. De boerderij zal in deze fase nog geheel houten gevels hebben gehad. Dit is alleen nog herkenbaar aan de pengaten in de onderzijde van de achterste ankerbalk. Deze gaten

behoren bij de (verdwenen) diepe onderschoer. Deze onderschoer bleef nog tot in de 20ste eeuw gehandhaafd.

Uitbreiding woongedeelte en eerste verstening vroege 18de eeuw

Een belangrijke, en aan zowel het interieur- als het exterieur afleesbare uitbreidingsfase vond waarschijnlijk in de vroege 18de eeuw plaats. Bij deze fase werd de bestaande gebintconstructie direct voor het eerste ankerbalkgebint achter de voorgevel beëindigd en werd vóór deze constructie een zelfstandige constructie met twee ankerbalkgebinten geplaatst. Door deze opzet kwam een voorste gebint dicht achter de voorgevel te staan en kwam het achterste (toegevoegde) gebint dicht bij het voorste oudere (ter hoogte van brandmuur) te staan. De dakvlakken werden in deze fase uitgevoerd met naaldhouten sporen. Naast de uitbreiding was er ook duidelijk sprake van een opwaardering waarbij het voorhuis werd voorzien van bakstenen gevels. Het achterhuis zal nog houten gevels gehouden hebben.

In ieder geval de linker zijgevel van het voorhuis was lager dan de huidige voorgevel en lag bovendien iets verder terug. De vensters van het voorhuis waren in deze periode waarschijnlijk kleiner dan de huidige vensters, mogelijk uitgevoerd als kloostervensters of kruiskozijnen.

In het interieur kunnen de kelder en de opzet met een grote woonruimte met de forse schouw al tot deze fase behoren. De structuur met een gang achter de voordeur was waarschijnlijk nog niet aanwezig.

Verhoging voorhuis en bouw van een schuur omstreeks 1893

Aan het einde van de 19de eeuw werd het voorhuis in noordelijke richting met ca. 40 cm uitgelegd. Tegelijkertijd werden waarschijnlijk ook de onderste delen van de dakvlakken van het voorhuis verhoogd. Voor deze ingrepen moeten ook de nodige wijzigingen aan de bovenzijde van de voor- en rechter zijgevel plaats hebben gevonden, evenals aan de linker hoek van de voorgevel. Mogelijk behoren ook de huidige, voor die periode 'ouderwetse' vensters tot deze verbouwingsfase.

Om de uitbreiding aan de noordzijde van het voorhuis ook daadwerkelijk te kunnen benutten zou ook de kelder uitgebreid moeten zijn of zelfs geheel nieuw zijn aangelegd. Door het verhoogde dakvlak was een opkamer nu goed mogelijk. Aansluitend op de kelder zal nu waarschijnlijk ook een gang zijn ontstaan. De invulling van de rechter zijbeuk is niet bekend. Mogelijk waren hier bedsteden en een (iets verlaagde) werkruimte aanwezig.

In diezelfde periode werd ook de eerdere schuur ten zuiden van het voorhuis vervangen door de huidige middenlangsdeelschuur. De nieuwe schuur werd iets geroteerd ten opzichte van de oude schuur. Een tussen de schuur en de boerderij gesitueerd bakhuis kwam te vervallen. De functie van het bakhuis werd mogelijk in de zuidoosthoek van de schuur ondergebracht.

Vernieuwing achtergevel en bouw enskamer vroege 20ste eeuw

In de eerste twee decennia van de 20ste eeuw hebben twee verbouwingen plaats gevonden, die het huidige beeld van de boerderij in hoge mate bepalen. De eerste wijziging betreft de vernieuwing van de achtergevel

van de boerderij, waarbij de eerdere diepe onderschoer kwam te vervallen. Deze verbouwing kan aan de hand van de kadastrale kaarten tussen 1893 en 1910 worden gedateerd. Het achterhuis moet daarvoor, in ieder geval deels al versteend zijn geweest, getuige het oudere muurwerk op de rechter achterhoek.

Een vermoedelijk kort daarna ontstane uitbreiding betreft de bouw van de enskamer.

Gedeeltelijke herbouw middenlangsdeelschuur in 1939

Omstreeks 1939 liep de middenlangsdeelschuur door een brand veel schade op. Vooral de houtconstructie zal daarbij grotendeels verwoest zijn. Of de bovenranden van de gevels ook schade opliepen is niet bekend. Het is ook goed mogelijk dat de schuur tot 1939 en iets lagere hoofdvorm had. In ieder geval is de bovenrand van de oost- en westgevel in 1939 tot stand gekomen. Van beide zijgevels werd het middendeel volledig vernieuwd, op dat moment nog niet met de huidige betonnen stalramen.

Vermoedelijk is in diezelfde periode ook de rechter zijgevel van het achterhuis en het aansluitende deel van het voorhuis vernieuwd. Mogelijk was hier tot dan toe nog een houten wand aanwezig. In het nieuwe muurwerk van het voorhuis werd een nieuw venster ingevoegd. Een overeenkomstig venster werd in het oudere muurwerk van het linker deel van het voorhuis ingevoegd. Zeer waarschijnlijk is dat daarmee ook de huidige indeling met drie slaapkamers langs de rechter zijgevel tot stand kwam. Gezien de op historiserende wijze vorm gegeven toegangen van deze slaapkamers dateren mogelijk ook de historiserende paneeldeuren en delen van de knechtenkamer uit deze periode.

Vernieuwing linker zijgevel achterhuis XXc en aanleg gangzone achter brandmuur

De linker zijgevel van het achterhuis werd volledig vernieuw en daarbij ook in één lijn geplaatst met de eerder uitgelegde linker zijgevel van het voorhuis. Dit vernieuwde muurwerk heeft een duidelijk minder historiserend karakter dan eerdere ingrepen. Bovendien is dit het eerste muurwerk, waarbij de betonnen stalramen van meet af aan aanwezig waren, terwijl deze bij andere muurwerken later werden ingevoegd. De ingrepen zijn waarschijnlijk uitgevoerd, toen het bedrijf eind jaren 60 overschakelde van een gemengd bedrijf met vrij veel akkerbouw naar een bedrijf met hoofdzakelijk varkens. Niet alleen werd de in 1967 gebouwde aardappelbewaarplaats al snel geschikt gemaakt voor het houden van varkens, ook de ruimtes binnen de boerderij en de middenlangsdeelschuur werden nu ingericht voor het houden van varkens.

Ook de dwarsgangstructuur met naastgelegen douche en toilet achter de brandmuur zijn vermoedelijk in deze periode gerealiseerd.

Uitbreiding en modernisering bedrijf vanaf 1977

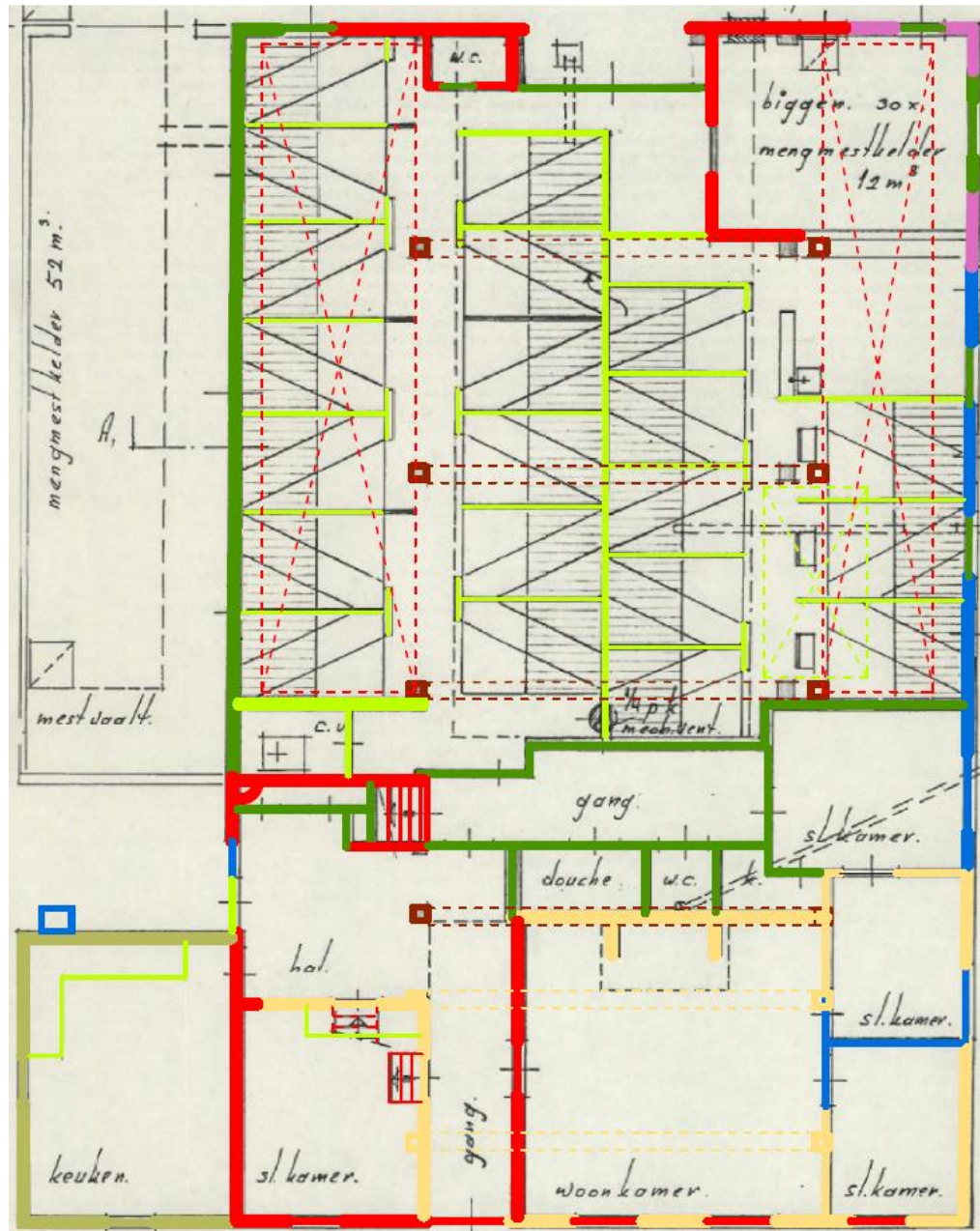
Vanaf 1977 hebben nog verschillende wijzigingen plaats gevonden aan zowel de boerderij als andere gebouwen op het erf. De eerste wijziging vond plaats in 1977 aan de boerderij. Hierbij werd in de linker zijbeuk, voorin het bedrijfsgedeelte een nieuwe cv-ruimte met daarnaast een portaal aangelegd. Ook werd de scheiding tussen het bedrijfsgedeelte en de dwarsgang beklampt. Waarschijnlijk werd de muur nu ook tot aan de dakvlakken doorgetrokken in gasbetonblokken. In 1986 werd het portaal al weer verwijderd. Het gehele bedrijfsgedeelte werd nu nieuw ingericht met varkenshokken op roostervloeren. Daarvoor moet de gehele vloer verwijderd zijn. Ook de huidige langswand in het midden van het

bedrijfsgedeelte werd op dat moment geplaatst. Nadien lijkt de situatie binnen het bedrijfsgedeelte niet structureel meer gewijzigd.

In 1983 werd de huidige parapluberg gebouwd. Op de plaats van de parapluberg stond tot dan toe een werktuigenberging/wagenloods. Enkele jaren later, in 1989, werd de berging/schuur direct ten noorden van de parapluberg vernieuwd. Daarbij werden de hoofdvorm en deels ook de indeling van de gevels van een schuur die tot dan toe op die plaats had gestaan overgenomen. Deze voorganger dateerde waarschijnlijk uit 1929.

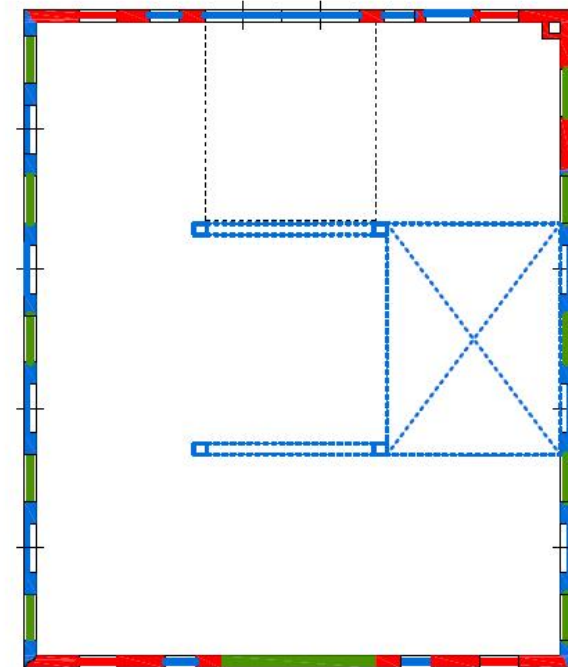
In 1977 werd de als aardappelbewaarplaats gebouwde schuur ten noorden van de boerderij omgevormd voor volledige huisvesting van varkens. Sinds de bouw in 1967 was een deel al ingericht voor het houden van varkens. Vervolgens is deze schuur in 1987 en 1996 nog tweemaal in noordelijke richting uitgebreid. In 1977 werd ten oosten van deze stal een nieuwe aardappelbewaarplaats gebouwd.

Velhorst 6, boerderij en middenlangsdeelschuur

Dateringen

- XVII
- XVIIIA
- XIXA
- 1893
- XXa
- XXb / 1939
- XXm/c
- XXd

2.2 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Ook boerderijcomplex Scholten, gelegen binnen het landgoed Velhorst, is goed herkenbaar als een pachtboerderij. De solide opbouw en verzorgde uitvoering van muurwerken, tezamen met een sterk historiserend totaalbeeld wat betreft gevelopeningen zijn zeer karakteristiek. Daarbij is ook sprake van een solide uitgevoerde eiken ankerbalkgebintconstructie, waarvan de oorsprong vermoedelijk aanzienlijk verder teruggaat dan de verdere opbouw van de boerderij.

Wel heeft de boerderij ook ingrijpende aanpassingen ondergaan die, zeker wat betreft het interieur, in behoorlijke mate afbreuk doen aan het totale historische karakter. De wijzigingen aan het exterieur, zoals de vernieuwing van de achtergevel, de aanbouw van een enskamer en de verstening (of vernieuwing) van zijgevels hebben daarentegen op een bij de historische karakteristiek aansluitende wijze plaats gevonden.

Vooraf in de gaaf bewaard gebleven hoofdvorm en nog substantieel historische gevels met op historiserende wijze gedetailleerde gevelopeningen is hoge architectuurhistorische waarde gelegen. Dit geldt voor zowel de boerderij als voor de ten zuiden van de boerderij gelegen langsdeelschuur. Deze schuur werd weliswaar na een brand in 1939 grotendeels herbouwd, maar de oorspronkelijke karakteristiek en vrijwel complete kopgevels bleven daarbij behouden. De nieuwe constructie werd daarbij op traditionele wijze met ankerbalkgebinten opgebouwd.

Bouwhistorische waarde is vooral gelegen in de gebintconstructie, brandmuur en andere tot de vroegste versteningsfasen behorende delen van gevels en binnenmuren van de boerderij.

Behoudens de middenlangsdeelschuur behoren zijn alle bijgebouwen vanaf de jaren 60 van de 20ste eeuw tot stand gekomen. Voor de parapluberg betreft dit volledige nieuwbouw in 1983, waarbij wel een traditionele werkwijze werd aangehouden en ook mogelijk een oudere roede werd hergebruikt. Hierin wel enige bouwhistorische waarde gelegen. Ook de naastgelegen garage/berging is geheel nieuw gebouwd (1989), maar daarbij werd wel globaal de hoofdvorm van de oudere voorganger overgenomen, zodat sprake is van enige architectuurhistorische waarde. Zowel deze schuur als de parapluberg hebben een zeer goed bij de boerderij en het landgoed passend historisch karakter en vertegenwoordigen daarmee vooral beeldwaarde

De varkensstal en aardappelbewaarkaats op het later toegevoegde noordelijke deel van het erf zijn van een zeer algemeen voorkomende sobere opzet, die niet aansluit bij het historische karakter van de overige bebouwing. In deze twee objecten is geen cultuurhistorische waarde of beeldwaarde gelegen.

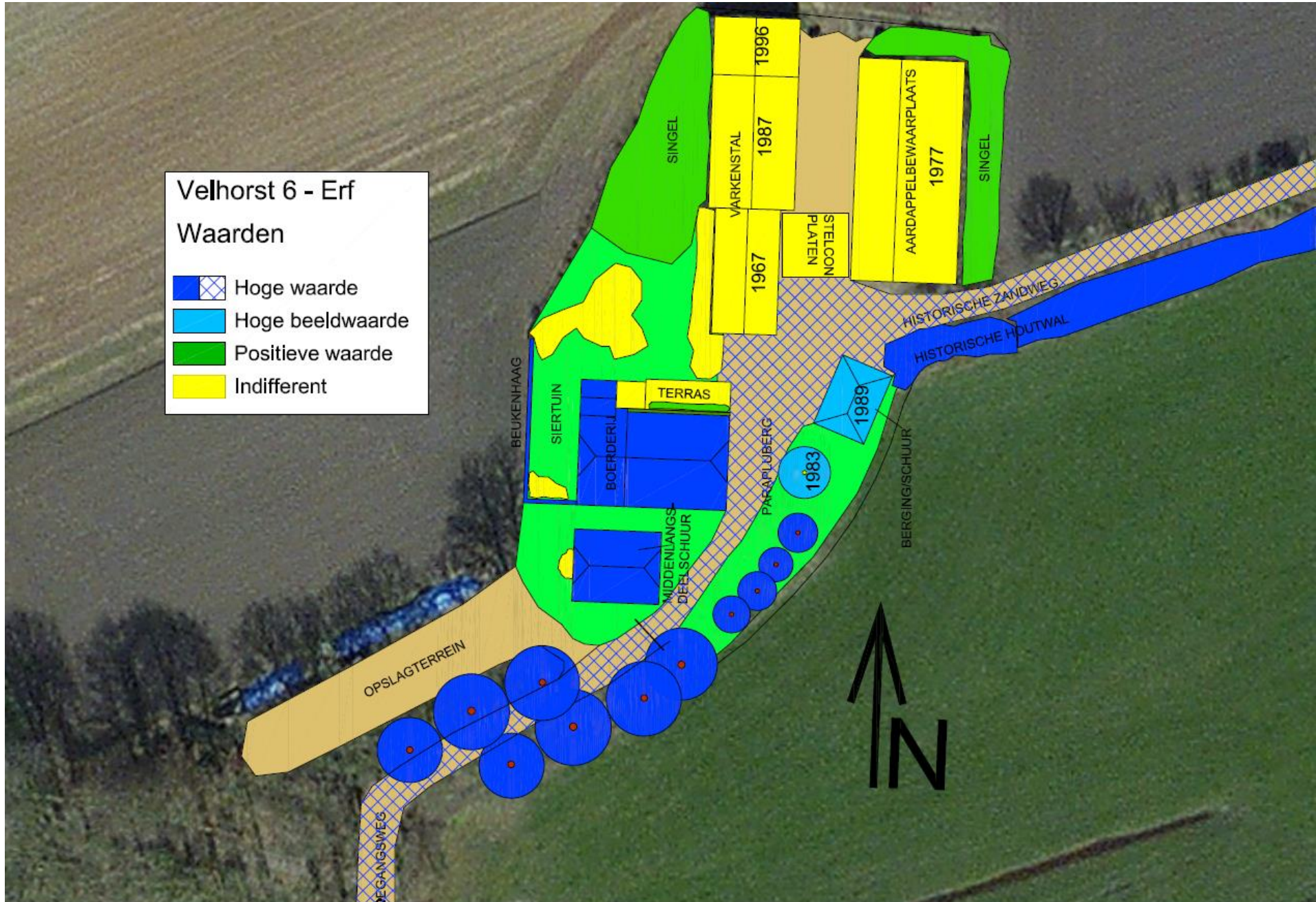
Naast deze objectgerichte waarden is zowel in de opzet van het erf als de huidige boerderij sprake van situeringswaarde vanwege de voorzetting van een zeer lange bebouwingsgeschiedenis. De in de contouren van het erf en aan de oostzijde aansluitende landweg met houtwal herkenbare historische structuren vertegenwoordigen hoge historisch landschappelijke waarden.

Als onderdeel van het landgoed De Velhorst en in de samenhang met de overige bebouwing en landschappelijke structuren binnen het landgoed vertegenwoordigt het complex belangrijke ensemblewaarde en als onderdeel van- en ter ondersteuning van het historische beeld van het

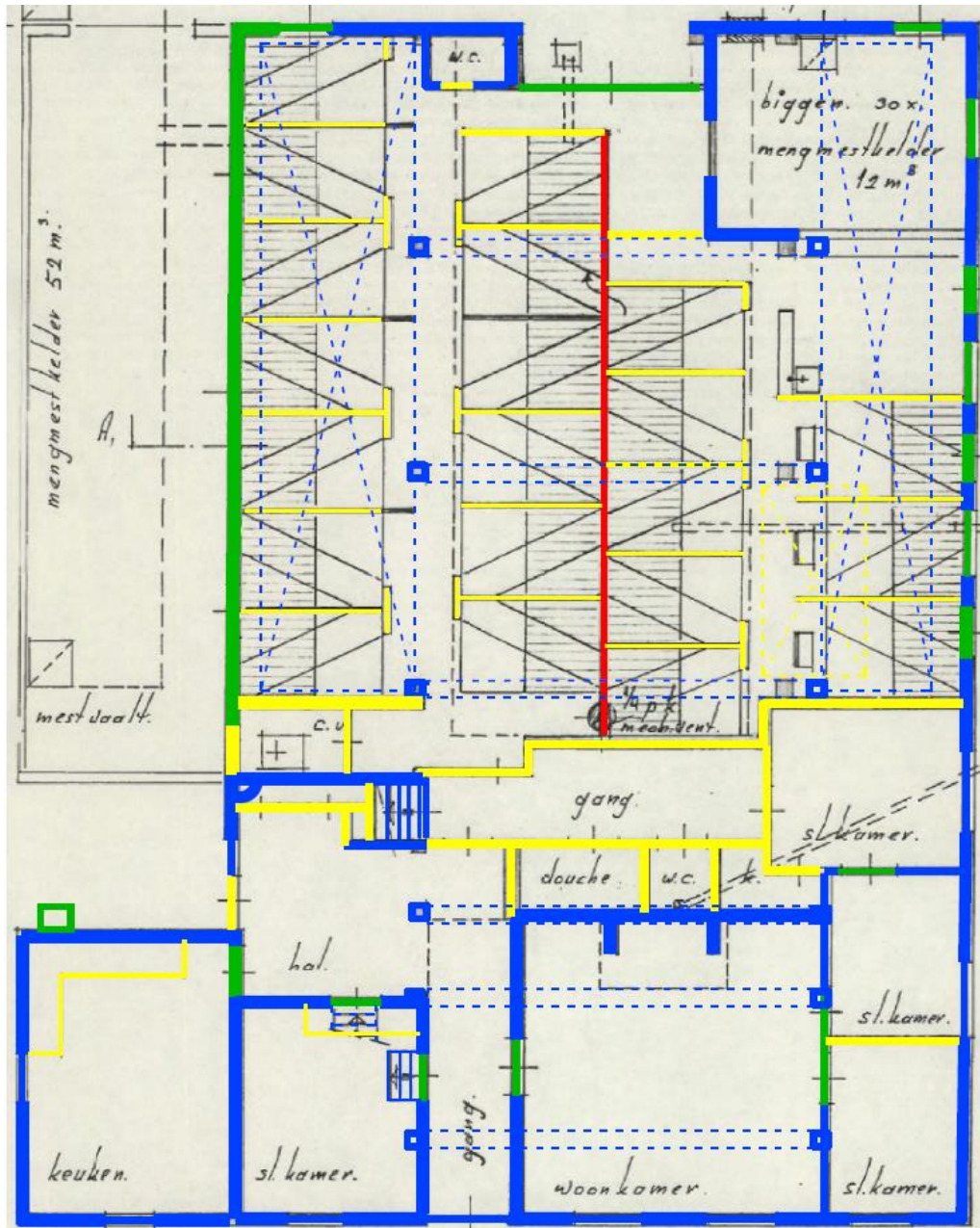
landgoed en direct omgeving vertegenwoordigt het boerderijcomplex daarnaast ook beeldwaarde.

Tot slot is sprake van een lange cultuurhistorisch zeer bepalende relatie tussen het landgoed en deze pachtboerderij. Hierin is dan ook hoge cultuurhistorische waarde gelegen.

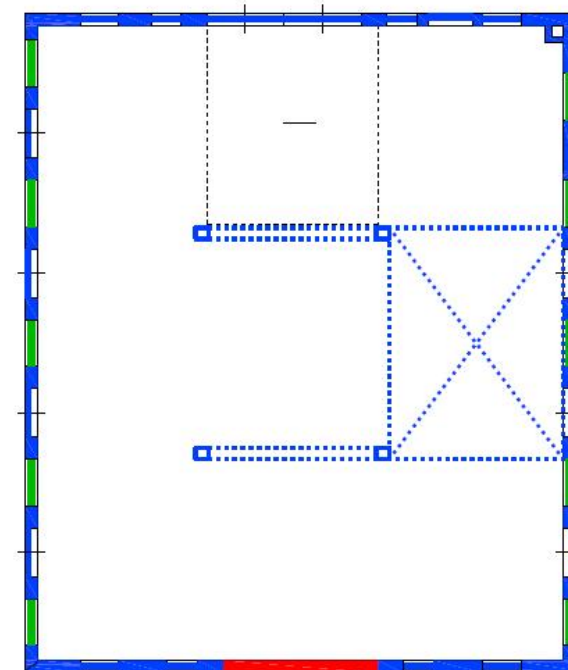

Velhorst 6, boerderij en middenlangsdeelschuur Cultuurhistorische waarden

- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferente waarde
- Storend

„Huize Velhorst“. ALMEN

3 HISTORISCHE CONTEXT

3.1 INLEIDING

Dit hoofdstuk beschrijft zeer beknopt de historische context van de historische buitenplaats de Velhorst, gebaseerd op archief- en literatuuronderzoek. Hierna wordt nader ingegaan op het ontstaan en de ontwikkeling van boerderijcomplex Nieboer.

De historische context van het landgoed is uitgebreid weergegeven in bijlage I.

3.2 BUITENPLAATS DE VELHORST

De Velhorst in de middeleeuwen

De naam Velhorst (Varlehorst) komt al voor in een oorkonde van 1105. Er dan sprake van een Wenzo de Vrollehorst, dus letterlijk een zekere Wenzo die van Vrollehorst kwam. In een stuk uit 1313 spreekt men over de *curtis in Varlehorst*, in 1404 noemt men het *goed Vralehorst*. De naam Velhorst komt voor het eerst voor in een stuk uit 1506.

In de vroege 14de eeuw had Herbertus van Putten het 'hof' Velhorst in leen van de Graaf van Gelre. Op zijn beurt liet Van Putten Velhorst waarschijnlijk door zijn horige Wolterus de Varlehorst bebouwen. Nog in de veertiende eeuw gaat het goed over op Hertog Reinald II en komt de Velhorst niet langer voor in de Gelderse leenaktenboeken. Mogelijk werd de Velhorst rond 1443 uit de horigheid bevrijd. Hierna is sprake van verschillende eigenaren. In de late vijftiende eeuw gaat het bezit over op de familie Van

Voorthuysen uit Zutphen en is niet langer sprake van een naamverband (te Verlehorst) met de eigenaren.

De broers Anthonis en Henrick van Voorthuysen maakten op 1 februari 1506 een testament op. Zij waren beiden ongehuwd gebleven en maakten elkaar in hun testament erfgenamen. Onder de goederen van Anthonis wordt hier genoemd *het erve en goed Velhorst in het kerspel Lochem, buurschap Dochteren*. Het is voor het eerst dat het goed aangeduid wordt met de thans nog gebruikelijke naam Velhorst. Henrick zou het in bezit krijgen en met „*die scaipe, die opten guede te Velhorst liggen*". De eigenaar heeft vermoedelijk op de ten zuiden van Velhorst gelegen heidevelden van de mark schapen gehouden. In een schatting van 1541 worden de „*Velhorster scheper*\" afzonderlijk aangeslagen.

Over de periode tussen 1540 en 1600 zijn met betrekking tot de Velhorst nauwelijks stukken bewaard gebleven, onder meer vanwege de uitermate troebele tijden van de Tachtigjarige Oorlog. Ongetwijfeld hebben meerdere landgoederen, ook in de Graafschap, toen veel geleden. Op 16 juni 1628 ging Velhorst over op jonkheer Hendrick van der Leeuw en Sophia Mockinck. In 1649 ging het bezit over op Diederik van der Leeuw. Velhorst bestond, blijkens het in 1649 voor de buurschap Klein Dochteren onder 't scholtambt Lochem gearresteerde verpondingskohier, toen nog slechts uit een boerderij. Als pachter werd ene Jan te Velhorst genoemd. Het ging in deze periode goed met het landgoed en Velhorst was zelfs het hoogst aangeslagen goed in het gehele scholtambt, wat er op wijst, dat het destijds nog niet gesplitst was.

De Velhorst wordt een herengoed na 1660

Helena van der Leeuw was een dochter van Hendrick en Sophia. Zij trouwde in Zutphen op 12 augustus 1660 met jonkheer Diederik van de Wall. Hij stamde uit een zeer oud en bekend Zutphens regeringsgeslacht. Vermoedelijk is de Velhorst eerst na hun huwelijk aan Helena van der Leeuw toebedeeld. Met jonkheer Diederik van de Wall, die zich „tot Velhorst" noemde, begint de geschiedenis van het goed als een heus herengoed, aangezien hij er een huis moet hebben gesticht, dat hij met zijn gezin heeft bewoond en dat in de 18de eeuw in de volksmond nog altijd het Wallshuis heette.

Twee boerderijen in de 17de eeuw

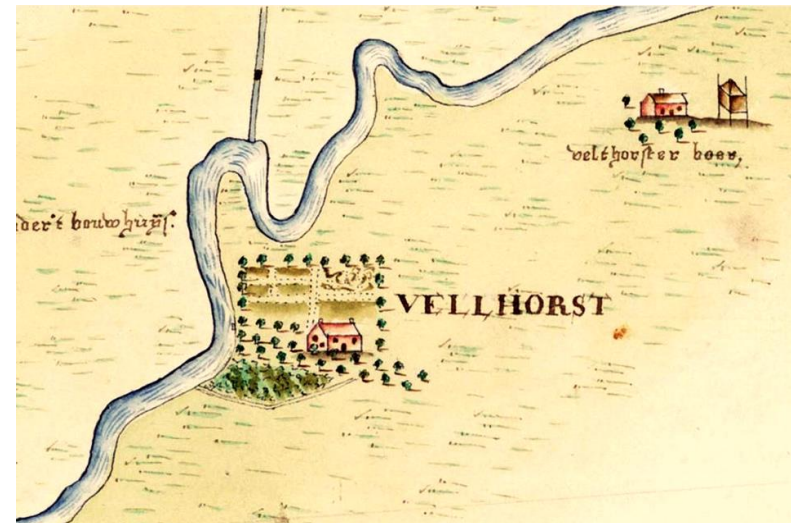
In 1675 heeft Van de Wall met het bestuur van de mark van Groot en Klein Dochteren een kwestie over ter ontginning aangegraven markegrond. Ook in zijn testament van 1683 spreekt hij van het nieuw aangemaakte land. Van belang voor ons verhaal is het feit dat hij zijn verpachte gronden over twee boerderijen heeft verdeeld en bovendien een gedeelte voor zijn eigen gebruik heeft gehouden. Die twee boerderijen komen voor onder de namen Groot Velhorst of Schulte-/Scholte-Velhorst (het huidige Velhorst 6) en Klein of Nieuw Velhorst (tegenwoordig Nieboer, Velhorst 3). Beide boerderijen flankeerden op enige afstand het spieker, dat op de plaats van het tegenwoordige herenhuis stond. In de late 17de eeuw is er dus sprake van een huis (spieker) en twee boerderijen, waarvan Velhorst 6 verreweg de oudste was en Velhorst 3 vermoedelijk nog maar kort daarvoor was ontstaan. Vroeg in de 18de eeuw, toen Alard Schimmelpenninck het goed in handen had, woonde op Velhorst 3 Egbert Velhorst alias Nyeboer en op Velhorst 6 Schulte Jan Velhorst.

Na enkele eigendomswisselingen komt Velhorst in 1712 in het bezit van Mr. Johan Op ten Noort, van wie afstammelingen het landgoed nog tot ver in

de 20ste eeuw hebben bezeten. Velhorst was voor de nieuwe eigenaar waarschijnlijk vooral een beleggingsobject en hij woonde niet op het landgoed. Na zijn overlijden ging het landgoed over op zijn dochter en na haar overlijden in 1733 ging Velhorst in 1735 over op haar zuster Petronella Cunira, gehuwd met Mr. Ernst van Löben Sels.

Bouwactiviteiten bij het huis en bijgebouwen vanaf 1741

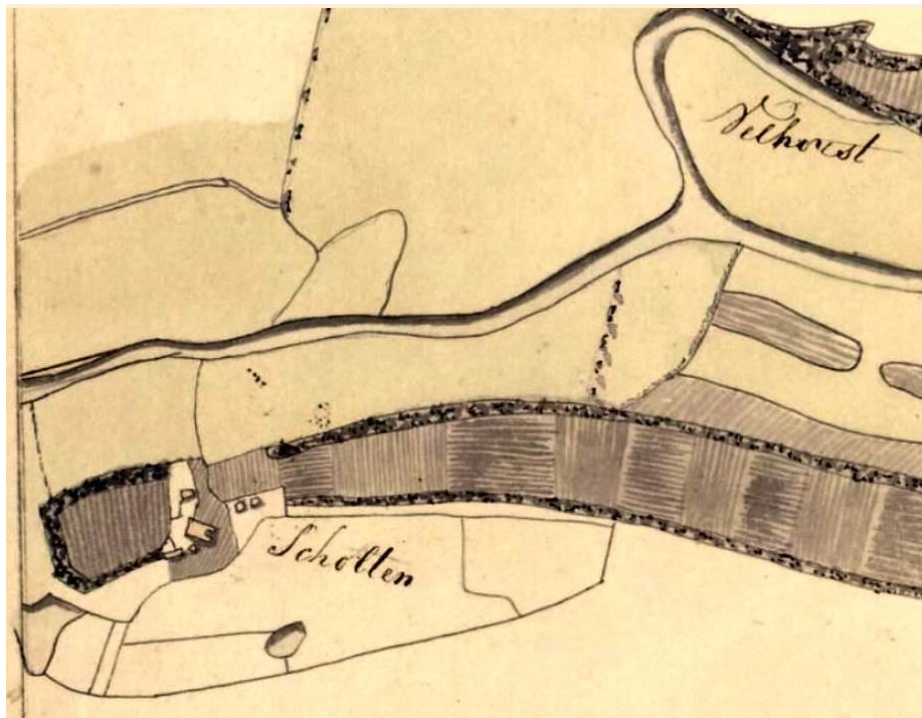
In 1741 brak Mr. Ernst van Löben Sels het spieker van Van de Wall gedeeltelijk af en bouwde hij vóór het overgebleven gedeelte een breed voorhuis met een hoog bordes, zijnde de voorste helft van het in 1819 verder uitgebreide en thans nog bestaande herenhuis op de Velhorst. Het verbouwde huis werd tot zomerverblijf bestemd. Hij verbouwde ook het koetshuis. Rond het verbouwde huis werd naar de ideeën van die tijd een park aangelegd, met een sterrenbos en berceaus, vijvers, broeikassen, enz.

Detail van de Velhorst uit de kaart van Bonnet-Ravenschot 1763. Vreemd genoeg is hier slechts het huis en één boerderij getekend, terwijl in die periode op de Velhorst naast het door Van Löben Sels uitgebreide huis van Van de Wall twee boerderijen stonden. RAZ.

In de loop van de 18de eeuw werd de Velhorst flink uitgebreid. Mr. M. D. van Löben Sels had in 1797 het aangrenzende goed Kloekhorst gekocht. De weduwe Van Löben Sels breidde deze bezitting nog wat uit, doordat de mark haar de aangrenzende gronden ten noorden van den zogenaamde *lagen weg van Zutphen naar Lochem* afstond, voor zover die niet al eerder met Velhorst waren verenigd. Rond het gebied van Velhorst lag toen nog boomloze heide, waarop schapen werden geweid.

De zogenaamde kaart ter waterpassing uit 1818-1820 toont de Berkel met daaronder de boerderij Scholten, omgeven door langgerekt met boomsingels omzoomd bouwland. GA Lochem

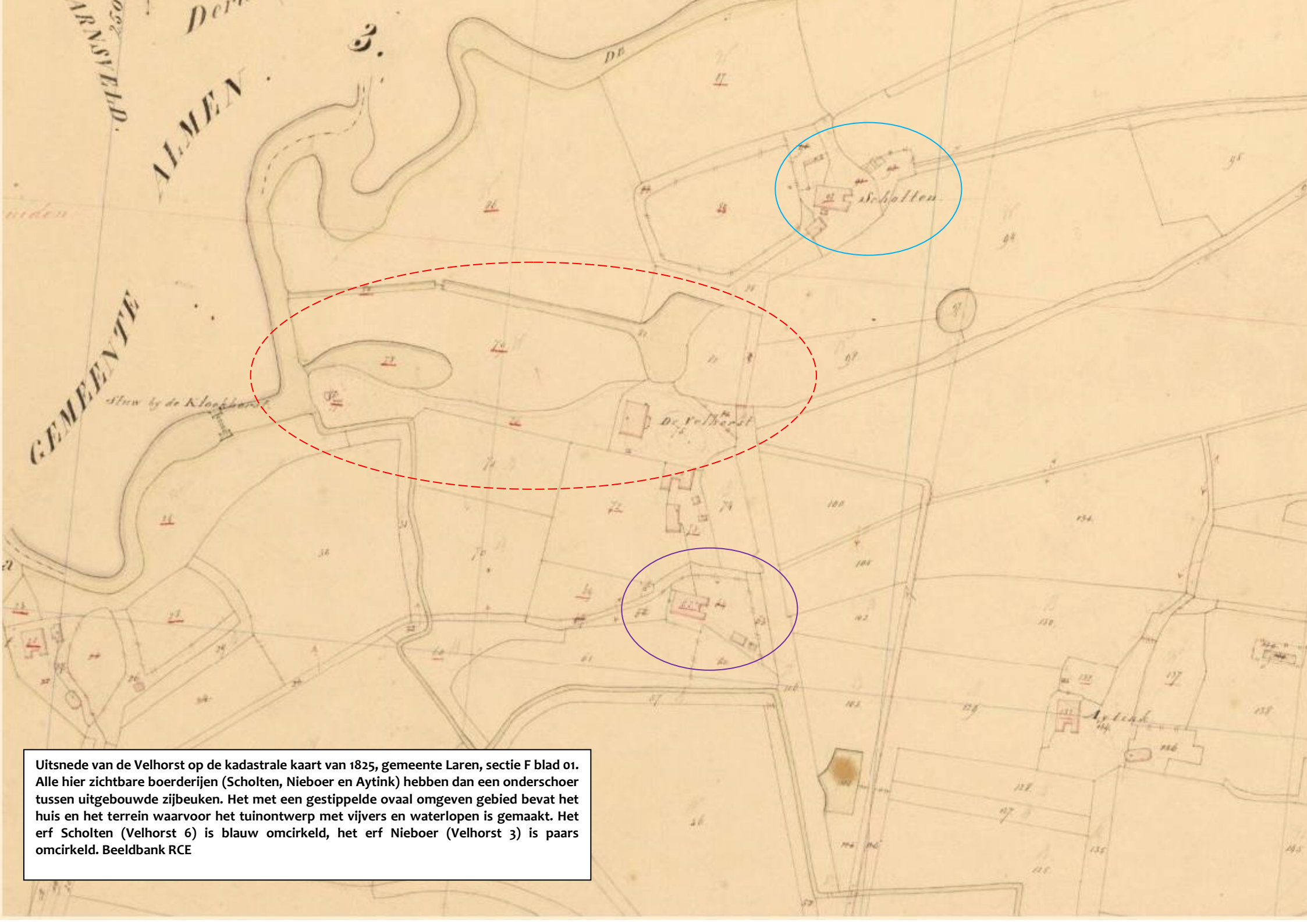
Uitbreiding landhuis en aanleg van nieuwe tuinen vanaf 1817

Mr. Jan Carel Jacob van Löben Sels was geboren in 1775 en is in 1799 getrouwd met zijn nicht Jacqueline de Malapert, dochter van Mr. Jan Jacob en Isabelle Sophie van der Muelen. Hij was een groot liefhebber van de jacht en een bekwaam beheerder van zijn bezittingen.

In 1819 vergrootte Jan Carel van Löben Sels het herenhuis op Velhorst, na te hebben afgebroken wat er nog over was van het spieker. Daarbij ontstond het huidige blokvormige huis.

Ook de bijgebouwen werden toen gewijzigd en vergroot. In de omgeving van het huis heeft Van Löben Sels toen ook veel veranderd. Van Löben liet de nog jonge tuinarchitect Martinus van den Berg uit Rozendaal bij Arnhem, in de geest van die tijd de formele, stijve 18de-eeuwse aanleg omvormen naar een Engelse landschapstuin, met vijvers en slingerende lanen en waterlopen.

Het is niet onwaarschijnlijk dat toen ook de eerste versterking van de boerderijen heeft plaats gevonden.

Uitsnede van de Velhorst op de kadastrale kaart van 1825, gemeente Laren, sectie F blad 01. Alle hier zichtbare boerderijen (Scholten, Nieboer en Aytink) hebben dan een onderschoer tussen uitgebouwde zijbeuken. Het met een gestippelde ovaal omgeven gebied bevat het huis en het terrein waarvoor het tuinontwerp met vijvers en waterlopen is gemaakt. Het erf Scholten (Velhorst 6) is blauw omcirkeld, het erf Nieboer (Velhorst 3) is paars omcirkeld. Beeldbank RCE

Tuinontwerp voor de Velhorst van 11 december 1818, ontwerp Martinus van den Berg (Rozendaal 1796-1846). In hoofdlijnen is dit plan in opdracht van Van Löben Sels ook uitgevoerd. Het noorden is op deze kaart boven. Gelders Archief: Huisarchief De Velhorst nr. 0584 Huis Velhorst 108.

Het huis de Velhorst zoals het is geworden na de verbouwing van 1819-1821 op een ansichtkaart uit de vroege 20ste eeuw.

Detail van de Velhorst op de kaart met de verbetering van de Berkel uit 1844. In roze aangegeven het nieuw geplande verloop van de rivier. Duidelijk zichtbaar is het huis met bijgebouwen en de twee boerderijen Scholten (met naam aangeduid) en Nieboer. De laatste is zuidelijk van het huis gelegen (binnen de rode ovaal). Onder op de kaart is het verloop van de Velhorster Laak te zien. GA Zutphen.

Consolidatie van de aanleg vanaf 1850 tot heden

Mr. J. C. J. van Löben Sels overleed op Velhorst in 1850, zijn weduwe in 1858. Hun dochter Isabelle Sophie werd eigenaar. Ze was in 1824 getrouwd met Johan Abraham Anne Christiaan ridder van Rappard, destijds kapitein bij het korps ingenieurs.

Van Rappard bleek een zuinig man. Grote uitgaven aan het goed werden zoveel mogelijk vermeden, waardoor er aan de rond 1820 ontstane situatie weinig is aangepast. Wel vonden er na 1850 nog aanpassingen plaats aan de tuinen rond het huis en werd de pal noordwaarts verlopende laan die via een haakse bocht omhoekte naar het huis in de jaren 70 verwijderd. Alleen de laanbeplanting in het direct van de huidige hoofdlaan afsplitsende deel van deze laan bleef gespaard, waardoor het verloop in het bosgedeelte herkenbaar is gebleven.

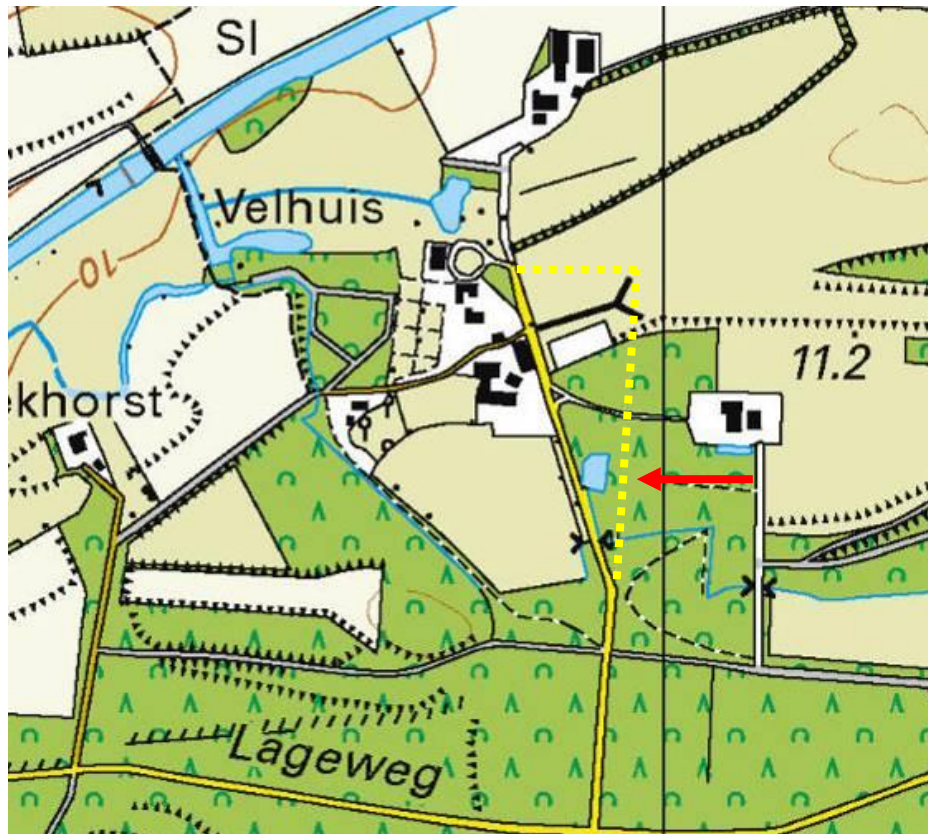
De oudste dochter van het echtpaar Van Rappard-van Löben Sels, jkvr. Johanna Benjamina van Rappard, trouwde in 1848 met jhr. mr. Jan Louis Anne Martens. Hun achterkleinzoon, jhr. J.C. Martens (1889-1972) liet Velhorst na aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland die het nog steeds bezit. Natuurmonumenten heeft het huis en de boerderijen sindsdien steeds verhuurd. Het huis en koetshuis zijn reeds in de jaren 60 aangewezen als rijksmonument. Binnen het Monumenten Inventarisatie Project en het daarop volgende Monumenten Selectie Project werd de bescherming van het goed rond 2000 flink uitgebreid door de toevoeging van bijgebouwen en de boerderijen.

Uitsnede uit de topografische kaart van 1905. De Berkel is gekanaliseerd. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Het huis en koetshuis vanuit de lucht gezien in 1930. Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

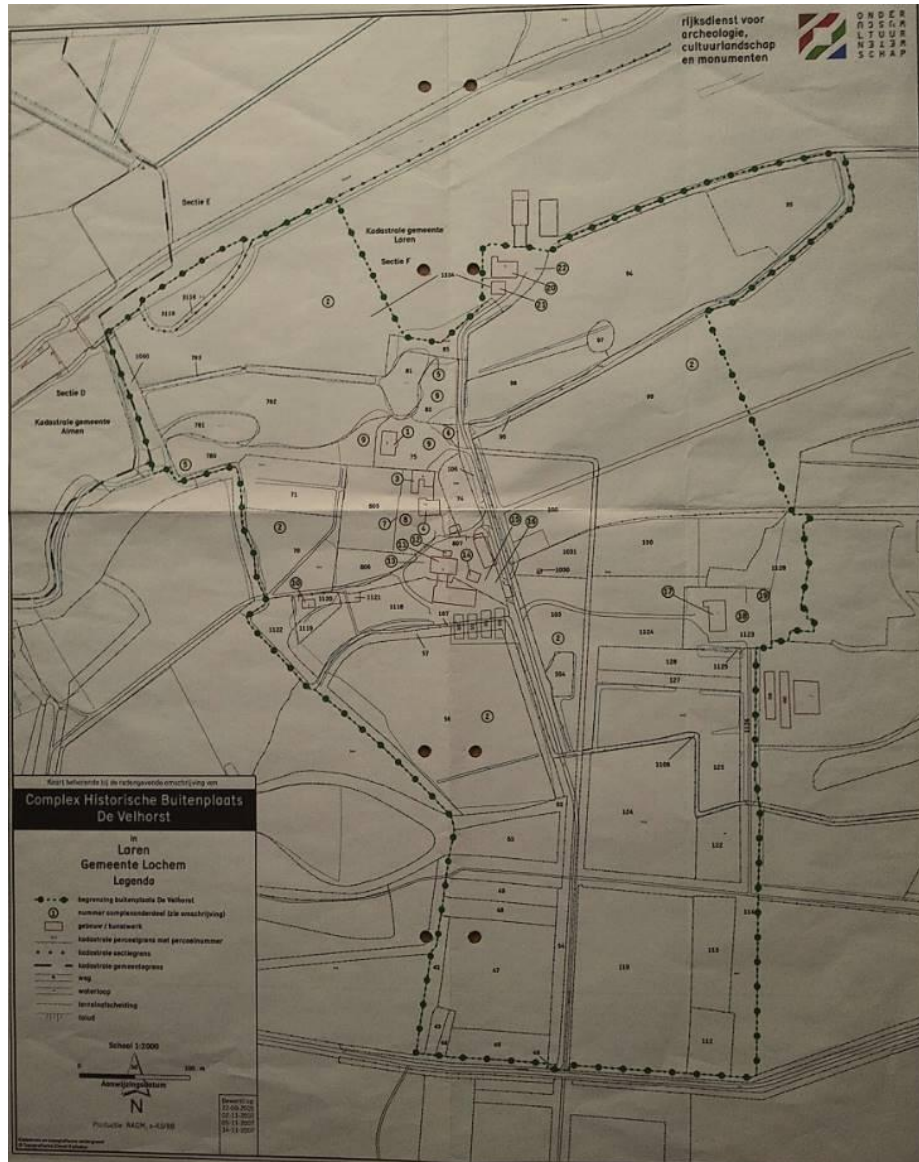
Uitsnede uit de recente topografische kaart (2016). De hoofdroute naar de Velhorst is op deze kaart in geel aangegeven. Het noordelijke deel van de oude rechte laan, met de omhoeking recht naar het huis is hier tot aan de afsplitsing van de hoofdlaan verdwenen (gele gestippelde lijn aangeduid met rode pijl). Het huis heeft nog altijd de verkeerde aanduiding Velhuis. De bebouwing op de erven van Aitink, Nieboer, de Velhorst en Scholten is hier redelijk accuraat getekend. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

De poort en het huis Velhorst in 2017. Foto F. Haans MAB juni 2017

De laan vanuit het huis Velhorst naar het achter de bomen gelegen boerderijcomplex Scholten in 2017. Foto F. Haans MAB juni 2017

Kaart uit 2006 van de RACM (nu RCE) waarop de grens van de bescherming van het gebied van de Velhorst middels een stippel/bolletjeslijn is weergegeven.

3.3 HET ONTSTAAN VAN BOERDERIJ SCHOLTEN

Wanneer Van de Wall zich rond 1675 intensiever met het beheer van zijn goed De Velhorst gaat bezig houden vinden diverse activiteiten plaats op het landgoed.

Eerst ligt Van de Wall in de clinch met het bestuur van de mark van Groot en Klein Dochteren over de kwestie aangaande de ontginning van aangegraven markegrond. Hij breidt het goed dan ook uit met nieuw aangemaakt land. Om dit land effectiever te kunnen bewerken blijkt het wenselijk om een extra bouwhof (boerderij) te stichten. Deze wordt gerealiseerd zuidelijk van de eveneens in die tijd door hem gebouwde spieker. Van de Wall verdeelt zijn verpachte gronden over twee boerderijen en bovendien houdt hij een gedeelte voor zijn eigen gebruik. De veel oudere boerderij komt voor onder de namen Groot Velhorst of Schulte-/Scholte-Velhorst, later vaak gewoon Scholten. Deze stichting is vermoedelijk al van middeleeuwse oorsprong, maar een nadere datering is vooralsnog niet mogelijk.

Boerderij Scholten zal in die periode ongetwijfeld een opzet als hallehuisboerderij met middenlangsdeel hebben gekend. De wanden zullen daarbij als vakwerk met vullingen van leem uitgevoerd zijn geweest. Het is zeer de vraag of in de huidige opbouw nog restanten uit deze periode bewaard zijn gebleven. Dit zou dan eventueel het geval kunnen zijn bij de eiken gebintconstructie. Deze gebintconstructie is thans maar zeer ten dele zichtbaar. De zichtbare delen zijn echter van vrij forse afmetingen met een behoorlijk regelmatige opzet. Dit maakt een datering, eerder dan de 17de eeuw weinig aannemelijk.

De gebinten, uitgevoerd in eiken, met licht gebogen windschoren en de kapconstructie met eiken sporen, gepend in de gebintplaten met in de sporen met toognagels bevestigde haanhouten maken een datering van de constructie na de 17de eeuw echter ook minder waarschijnlijk. Het is dan ook zeker niet uit te sluiten dat boerderij Scholten in de late 17de eeuw werd vernieuwd op het moment dat boerderij Nieboer als nieuwe boerderij werd gesticht.

Dit oudste deel betreft dan de gebintconstructie, die vanaf de achtergevel tot aan de brandmuur aanwezig is. Aangezien de gebintplaten nog boven het voorhuis doorlopen zal de voorgevel in ieder geval vóór de huidige brandmuur hebben gelegen. Gezien de ter hoogte van het voorhuis geplaatste zelfstandige constructie is het wel waarschijnlijk dat de boerderij wel iets korter was dan thans het geval is.

Zicht op de linkerzijde van de gebintconstructie boven het voorhuis. De stippellijn markeert de voorzijde van de (afgekapte) oudste gebintconstructie.

Aan de achterzijde komt de huidige lengte waarschijnlijk overeen met de vroegste opzet van de huidige gebintconstructie. De pengaten in de onderzijde van de ankerbalk van het achterste gebint wijzen op de aanwezigheid van stijlen onder deze ankerbalk. Dit past bij een opzet met onderschoer, waarbij de deeldeuren onder dit achterste gebint lagen. De delen aan weerszijden van het onderschoer strekten zich dan uit tot de huidige achtergevel.

3.4 DE ONTWIKKELING VAN HET ERF SCHOLTEN

3.4.1 De boerderij in de vroege 18de eeuw

Hoewel bekend is dat de boerderij in de 17de eeuw al aanwezig was en deze ook op de kaart van Bonnet-Ravenschot uit 1763 wordt weergegeven, geven deze bronnen geen gegevens over de opzet van de boerderij. De weergave op de kaart is dermate algemeen dat hieraan geen waarde kan worden gehecht.

Detail van de weergave van boerderij Scholten als 'Velthorster boer' op de kaart van Bonnet-Ravenschot uit 1763. Bron: RAZ

Het gebouw zelf verschaft hier echter wel bruikbare informatie in de vorm van het de gehanteerde baksteen en het toegepaste baksteenformaat. Het baksteenformaat van 22,5/24 x 10,5/11 x 4,5/4,7 cm; 10-lagen = 54,5 cm, dat aan de voorgevel en beide zijgevels voorkomt past bij een datering in de late 17de- of vroege 18de eeuw. Daarbij wijst het gebruik van klezoren in het metselverband op de rechter voorhoek over het algemeen op een datering die vóór ca. 1730 ligt.

Op basis hiervan kan worden aangenomen dat de boerderij in ieder geval in de vroege 18de eeuw de huidige omvang had bereikt. Om dat te bereiken was het voorhuis uitgebreid. De bestaande gebintconstructie moest daarvoor worden uitgebreid. Dit werd gedaan door aan weerszijden vóór de bestaande constructie een zelfstandige constructie met twee ankerbalkgebinten te plaatsen. De over deze gebinten gelegde gebintplaten werden met een lasverbinding verbonden met de ingekorte oudere platen. De voor de uitbreiding noodzakelijke sporen werden, in tegenstelling tot de eiken sporen van het oudere deel, uitgevoerd in gekantrecht grenen.

De gevels van het achterhuis bleven in deze periode waarschijnlijk nog wel als vakwerk uitgevoerd. De vensters in het voorhuis waren waarschijnlijk iets kleiner dan de huidige vensters, met mogelijk een opzet als kloosterkozijnen met een vast kalf.

3.4.2 Situatie in de vroege 19de eeuw

De eerste concrete en vrij betrouwbare gegevens betreffende de opzet en omvang van boerderijcomplex Scholten dateren uit de vroege 19de eeuw, wanneer in 1817 een boedelinventaris wordt opgemaakt. Boerderij Scholte Velhorst wordt omschreven als: *“boerderij met twee zaadbergen, een schoppe of opene schuur, een varkenskot, een put en een oven.”*

Zowel een in 1818-1820 vervaardigde ‘kaart ter waterpassing’ als het kadastrale minuutplan (1811-1832) geven het erf in deze periode weer. Vooral het kadastrale minuutplan mag als vrij betrouwbaar worden beschouwd, zodat de genoemde onderdelen ook aan een plaats kunnen worden gekoppeld.

Uitsnede uit ‘kaart ter waterpassing’ uit 1818-1820 boerderij Scholten, omgeven door langgerekt met boomsingels omzoomd bouwland. GA Lochem

Uitsnede kadastraal minuutplan 1811-1832, gemeente Laren, sectie F, blad 01.
Bron: Beeldbank RCE

Duidelijk herkenbaar is natuurlijk het grootste volume van de boerderij met het diepe onderschoer. De achtergevel vertoont daarbij een wat geknikt verloop. Direct ten zuiden van de boerderij bevindt zich een klein rechthoekig bouwdeel. Op basis van de plaats (dicht bij het voorhuis) en de afmetingen moet dit een bakhuisje zijn, in de boedelinventaris aangeduid als 'oven'. De grotere schuur ten zuiden van het bakhuisje was waarschijnlijk de 'schoppe of opene schuur'. Deze ligt deels ter plaatse van de huidige middenlangsdeelschuur.

Voor het voorhuis is de ronde waterput herkenbaar. Ten noorden van de put een langgerekt rechthoekig bouwdeel. Dit moet het 'varkenskot' zijn geweest. Tot slot bevinden zich ten noordoosten van de boerderij twee rechthoeken, die in tegenstelling tot de andere bouwwerken niet met een rode lijn zijn geaccentueerd. Dit moeten de twee 'zaadbergen' zijn geweest.

3.4.3 Bouw van de middenlangsdeelschuur in 1893

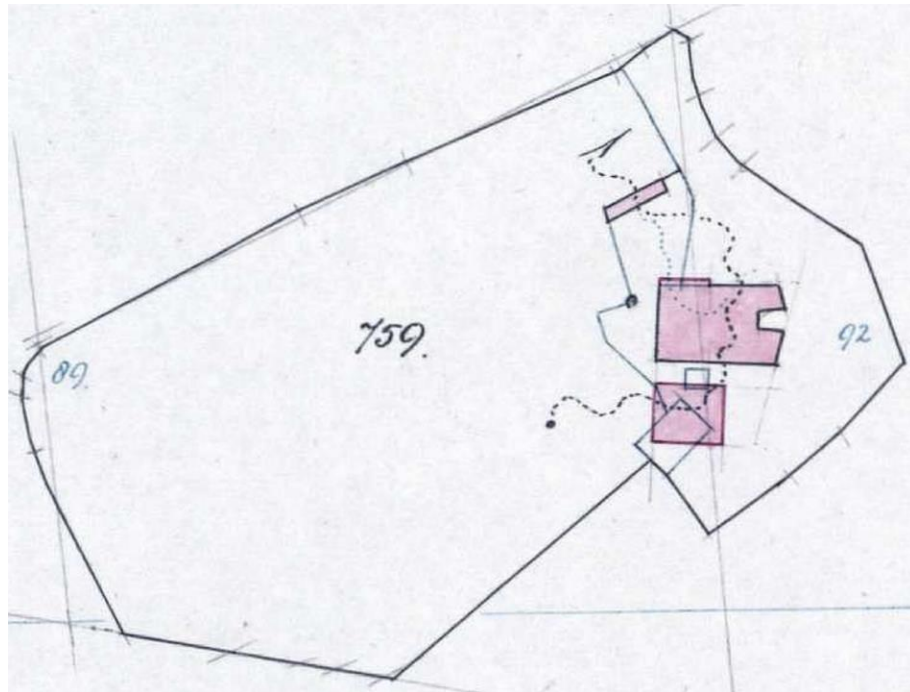
Aan de hand van de kadastrale veldwerken en hulpkaarten kan vanaf het kadastrale minuutplan de ontwikkeling van het erf worden gevolgd.

De eerste wijziging vond plaats in 1893. Op dat moment werden de eerdere 'schoppe' en het bakhuisje gesloopt en vervangen door de huidige middenlangsdeelschuur. De plaats van de nieuwe schuur valt deels samen met de gesloopte schuur, maar omdat de nieuwe schuur werd gedraaid ten opzicht van de eerdere schuur, moet de voorganger volledig zijn gesloopt.

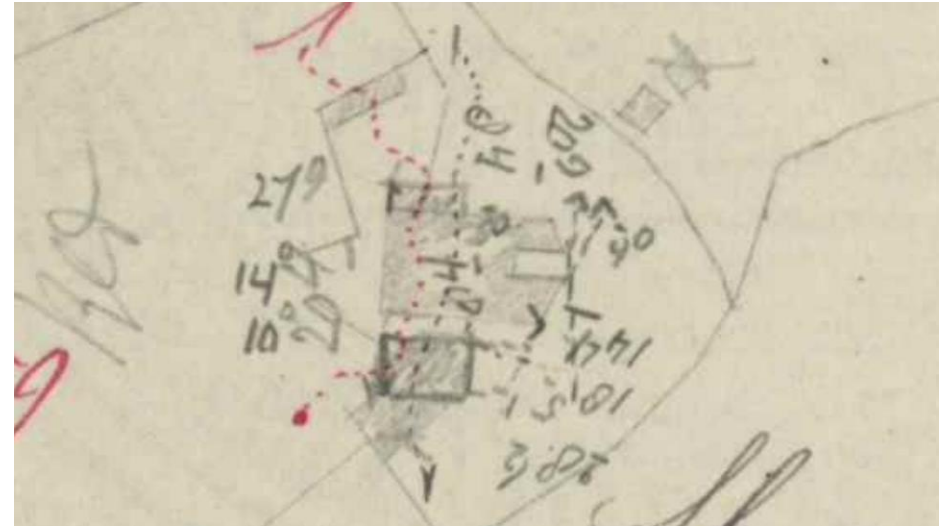
Aan de noordzijde van het voorhuis wordt nu een beperkte uitbouw over 8,4 meter weergegeven. Aangezien deze uitbouw eerder niet werd weergegeven, moet deze in de 19de eeuw tot stand zijn gekomen. Uit vergelijking van de uit de veldwerken af te lezen meetgegevens met de huidige maatvoering blijkt de uitbouw overeen te stemmen met de huidige breedte van het voorhuis, terwijl het achterhuis smaller was dan thans het geval is. De enskamer is dan nog niet aanwezig en de gevel van het achterhuis ligt terug ten opzichte van de gevel van het voorhuis.

De achtergevel van de boerderij wordt weergegeven met een diep onderschoer. Verder is op het erf, ten noorden van de boerderij nog altijd het langgerekte varkenskot aanwezig. Van de eerder aanwezige twee hooibergen aan de oostzijde van het erf wordt op het veldwerk de oostelijke doorgekruist weergegeven.

Kadastrale hulpkaart dienstjaar 1893. De contouren van de gesloopte 'schoppe' en het bakshuise zijn nog weergegeven. Bron: Kadaster

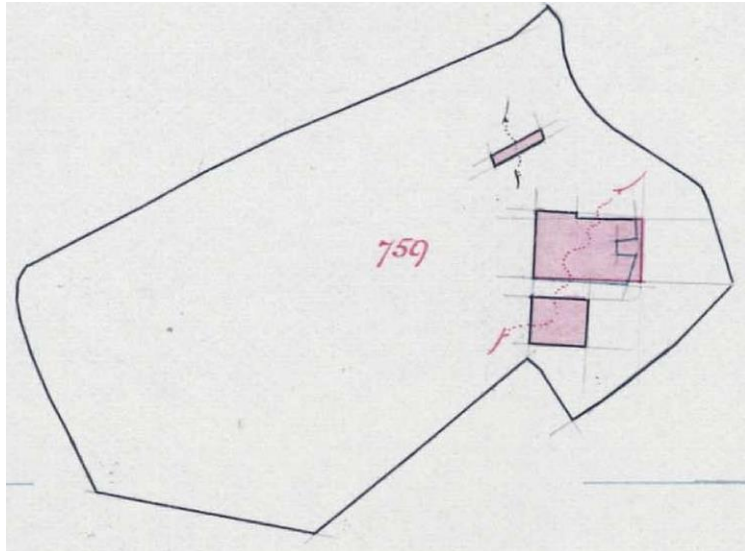
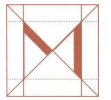

Veldwerk dienstjaar 1893, waaruit ook afmetingen van gebouwen kunnen worden afgelezen. Bron: Kadaster

3.4.4 Nieuwe achtergevel boerderij in de vroege 20ste eeuw

Een volgende kadastrale hulpkaart dateert van 1911. Deze kaart geeft wijzigingen aan de achterzijde van de boerderij weer. Het tot dan toe aanwezige diepe onderschoer kwam te vervallen. De weergave suggereert ook dat de rechter zijgevel (zuid) iets naar binnen werd gelegd, maar het op de rechter achterhoek van de boerderij aangetroffen oudere muurwerk spreekt dit tegen. Wellicht werd bij nameting geconstateerd dat de weergave tot dan toe niet correct was geweest en werd dit nu gecorrigeerd.

De lengte van de boerderij is nu 22,9 meter, terwijl dit bij de opmeting in 1893 nog 20,9 meter was (gemeten op de zijgevel). De enskamer is op dat moment nog niet gebouwd, maar dit heeft waarschijnlijk niet veel later plaats gevonden. De bouw werd echter niet door het Kadaster vastgelegd.

Kadastrale hulpkaart dienstjaar 1911 (opmeting april 1910), waarop het verdwijnen van het onderschoer wordt weergegeven. Bron: Kadaster

Veldwerkgegevens d.d. april 1910, waarop het voorhuis nog altijd een beperkte uitbouw heeft. Bron: Kadaster

3.4.4 Herbouw middenlangsdeelschuur 1939 en omvang erf in 1949

In 1939 vonden ingrijpende herstelwerkzaamheden plaats aan de in 1893 gebouwde middenlangsdeelschuur. Naar verluid werd de schuur door een brand verwoest. De schuur werd met hergebruik van de oost- en westgevel grotendeels nieuw opgebouwd. Deze herbouw is gedateerd door middel van het jaartal 1939 in de oostzijde van de oostelijke ankerbalk.

De opzet van de boerderij in 1949 blijkt uit een beschrijving in het ‘Verslag van de praktijktijd doorgebracht op het bedrijf van B.H. Eskes, Velhorst – Almen’. Dit verslag werd opgesteld in het kader van een stage bij de Grondkamer Noord-Holland. De auteur is niet bekend. Het verslag kent aan de diverse onderdelen van het bedrijf punten toe om te komen tot een waardering en hierop gebaseerde pachtsom. Na een beknopte historie van het landgoed worden onder punt 9 op pagina 4 de bedrijfsgebouwen genoemd.

Van de boerderij wordt gezegd:

“Het huis genaamd de ‘Scholte’ is zoals boven vermeld waarschijnlijk tijdens de Middeleeuwen gesticht. Gedeeltelijke verbouwingen en vernieuwingen werden echter steeds uitgevoerd, terwijl gestreefd werd de stijl zo veel mogelijk aan te passen aan de in die streek gebruikelijke. De boerderij vertoont dus het karakter van het halletype, zij bestaat uit een gelijkvloers gelegen woongedeelte, waarboven de ‘balken’ (dat is de hooizolder) doorlopen. De bedrijfsruimte onder het achterste gedeelte van de hooizolder bestaat uit de deel in het midden en daarnaast de zijbeuken. De ene zijde wordt gevormd door een koestal voorzien van groep en drinkgoot, plaats biedende aan 13 koeien, welke met de koppen naar de deel gericht zijn. De

deurtjes langs de groep in de zijwand geven rechtstreeks toegang op de langs de gehele zijgevel liggende mestplaat. In de andere zijbeuk bevinden zich de paardenstallen, kalver- en pinkenhokken, benevens nog ruimte voor enige koeien.”

Uit deze beschrijving kunnen enkele zaken worden opgemaakt. Een scheiding tussen het voorhuis en het achterhuis was op de verdieping (hooizolder) niet aanwezig. Gezien de op latere tekeningen (zie par. 3.4.5) langs de noordgevel aangegeven mestplaats, stonden de koeien in de noordelijke zijbeuk en kende de zuidelijke zijbeuk een meer gevarieerd gebruik.

De overige gebouwen worden zeer summier behandeld. Hiervan wordt gezegd:

“De overige bedrijfsgebouwen, één stal en één varkensschuur, bieden plaats aan 40 varkens, 2 paarden en 10 koeien; beiden bevatten bovendien nog een hooizolder. Ook de groep hiervan sluit aan door riolen op de ruime gierput, die gelegen is onder de mestplaat.”

Vervolgens worden meer algemene gegevens weergegeven:

“Alle 3 bovengenoemde gebouwen zijn uit baksteen opgetrokken; het dak van het huis is gedeeltelijk met pannen, gedeeltelijk met riet bedekt; de beide andere gebouwen hebben pannendaken. Deze beide gebouwen zijn resp. 20 en 10 jaar oud. Voorts is er aanwezig een uit hout en rietmatten opgetrokken wagenschuur en brandhoutbergplaats, 4 strobergen, waarvan één voorzien van 5 palen, de overige 3 elk met 1 paal in het midden, allen met verstelbare rieten kap en een circa ½ m. boven de grond liggende uit boomstammetjes vervaardigde vloer; benevens 3 kippenhokken en een betonnen silo van circa 14 m³, terwijl de bouw van een tweede wordt overwogen. In 1948 werd voor

rekening van de pachter aansluiting op de licht- en krachtleiding verkregen. Voordien werd voornamelijk ten behoeve van de schrikdraadinstallatie de elektrische energie geleverd door accu's. Thans is ook een electromotor aanwezig als aandrijving voor de cirkelzaag ten behoeve van het brandhout, van de gierpomp en de hakselmachine. Voordien werd gebruik gemaakt van een rosmolen. Een waterleiding is niet aanwezig, evenmin als een gasleiding of een brongasinstallatie. Elk der bedrijfsgebouwen is echter van een pomp voorzien, waarbij 1 diepwelpomp, terwijl de overigen aansluiten op de niet meer als zodanig in gebruik zijnde waterput. Voor huishoudelijke doeleinden wordt buta-gas gebruikt.”

Interessant is hier de datering van de twee stenen gebouwen. Het 10 jaar oude gebouw betreft de in 1939 herstelde middenlangsdeelschuur. Deze wordt hier aangeduid als 'varkensschuur'. Daarnaast moet dus ook nog een omstreeks 1929 gebouwde stal aanwezig zijn geweest. Hiervan zijn geen gegevens gevonden.

Verder worden een wagenschuur, brandhoutbergplaats en vier hooibergen genoemd.

Op een in 1944 gemaakte luchtfoto van het erf zijn de verschillende gebouwen vrij goed herkenbaar en middels bovengenoemde omschrijving nader te duiden.

De boerderij en middenlangsdeelschuur (varkensschuur) zijn duidelijk te herleiden. De genoemde schuur (omstreeks 1929) betreft de voorganger van de nog aanwezige schuur ten oosten van de boerderij. Deze had vrijwel dezelfde opzet als de huidige schuur.

De wagenschuur en brandhoutbergplaats moeten de twee bouwwerken op de zuidoosthoek van het erf zijn. Meest waarschijnlijk is dat de grotere wagenschuur zich ter plaatse van de huidige parapluberg bevond en de brandhoutbergplaats derhalve ten zuidoosten van de middenlangsschuur.

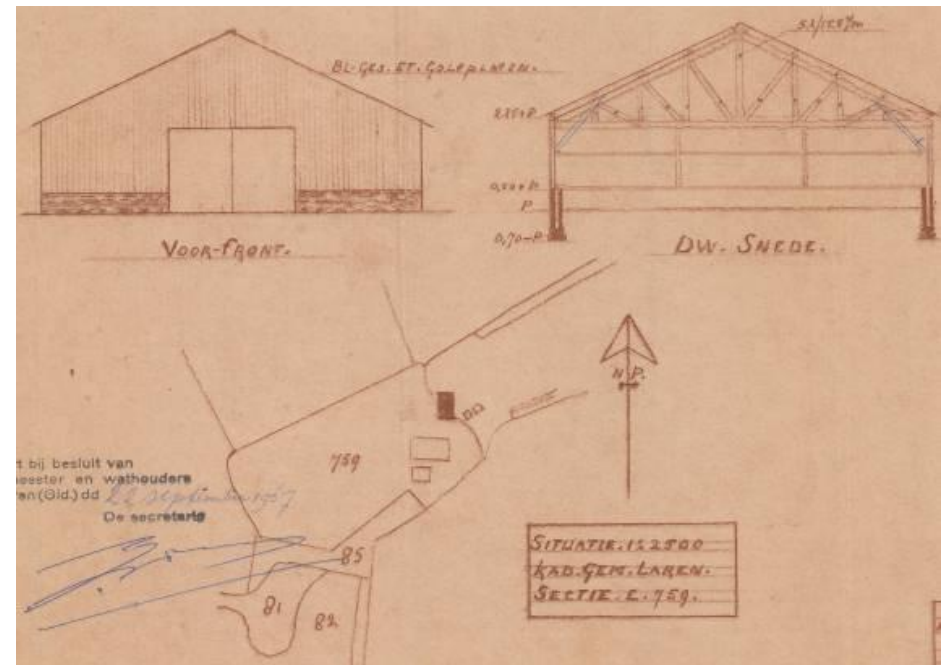
Uitsnede luchtfoto 1944. Bron: Archief Natuurmonumenten

De vier bergen bevonden zich op een rij ten noorden van de schuur uit 1929. De kippenhokken en betonnen silo zijn op de foto niet te traceren.

3.4.5 Uitbreidingen en verbouwingen vanaf 1967

Vanaf 1967 is de ontwikkeling van het erf te volgen aan de hand van een reeks bouwaanvragen. De eerste aanvraag door B.F. Eskes, d.d. 27 mei 1967, betrefte de bouw van een opslagplaats voor aardappelen. Deze rechthoekige schuur werd ten noorden van het achterhuis van de boerderij gebouwd en omvat het zuidelijke deel van de nog aanwezige varkensstal. De tekening werd gemaakt door J. Meyer.

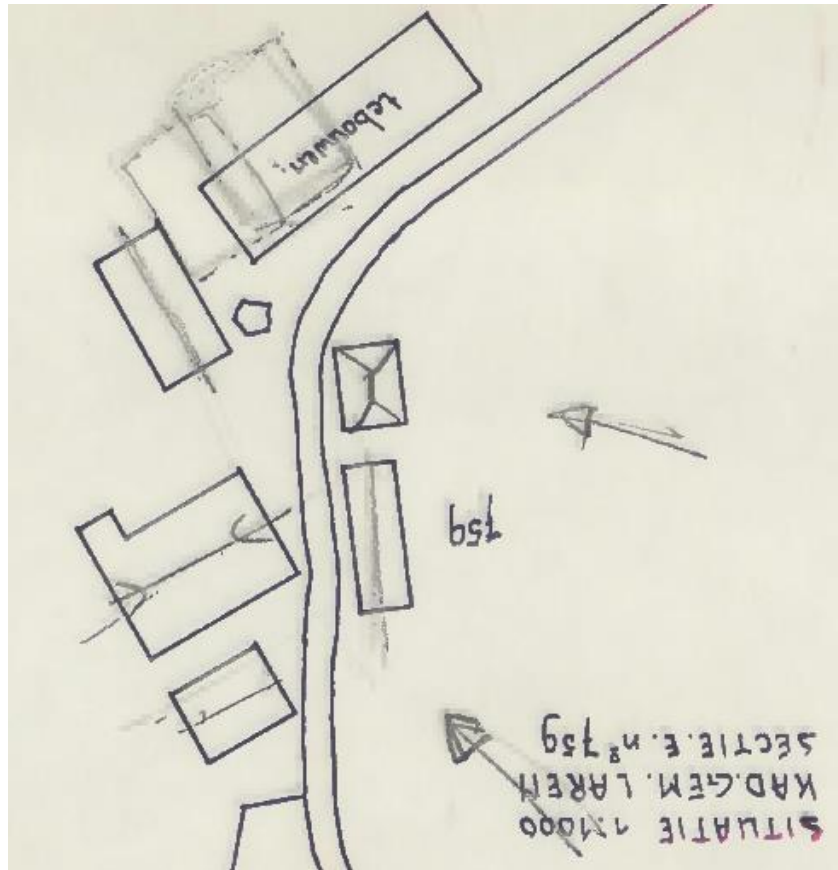
De op de tekening weergegeven situatie van het erf is zeer globaal en incompleet.

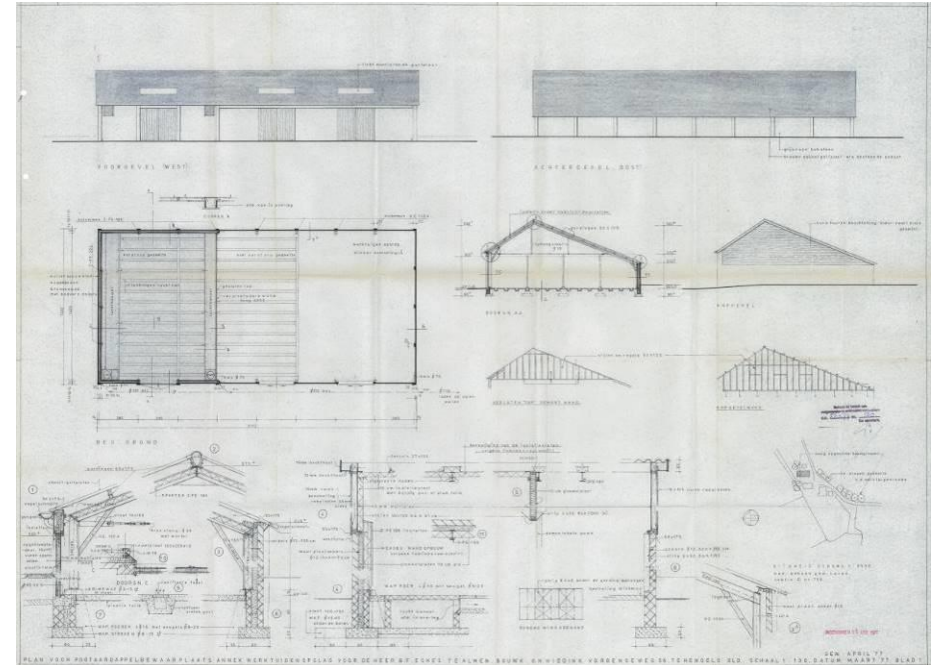
Uitsnede bouwtekening d.d. mei 1967. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

In 1977 werd deze schuur omgevormd tot varkensstal, al toont de bouwtekening dat het achterste deel van de schuur op dat moment al als varkensstal in gebruik was. Tegelijkertijd werd een aanvraag gedaan om op de noordoosthoek van het erf een grote schuur, haaks op deze schuur te bouwen. Een bijbehorende situatietekening toont de opzet van het erf met de aanwezige gebouwen.

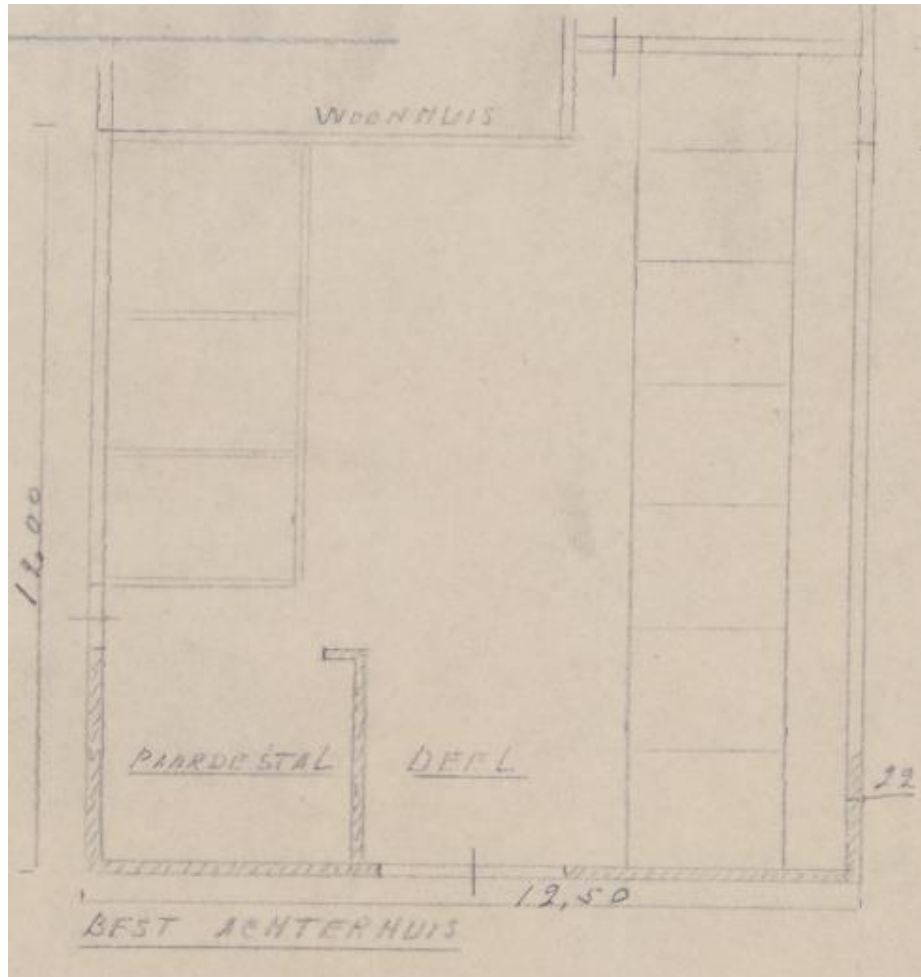
Situatietekening uit januari 1977 t.b.v het plan om een forse schuur op de noordoosthoek van het erf te bouwen. Dit plan vond geen doorgang. Met potlood wordt de contour van de daadwerkelijk gebouwde aardappelopslagplaats weergegeven. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

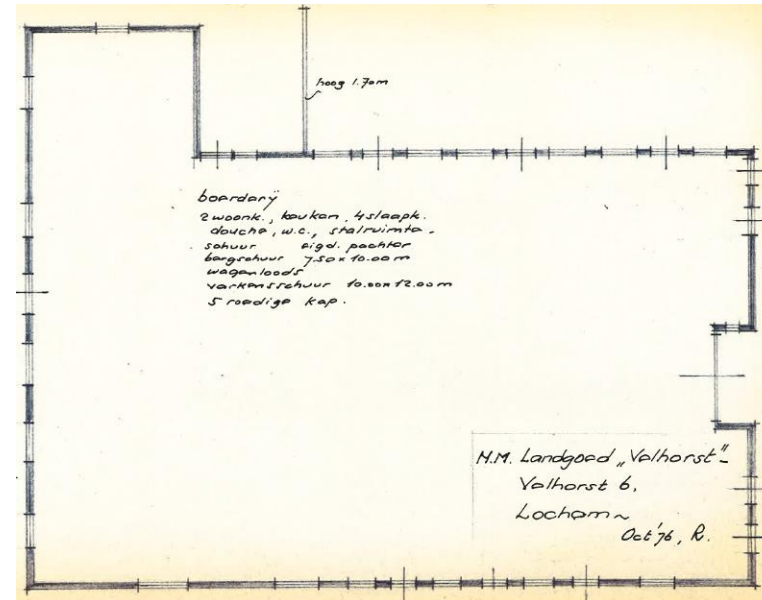
Bouwtekening d.d. april 1977 t.b.v. de bouw van een aardappelbewaarpplaats. De schuur is ten opzichte van het eerste plan 90 graden gedraaid. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

In april 1977 werd een gewijzigde tekening gemaakt, waarop de nieuw te bouwen schuur een kwartslag was gedraaid. Uit de situatietekening op deze bouwtekening blijkt dat een deel van de ten oosten van de boerderij gesitueerde werktuigenberging (locatie huidige parapluberg) werd gesloopt.

In diezelfde periode kwam ook de oorspronkelijke opzet van het bedrijfs gedeelte grotendeels te vervallen, doordat ook hier varkensstallen werden aangelegd. Een wat schematische tekening toont nog de oude indeling, met in de rechter achterhoek een paardenstal.

Plattegrond bestaande situatie van het bedrijfsgedeelte van de boerderij in april 1977. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

Deze schetstekening uit oktober 1976 geeft de contouren van de boerderij weer conform de huidige situatie. Bron: Archief Natuurmonumenten

Nadat het landgoed in 1973 eigendom was geworden van Natuurmonumenten werd een schetstekening gemaakt van de contouren van de boerderij. De weergegeven situatie komt overeen met de huidige situatie, al sluit aan de noordgevel op de scheiding van woongedeelte en bedrijfsgedeelte dan nog een 1,7 meter hoge muur aan.

Binnen de tekening wordt melding gemaakt van de aanwezigheid van: 2 woonk., keuken, 4 slaapk., douche, wc, stalruimte. Verder wordt vermeld dat een niet nader gespecificeerde schuur eigendom is van de pachter. Verder een bergschuur van 7,5 x 10 meter, een wagenloods, een varkensschuur van 10 x 12 meter en een 5 roedige kap. Een set foto's die bij waarschijnlijk bij de opmeting werd gemaakt geeft een mooi beeld van het erf en de aanwezige gebouwen.

Foto oktober 1976. Bron: Archief Natuurmonumenten

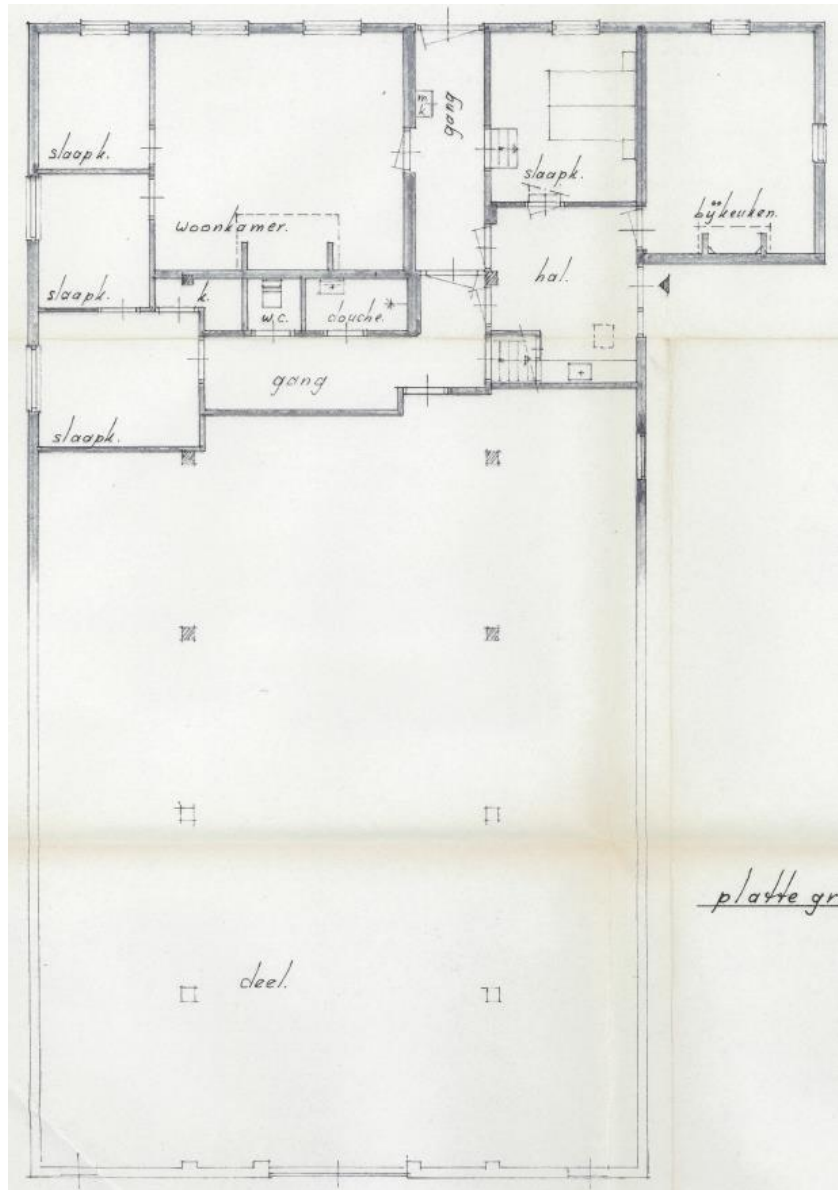
Foto oktober 1976. Bron: Archief Natuurmonumenten

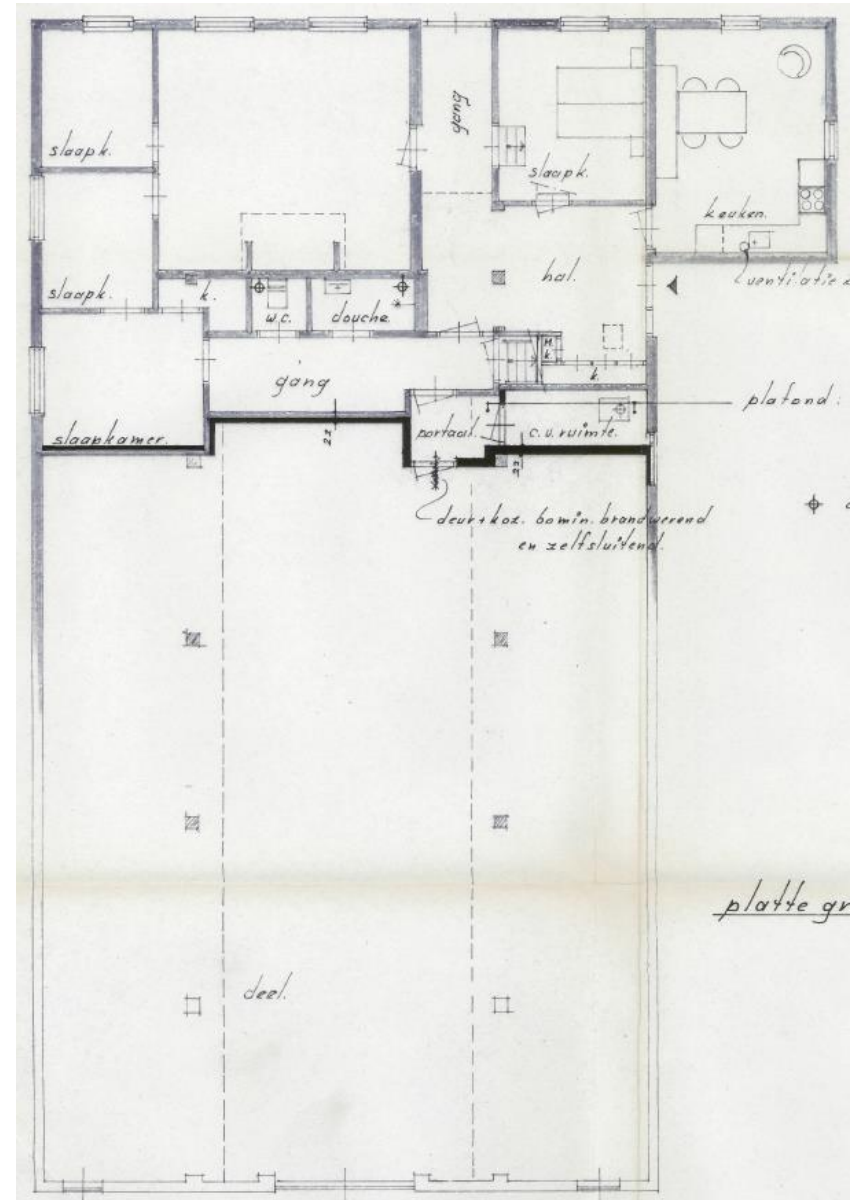
Foto oktober 1976. Bron: Archief Natuurmonumenten

Foto oktober 1976. Bron: Archief Natuurmonumenten

Plattegrond bestaande situatie d.d. 24-02-1978. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

Plattegrond gewijzigde situatie d.d. 24-02-1978. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

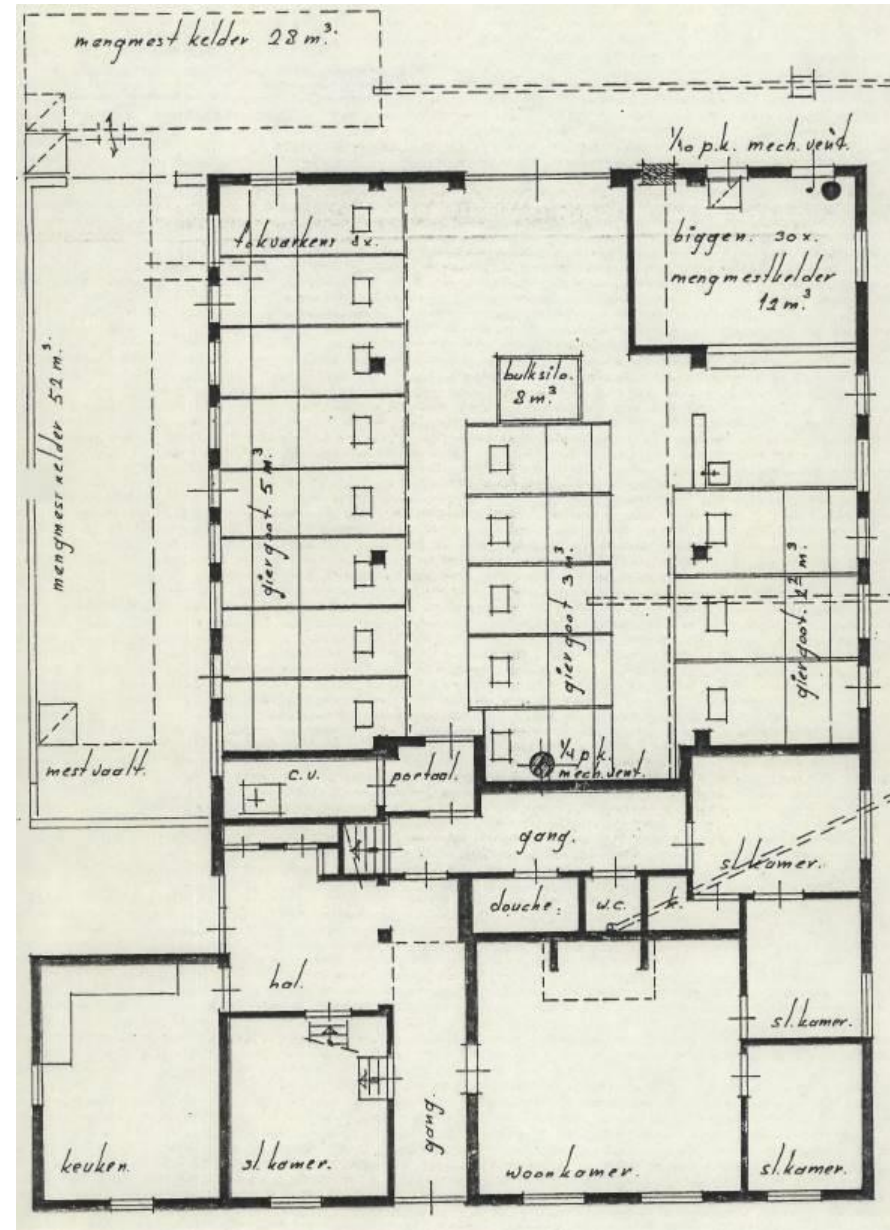
In 1978 werd door de nieuwe eigenaar, Natuurmonumenten, een aanvraag gedaan voor een verbouwing van het woonhuis.

Bij deze verbouwing werd de afscheiding tussen het woongedeelte en het bedrijfs gedeelte verbeterd. Bij de linker zijbeuk werden tegen de achterzijde van de scheidingsmuur een cv-ruimte en een portaal aangelegd. Binnen het woongedeelte werd de hal samengevoegd met de gang. Binnen de enskamer kwam de schouw tegen de achtergevel te vervallen t.b.v. de plaatsing van een keuken. Wat betreft de indeling van het woongedeelte was hiermee de huidige indeling bereikt.

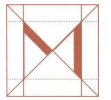
Al in 1986 vond vervolgens een ingrijpende verbouwing van het bedrijfs gedeelte plaats, waarbij de huidige opzet met varkensstallen tot stand kwam. Het in 1978 gerealiseerde portaal naast de cv-ruimte kwam nu al weer te vervallen.

Uit de tekening bestaande situatie blijkt dat het bedrijfs gedeelte op dat moment al volledig was ingedeeld met varkenshokken. Deze situatie was in grotendeels vanaf 1977 ontstaan. Achter in de rechter zijbeuk was de eerdere paardenstal een biggenstal geworden. In de middenbeuk stond een bulksilo.

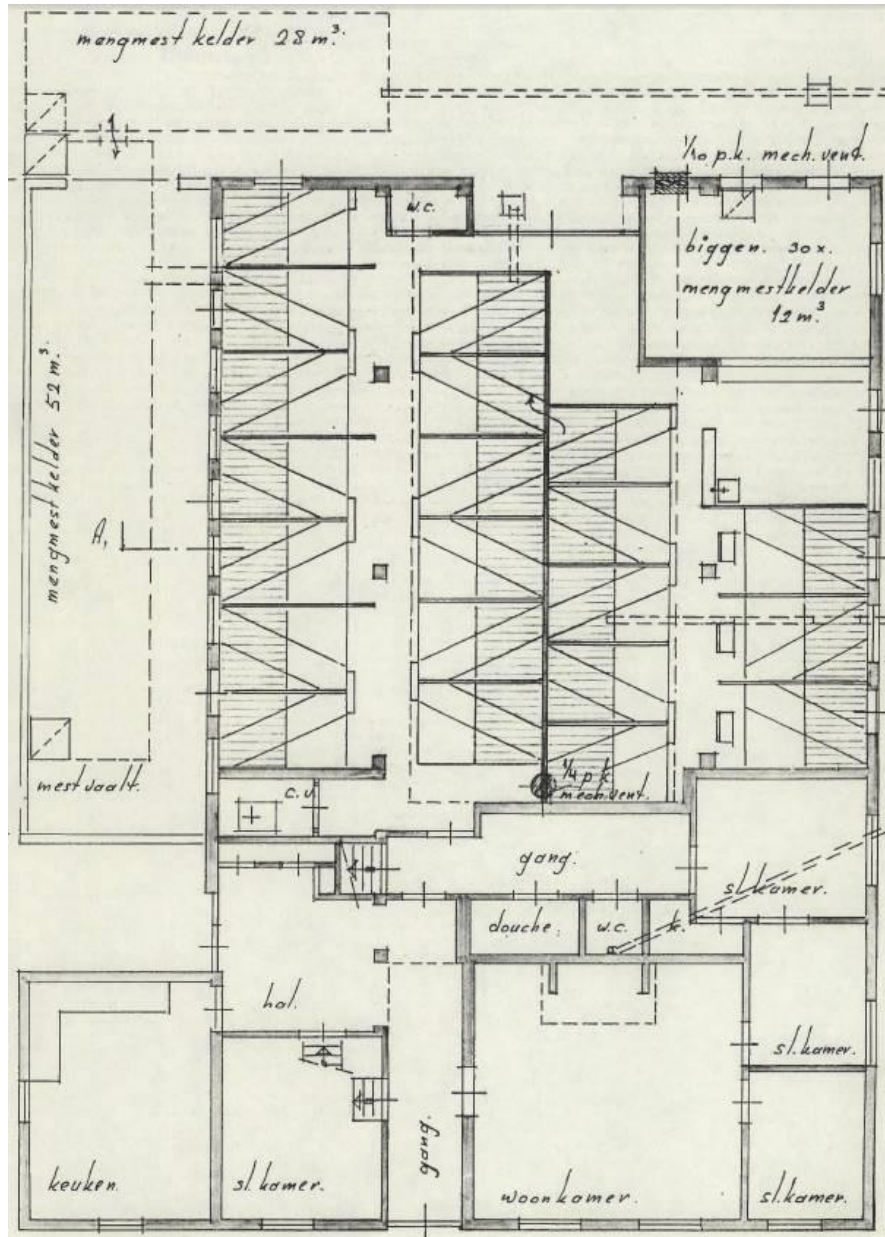
T.b.v. de nieuwe situatie werden mestkelders onder het bedrijfs gedeelte aangelegd en werd de nog aanwezige middenmuur gebouwd. Binnen het woongedeelte vonden geen wijzigingen plaats.

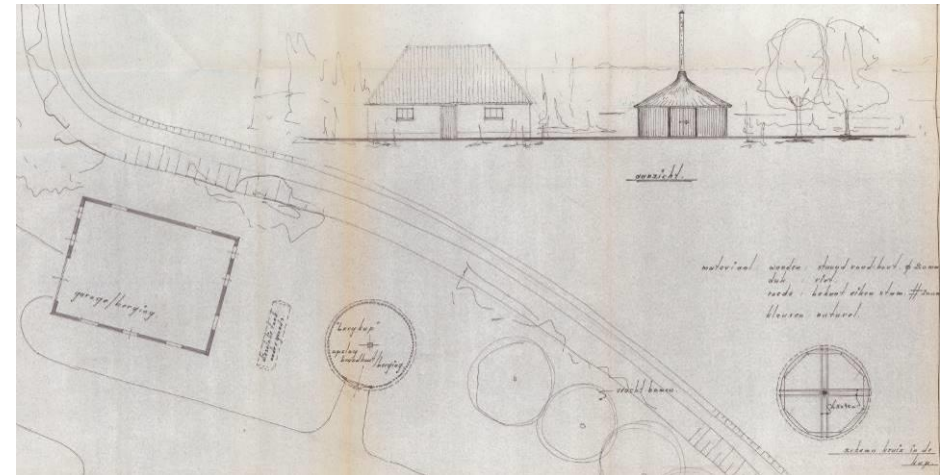
Bestaande situatie d.d. 04-02-1986. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

In 1983 werd de parapluberg gebouw op de plaats waar tot dan toe een rechthoekige wagenberging had gestaan. Het plan werd gemaakt door G.H. Hiddink uit Hengelo (Gld.). Het bouwwerk kreeg de functie van berging/opslag. Op de tekening wordt ten noorden van de te bouwen parapluberg nog de voorganger van de huidige schuur weergegeven.

Gewijzigde situatie d.d. 04-02-1986. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

Uitsnede bouwtekening d.d. 14-03-1983 t.b.v. de bouw van een berging/opslag. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

Een serie foto's uit juli 1989 geeft de situatie van de boerderij op dat moment weer. Hierop is zichtbaar dat de boerderij sindsdien geen herkenbare veranderingen heeft ondergaan. Wel is op dat moment ten noorden van het bedrijfsgebouwe nog de mestplaat aanwezig, die thans is verdwenen. De onderliggende mestput is nog wel aanwezig.

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

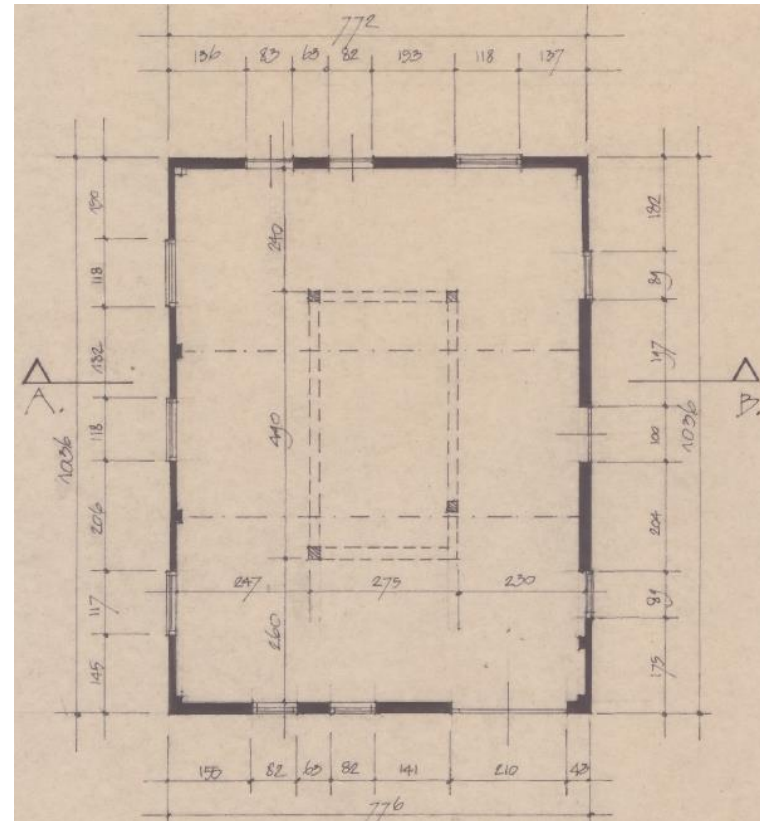

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

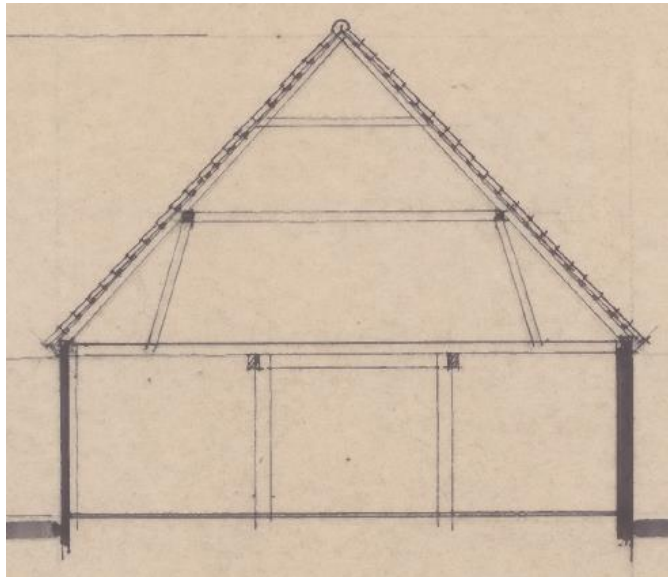

Foto juli 1989. Bron: Archief Natuurmonumenten

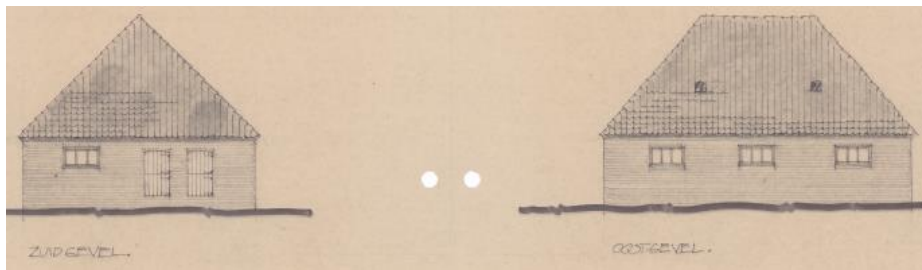
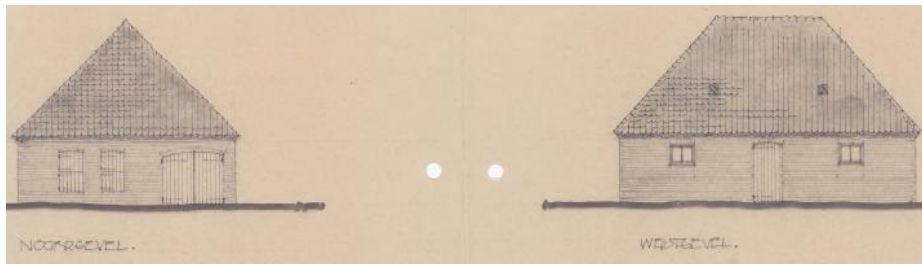
In 1989 werd de, vermoedelijk uit 1929 daterende, schuur ten noorden van de paraplu berg vervangen. Uit de tekening bestaande situatie d.d. augustus 1989, vervaardigd door architectenbureau Methorst uit Hengelo (O) blijkt dat de oorspronkelijke schuur een vergelijkbare opzet had. Deze schuur had echter geen gebinten, maar vier stijlen die als een soort standvinken een vierkantconstructie ter hoogte van de kapvoet ondersteunden. Daarboven werden de gordingen door schoren naar dit vierkant afgeschoord.

Opmetingstekening d.d. augustus 1989 met een plattegrond van de oorspronkelijke schuur. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

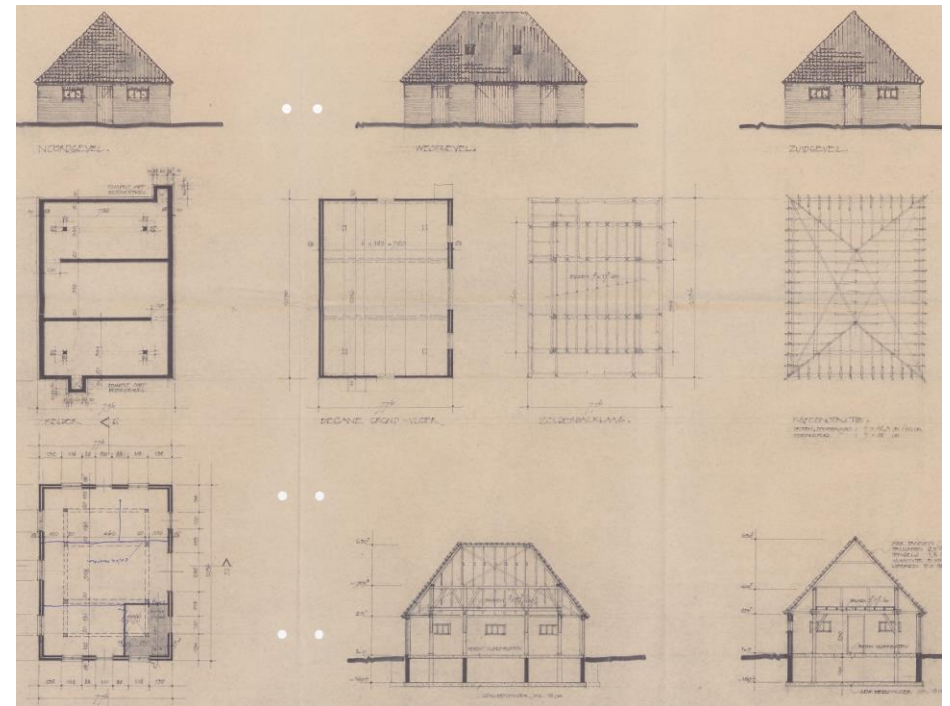

Opmetingstekening d.d. augustus 1989 met een doorsnede van de oorspronkelijke schuur. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

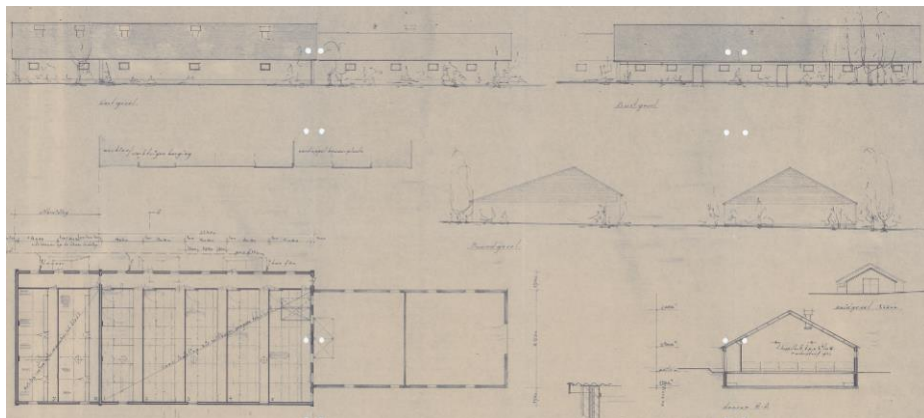
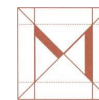
Opmetingstekening d.d. augustus 1989 met de gevels van de oorspronkelijke schuur. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

De nieuwe schuur werd volledig onderkelderd en uitgevoerd met een constructie met vier ankerbalkgebinten. Het ontwerp werd, evenals de opmeting, vervaardigd door architectenbureau Methorst uit Hengelo (O).

Tekening nieuwe situatie d.d. 29-12-1989, door architectenbureau Methorst. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

De laatste wijzigingen op het terrein vonden plaats aan de al eerder tot varkensschuur omgebouwde aardappelbewaarplaats uit 1967. Een eerste fase vond plaats in 1987. Hierbij werd aan de noordzijde van de bestaande schuur een bredere schuur aangebouwd. Vervolgens werd dit nieuwe deel in 1996 nog met twee spantvakken in noordelijke richting uitgebreid tot de huidige omvang.

Uitsnede uit de bouwtekening uit 1996, waarop de laatste uitbreiding van de varkensschuur tot de huidige omvang wordt weergegeven. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

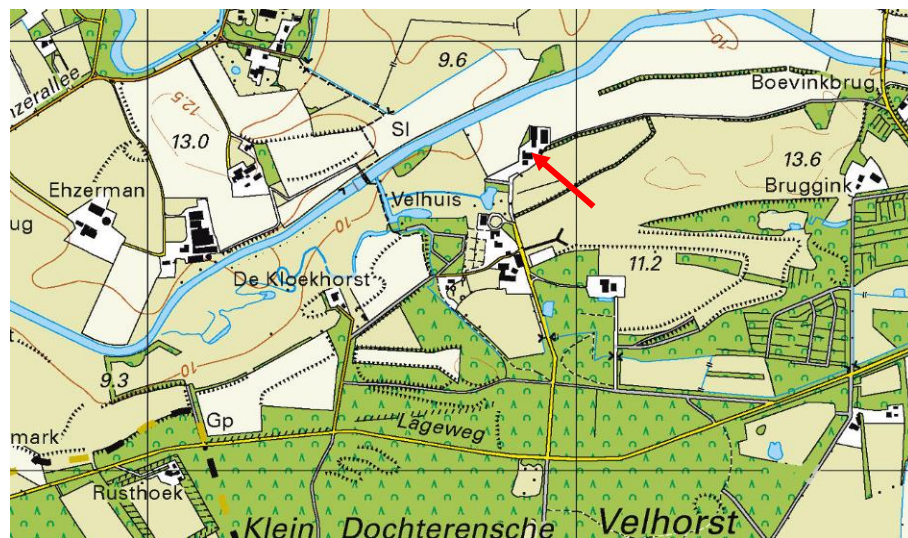

4 BOUWHISTORISCHE BESCHRIJVING EN ANALYSE

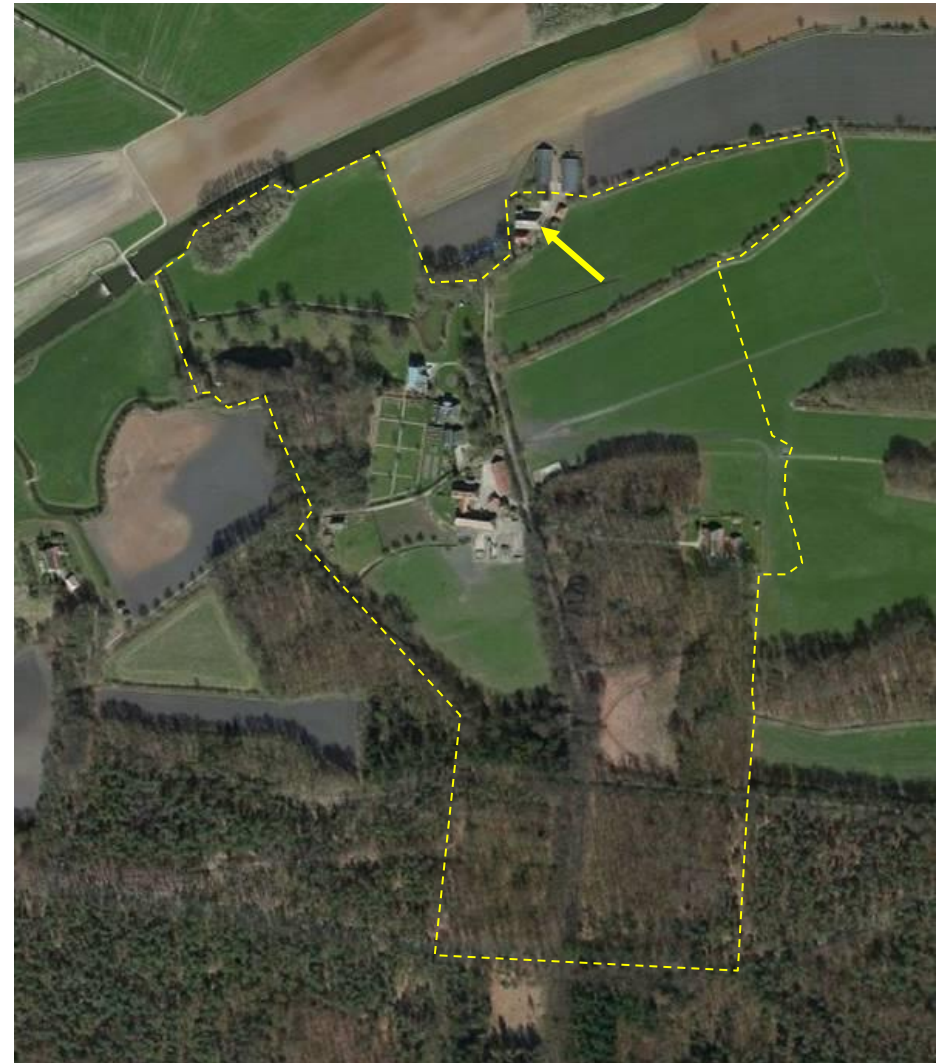
In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van het boerderijcomplex. Daarbij worden tevens de bouwhistorische en de voor de waardenstelling relevante bijzonderheden (wijzigingen, toevoegingen) weergegeven.

4.1 SITUERING

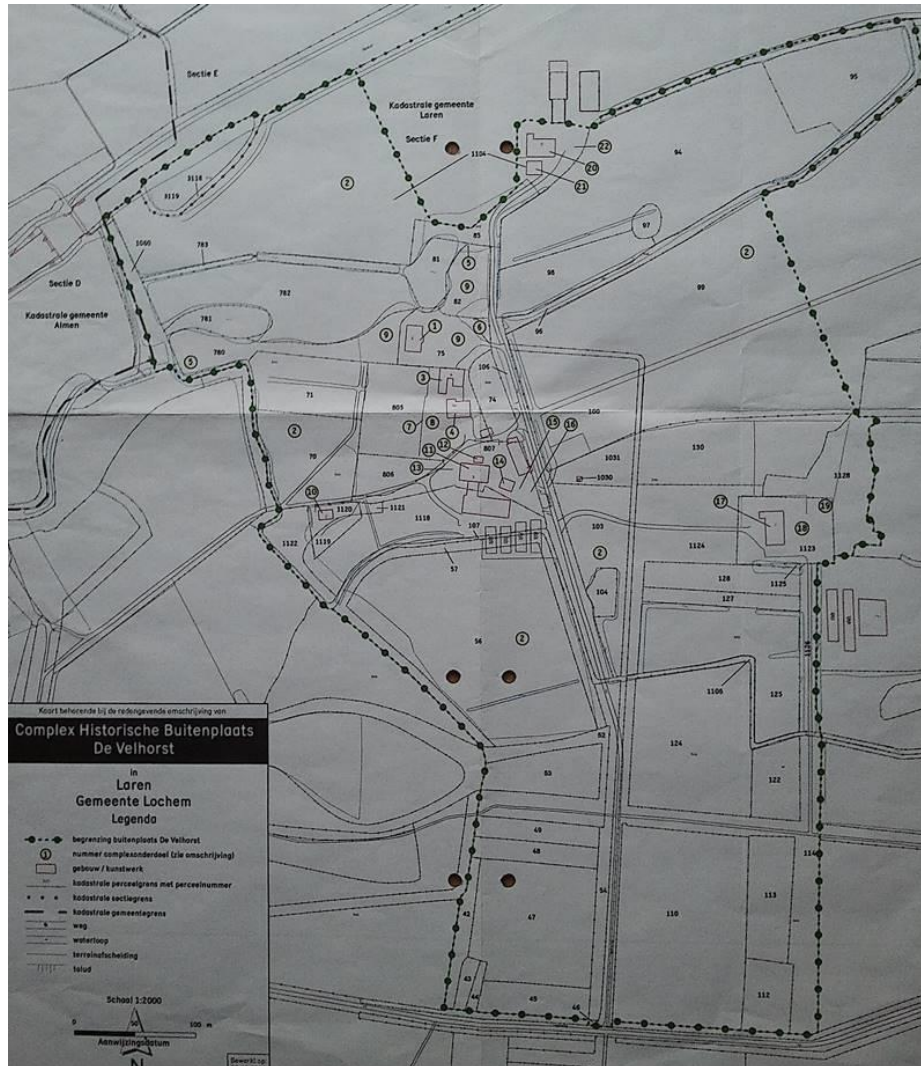
Boerderijcomplex Scholten ligt binnen landgoed De Velhorst, tussen Lochem en Almen, direct ten zuiden van de tussen deze beide dorpen stromende Berkel. De hoofdontsluiting van het landgoed vindt plaats via de globaal in noord-zuidelijke richting lopende hoofdlaan Velhorst, die aan de zuidzijde aansluit op de Lageweg. Aan de noordzijde eindigt de Velhorst bij boerderijcomplex Scholten. Het landhuis Velhorst ligt ten westen van de Velhorst, even ten zuidwesten van boerderijcomplex Scholten.

Recente topografische kaart van het gebied rond landgoed Velhorst. De pijl markeert boerderijcomplex Scholten. Bron: Topotijdreis.nl

Luchtfoto van het landgoed Velhorst, met hierop de begrenzing van het Beschermd complex gemarkeerd. De pijl markeert boerderijcomplex Scholten. Bron: Bing.com/maps

Overzichtskartaal Complex Historische Buitenplaats De Velhorst. De stippellijn markeert de begrenzing van het beschermde complex. Deze grens loopt aan de noordzijde midden over het erf van boerderijcomplex Scholten Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Het kerngebied van het Landgoed Velhorst is in 2008 aangewezen als beschermde historische buitenplaats (nr. 520293). Daarbij is de begrenzing van het beschermde gebied aan de noordzijde midden over het erf van boerderijcomplex Scholten gelegd. Het noordelijke deel van het erf, met daarop twee latere schuren valt daarmee buiten de beschermde buitenplaats. De gebouwen op het zuidelijke deel van het erf zijn ook individueel als rijksmonument beschermd.

Overzicht van het erf van boerderijcomplex Scholten, met aan de zuidzijde het noordelijke uiteinde van de Velhorst, de hoofdlaan van het landgoed, die eindigt bij de boerderij. De stippellijn markeert de begrenzing van het beschermde complex. Alle binnen dit complex gelegen bouwwerken hebben ook een individuele monumentenstatus. Bron: Bing.com/maps

4.2 HOOFDVORM BOERDERIJ (BWK000431)

De boerderij is van het type hallehuis met middenlangsdeel en onderschoer. De boerderij heeft één bouwlaag met een zadeldak met wolfeinden boven de voor- en achtergevel. Daarbij sluit het wolfeind boven de voorgevel aan de bovenzijde af met een driehoekig uilengat. Het bovenste dakgedeelte is rietgedekt met een nokafwerking middels een rietbundel. Beide nokeinden worden gemarkeerd door een opstaande rietbundel. Boven het woongedeelte is een schoorsteen met eenvoudige metalen schoorsteenkap aanwezig. De rietgedekte dakgedeeltes zijn vrijwel geheel gesloten, met in beide dakvlakken één klein ijzeren dakraam. De onderste dakgedeeltes zijn gedekt met rode opnieuw verbeterde holle pannen. Daarbij verspringen deze dakgedeeltes bij de overgang van het voorhuis op het achterhuis, vanwege de hogere gevels van het voorhuis. De pannengedekte dakvlakken sluiten af met windveren en dekstukken. Bij de rechter zijgevel is een koperen mastgoot aanwezig onder de dakvlakken. Bij de linker zijgevel heeft het bedrijfsgedeelte een houten bakgoot op eenvoudige klossen en het woongedeelte een koperen bakgoot op eenvoudige klossen. Het pannengedekte deel van het rechter dakvlak heeft boven het woongedeelte een recente dakdoorvoer. Het pannengedekte deel van de linker zijgevel heeft links boven het woongedeelte een dakkapel met platdak met twee zesruits draairamen. Ter hoogte van de overgang van woongedeelte op bedrijfsgedeelte zijn een hoge recente rookgasafvoer en een eveneens recent ventilatiekanaal aanwezig.

Op de linker zijgevel van het woongedeelte sluit een zogenaamde enskamer aan. Dit rechthoekige bouwdeel heeft één bouwlaag onder een met rode Oudhollandse pannen gedekt zadeldak met windveren en dekstukken boven de voor- en achtergevel. De nok ligt parallel aan de

boerderij en de voorgevel van de enskamer ligt in één lijn met de voorgevel van de boerderij. Het linker dakvlak heeft een geschilderde zinken bakgoot op beugels. Op het achterste nokeind staat een schoorsteen met boven een uitgemetselde laag een gepleisterde afdekking met een korte ronde pijp.

Overzicht van de boerderij uit het zuidwesten, met rechts de noordwesthoek van de middenlangsdeelschuur.

Overzicht boerderij uit het noordwesten, met op de voorgrond de aangebouwde enskamer.

Overzicht van de boerderij uit het noordoosten.

Detail nokeind boven de voorgevel, met hier aanwezig uilengat.

4.3 CONSTRUCTIE BOERDERIJ (BWK000431)

De boerderij heeft vanaf de brandmuur tot aan de achtergevel een traditionele constructie met vijf eiken ankerbalkgebinten met als 'krommer' uitgevoerde eiken windschoren. Van deze constructie staat het voorste gebint ter hoogte van de brandmuur. Naast deze constructie is boven het woongedeelte een op zichzelf staande constructie aanwezig met twee ankerbalkgebinten, waarvan de voorste op korte afstand van de voorgevel staat en de achterste dicht bij het voorste gebint van de gebintconstructie die doorloopt richting de achtergevel. Bij deze gebinten zijn geen windschoren toegepast.

Van de constructie in het achterhuis is door latere afwerkingen slechts een zeer beperkt deel zichtbaar. Het betreft zeer beperkte delen van de eiken

gebintstijlen en de onderzijde van de eiken ankerbalken. Alleen van het voorste gebint zijn ook de bovenzijde van de gebintstijlen en de windschoren zichtbaar. Over de gebintstijlen liggen eiken gebintplaten. De gebintplaten eindigen direct voorbij de voorste windschoren met een rechte liplas en sluiten hier aan op de gebintplaten van de constructie boven het voorhuis. De constructie heeft forse gekantrechte eiken sporen, die ter hoogte van de gebintplaten zijn onderbroken t.b.v. een verhoging van de zijgevels.

Van de constructie boven het voorhuis zijn alleen de bovenste delen van de gebintstijlen en de gebintplaten zichtbaar. De gebintplaten zijn hier niet met toognagels verankerd aan de stijlen. Dit deel van de constructie heeft forse gekantrechte grenen sporen, die niet doorlopen beneden de gebintplaten. Met de verhoging van de zijgevels van het woongedeelte zijn de dakvlakken van de zijbeuken vernieuwd. De nieuwe gekantrechte grenen sporen sluiten aan op de bovenzijde van de oudere sporen.

Boven de voorgevel is een zeer forse, onregelmatig gevormde eiken muurplaat aanwezig. Gezien het regelmatige hout van de verdere constructie en de op zichzelf staande constructie van het woongedeelte is het waarschijnlijk dat deze muurplaat hier werd hergebruikt.

De verdiepingvloer van het woongedeelte heeft een vrij ruwe, waarschijnlijk in eiken uitgevoerde enkelvoudige balklaag. Deze balken zijn roodbruin geschilderd. De vloerdelen over deze balken zijn vernieuwd.

Zicht door de noordelijke zijbeuk richting achtergevel, met rechts de omklede gebintstijlen

Deel van de slietenvloer van gehalveerd rondhout in het achterste gebintvak

Onderzijde van de ankerbalk van het achterste gebint, met sporen van de vroegere opzet met een onderschoer en onder deze balk geplaatste deeldeuren

Detail van het pengat van één van de eerder onder de achterste ankerbalk aanwezige stijlen t.b.v. de aansluiting van het onderschoer

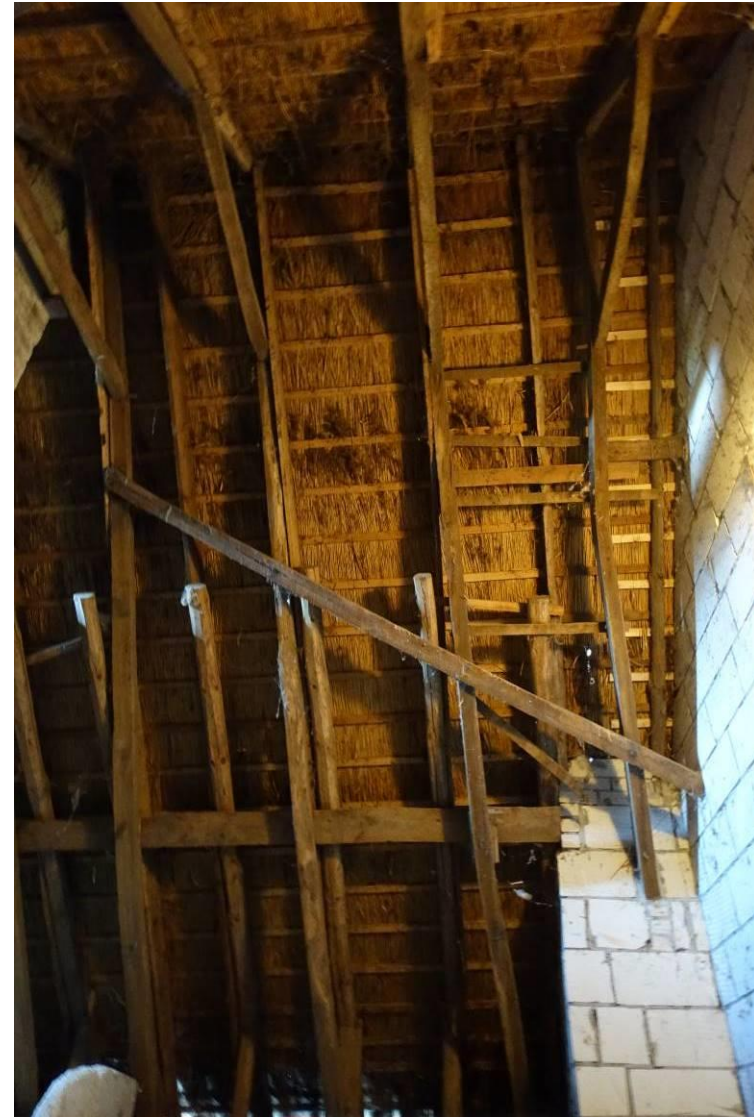
Zicht op de rechter zijbeuk van het voorhuis, met links de oudste gebintconstructie en rechts het deel dat behoort bij een uitbreiding

De midden op de foto zichtbare gebintstijl bevindt zich ter hoogte van de brandmuur en was eerder waarschijnlijk de voorste stijl binnen de voorgevel

Bij de linker zijbeuk is een overeenkomstige uitbreiding van de constructie herkenbaar

Sporen van het linker dakvlak, ter hoogte van de brandmuur. Bovenop de oude eiken sporen liggen gekantrechte sporen t.b.v. de verhoging van het onderste deel van het linker dakvlak van het voorhuis

Eiken sporen met gepende haanhouten boven het voorhuis

De behoorlijk onregelmatig gevormde muurplaat boven de voorgevel doet hergebruik van een onder onderdeel vermoeden

Gepende aansluiting van de gebintplaat boven het voorhuis op één van de gebintstijlen

Detail van één van de ongeprofileerde balken van de verdiepingsvloer boven de voorkamer

4.4 GEVELS BOERDERIJ (BWK000431)

De gevels zijn volledig in baksteen uitgevoerd, maar hebben elk een duidelijk eigen karakteristiek. Hierna volgt per gevel een beschrijving.

4.4.1 Voorgevel

De voorgevel heeft een asymmetrische opzet en is vijf traveeën breed. De gevel heeft een lage gepleisterde plint en is daarboven gemetseld in kruisverband in donkerrode handvorm baksteen van 22,5/24 x 10,5/11 x 4,5/4,7 cm; 10-lagen = 54,5 cm. Daarbij zijn op de rechter gevelhoek klezoren in het hoekverband toegepast wat veelal een aanwijzing is voor een datering vóór ca. 1730. Ter hoogte van de verdiepingsvloer zijn vier rechte gevelankers toegepast. Het metselwerk vertoont diverse sporen van wijzigingen. Zo hebben de bakstenen van alle dagkanten van gevelopeningen een iets afwijkende kleur en structuur en zijn de stenen op de verdieping iets regelmatig van structuur, met een iets afwijkende kleur. Het grootste deel van de voegen op de verdieping is vernieuwd. Het metselwerk van de opkamer, links van de voordeur wijkt duidelijk af. Dit vermoedelijk 19de-eeuwse metselwerk heeft handvorm bakstenen van 21,5/22 x 10,5/11 x 5,5 cm; 10-lagen = 63,5 cm. Vergelijkbaar metselwerk is ook bij de achtergevel toegepast.

Aan de linkerkant sluit de voorgevel van de enskamer met een rechte bouwnaad aan op de voorgevel. De stenen van het onderste deel (ter hoogte van kelder) zijn bij de bouwnaad afgehakt. De stenen van het metselwerk ter hoogte van de opkamer sluiten in verband aan op de bouwnaad.

Alle gevelopeningen sluiten aan de bovenzijde af met een halfsteens rollaag. De vensters hebben aan de onderzijde een halfsteens rollaag met daarboven een terugliggende platte laag (afgedekt met lood).

De linker travee heeft direct boven het maaiveld een kelderlicht met een kozijn met kraalprofiel en diefijzers en twee vierruits stolpramen met een weldorpel. Het bovenliggende opkamervenster en de vensters in de drie rechter traveeën hebben allen een tussendorpel, waarbij het onderste deel van het kozijn is uitgevoerd met een luikspinning. Boven de tussendorpel hebben de kozijnen een kraalprofiel. Bij het opkamervensters loopt de kraal door tot de onderzijde van de tussendorpel. De onderste openingen hebben vernieuwde enkelvaks paneelluiken met een profiellijst rond de vlakke panelen.

De kleinere vensters van de opkamer en rechter travee hebben boven- en onder een zesruits raam. De twee grotere middelste vensters hebben een zestienruits onderraam en een twaalfruits bovenlicht.

De rechts van de opkamer gesitueerde voordeuropening heeft een kozijn met kraalprofiel en een ongeprofileerde tussendorpel met daarboven een twaalfruits bovenlicht. De voordeur (XXc) heeft vrij smalle delen met een iets afgeronde rand en een zeer hoge weldorpel. Onder het kozijn lage gepleisterde neutjes.

Overzicht van de voorgevel uit het noordwesten

Het rechter deel van de voorgevel

Linker deel van de voorgevel met ter plaatse van de opkamer vernieuwd metselwerk

Detail van één van de opkamervensters. De huidige vensters zijn later in het oudere muurwerk ingevoegd

De aansluitende voorgevel van de enskamer

Detail van de rechter voorhoek van de boerderij. Bij het metselwerk zijn hier klezoren in het hoekverband toegepast

4.4.2 Linker zijgevel

Van de linker zijgevel valt het rechter deel binnen de aangebouwde enskamer. Het aansluitende muurgedeelte van het woongedeelte is gemetseld in kruisverband met in het onderste deel oudere baksteen van $22,5/23 \times 11/11,5 \times 4/4,5$ cm; 10-lagen = 52,5 cm. Dit formaat komt nagenoeg overeen met het aan de voorgevel toegepaste baksteenformaat. Het bovenste deel van de gevel is gemetseld in machinale baksteen van $20,5 \times 9,5/10,5 \times 5/5,5$ cm; 10-lagen = 62 cm overeenkomstig de gevels van de enskamer. Dit muurwerk eindigt in verband tegen de rechte bouwnaad met het jongere muurwerk van het achterhuis, terwijl de stenen van het onderste muurwerk deels zijn afgehakt.

De gevelopeningen in dit muurgedeelte behoren tot een latere fase, wat herkenbaar is in de iets afwijkende baksteen van de dagkanten en

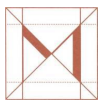

halfsteens rollagen. Het betreft rechts een deuropening met ongeprofileerd kozijn en vlakke deur met zesruits glasopening. Direct links van de deur bevindt zich een venster met een kozijn met luikspanning en een enkelvaks luik met een vlak paneel met geprofileerde omlijsting. In het kozijn een zesruits raam.

De linker zijgevel van het bedrijfsgeboudeelte is geheel vernieuwd in helderrode Waalformaat machinale baksteen in halfsteens verband. De linker gevelhoek is in verband met het aansluitende vernieuwde deel van de achtergevel gemetseld. De gevel heeft een regelmatige opzet met drie opgeklampte staldeuren onder een halfsteens segmentboog. Tussen deze deuren bevinden zich telkens twee betonnen drieruits stalramen met aan de onderzijde een ventilatiestrook. De stalramen sluiten af met een halfsteens rollaag. De reeks gevelopeningen eindigt aan weerszijden met één betonnen stalraam. Direct onder de goot bevinden zich ter hoogte van de gebinten rechte staafankers.

Deel van de linker zijgevel van het woongedeelte, direct achter de aangebouwde enskamer

Overzicht van de geheel vernieuwde linker zijgevel van het bedrijfsgedeelte

Linker deel van de linker zijgevel van het bedrijfsgedeelte

4.4.3 Rechter zijgevel

De rechter zijgevel is volledig gemetseld in kruisverband in roodbruine baksteen. Daarbij zijn drie verschillende baksteensoorten herkenbaar. Het metselwerk van het linker deel van het iets hogere woongedeelte heeft baksteen van 22,5 (tot 24,5) x 10,5/11 x 4,5/4,7 cm; 10-lagen = 54 cm. Dit muurwerk vormt één fase met het muurwerk van de voorgevel. De linker gevelhoek heeft dan ook klezoren in het metselverband. Het metselwerk van het rechter gebintvak (rechts van rechter deur) heeft baksteen van 22 x 10,5 x 4 cm; 10-lagen = 51,5 cm. Daarmee lijkt dit muurwerk te behoren tot een fase die ouder is dan de achtergevel, maar later dan de voorgevel, vermoedelijk omstreeks 1800. Het bovenste deel van dit metselwerk is aanmerkelijk lichter van kleur en dit deel lijkt grotendeels te zijn vernieuwd met hergebruikte baksteen.

Het linker deel van het bedrijfsgedeelte en het rechter deel van het woongedeelte hebben machinale Waalformaat baksteen. Hoewel ook dit geveldeel geheel werd vernieuwd, heeft dit wel eerder (XXA) plaats gevonden dan de vernieuwing van de linker zijgevel van het bedrijfsgedeelte.

Het woongedeelte heeft twee vensters onder halfsteens rollagen met aan de onderzijde een halfsteens rollaag met daarboven een platte laag. De vensters hebben kruiskozijnen met bij de onderste openingen een luikspanning en bij de bovenste openingen een kraalprofiel. De onderste openingen hebben enkelvaks paneelluiken met een vlak paneel met een geprofileerde omlijsting. In deze openingen zitten vierruits ramen met een weldorpel. De bovenste openingen hebben tweeruits bovenlichten. Deze vensters behoren tot dezelfde opzet als het muurwerk van het rechter

deel van het woongedeelte, wat in verband aansluit op de rechterzijde van de rechter opening. Links van het rechter venster en rond het linker venster is het muurwerk gewijzigd.

Het bedrijfs gedeelte heeft aan de linkerzijde een regelmatige afwisseling van drie rechthoekige betonnen stalvensters onder halfsteens rollagen en twee opgeklampte staldeuren onder halfsteens segmentbogen. De deuren hebben opgeklampte delen met iets afgeronde randen. De vensters hebben een betonnen kozijn met aangestorte lekdorpel. Binnen de kozijnen zijn tweeruits valramen aanwezig. De deuropeningen behoren tot de oorspronkelijke opzet van dit vernieuwde muurgedeelte. De vensters vervangen waarschijnlijk iets smallere voorgangers, aangezien telkens één dagkant wat onregelmatig aansluit.

Ter hoogte van het achterste ankerbalkgebint, op de overgang tussen het oudere metselwerk van de rechter travee en het vernieuwde muurwerk van het middelste geveldeel, bevindt zich een rechthoekige deuropening over de volledige gevelhoogte. Het kozijn heeft een kraalprofiel en in het kozijn zit een opgeklampte deur, waarvan de delen overeen komen met de delen van de getoogde deuren.

In de rechter travee zit een stalvenster dat overeenkomstig de andere drie vensters is gedetailleerd, maar is voorzien van een drieruits valraam. Aan weerszijden van dit venster bevindt zich een veld met vernieuwd muurwerk, wat mogelijk wijst op de eerdere aanwezigheid van twee venstertjes.

Overzicht van de rechter zijgevel van de boerderij

Het rechter deel van de rechter zijgevel, aansluitend op de achtergevel

Middendeel van de rechter zijgevel met zowel bij het voorhuis als het achterhuis in de 20ste eeuw vernieuwd muurwerk

Bij het linker deel van de gevel van het voorhuis komt over de gehele hoogte ouder muurwerk voor

Overgang van het oudere muurwerk (links) op het vernieuwd muurwerk, direct links van het rechter venster in de voorhuisgevel

4.4.4 Achtergevel

De achtergevel is gemetseld in kruisverband met roodbruine handvorm baksteen van ca. 22 x 11 x 5,5/6 cm; 10-lagen = 64,5 cm. De rechter gevelhoek is tegelijk met de vernieuwing van de linker zijgevel van het bedrijfsgedeelte vernieuwd in machinale baksteen. Op de linker gevelhoek is tot aan de linker deuropening over ca. anderhalve meter hoogte ouder muurwerk van ca. 22 x 10,5 x 4 cm; 10-lagen = 51,5 cm aanwezig. Dit muurwerk vormt één geheel met het aansluitende oudere deel van de rechter zijgevel.

De gevel heeft een symmetrische opzet met centraal een brede opening onder anderhalfsteens segmentboog. Over deze boog ligt een platte laag. Binnen de opening liggen de vernieuwde dubbele deeldeuren verdiept in

een opzet die als een late variant op het onderschoer kan worden beschouwd. In de rechter zijwand binnen de opening bevindt zich een klein rechthoekig toiletvenstertje tussen twee halfsteens rollagen, met in de opening een ongeprofileerd kozijn met enkelruits raampje.

Direct links- en rechts van de deeldeuren bevinden zich stalvensters onder halfsteens rollagen en aan de onderzijde afsluitend met een halfsteens rollaag. In de openingen ijzeren ramen met een roedenverdeling. Zowel links als rechts heeft de achtergevel twee opgeklampte deuren onder steens segmentbogen met daarop een platte laag. Onder de deuren bevinden zich rollagen. De opgeklampte delen hebben afgeronde hoeken.

De gevel sluit over de hele breedte aan de bovenzijde af met een halfsteens rollaag met aansluitend de geprofileerde windveren en het overstek van het wolfeind. Ter hoogte van de ankerbalken zijn vier staafankers aanwezig.

Overzicht van de achtergevel

Linker gevelhoek van de achtergevel, waar in de onderzone ouder muurwerk bewaard is gebleven

De huidige, uit de late 19de eeuw daterende opzet met deeldeuren in een ondiep portaal is een latere variant van het onderschoer

De rechter hoek van de achtergevel werd met de vernieuwing van de linker zijgevel ook vernieuwd

4.5 ENSKAMER (ONDERDEEL BWK000431)

De enskamer is in de vroege 20ste eeuw in één fase tot stand gekomen als aanbouw aan de boerderij. Dit bouwdeel heeft dan ook uitsluitend vanuit de boerderij toegankelijk. Enskamers werden gewoonlijk bijgebouwd om extra woonruimte te verkrijgen. Op het moment dat op de boerderij een nieuwe generatie de bedrijfsvoering overnam, kon de oudere generatie zo toch ook in de boerderij blijven wonen.

4.5.1 Constructie

De enskamer heeft een eenvoudige opzet met dragende gevels, waarin de vernieuwde enkelvoudige verdiepingsbalklaag, parallel aan de voorgevel, is opgelegd. De verdieping is niet toegankelijk, zodat de dakconstructie niet zichtbaar is.

Vernieuwde enkelvoudige balklaag boven de begane grond van de enskamer

4.5.2 Gevels

De enskamer heeft in kruisverband gemetselde gevels in roodbruine machinale baksteen van 20,5 x 9,5/10,5 x 5/5,5 cm; 10-lagen = 62 cm. Alleen de voorgevel heeft een lage gepleisterde plint. Ter hoogte van de verdiepingsbalklaag zijn enkele eenvoudige staafankers aanwezig. Bij de achtergevel zijn ook ter hoogte van de schouw balk van de (verdwenen) stookplaats twee staafankers aanwezig.

De in de voorgevel en linker zijgevel aanwezige vensters sluiten aan de bovenzijde af met een halfsteens rollaag en hebben aan de onderzijde een halfsteens rollaag met daarboven een platte laag (bij de voorgevel afgedekt met lood).

De voorgevel en linker zijgevel hebben in het midden op de begane grond een rechthoekig venster met een tussendorpel, waarbij het onderste deel van het kozijn is uitgevoerd met een luikspanning. Boven de tussendorpel hebben de kozijnen een kraalprofiel. De onderste openingen hebben vernieuwde enkelvaks paneelluiken met een profiellijst rond de vlakke panelen.

In de kozijnen zitten boven- en onder zesruits ramen, waarbij het onderraam in de zijgevel is vernieuwd.

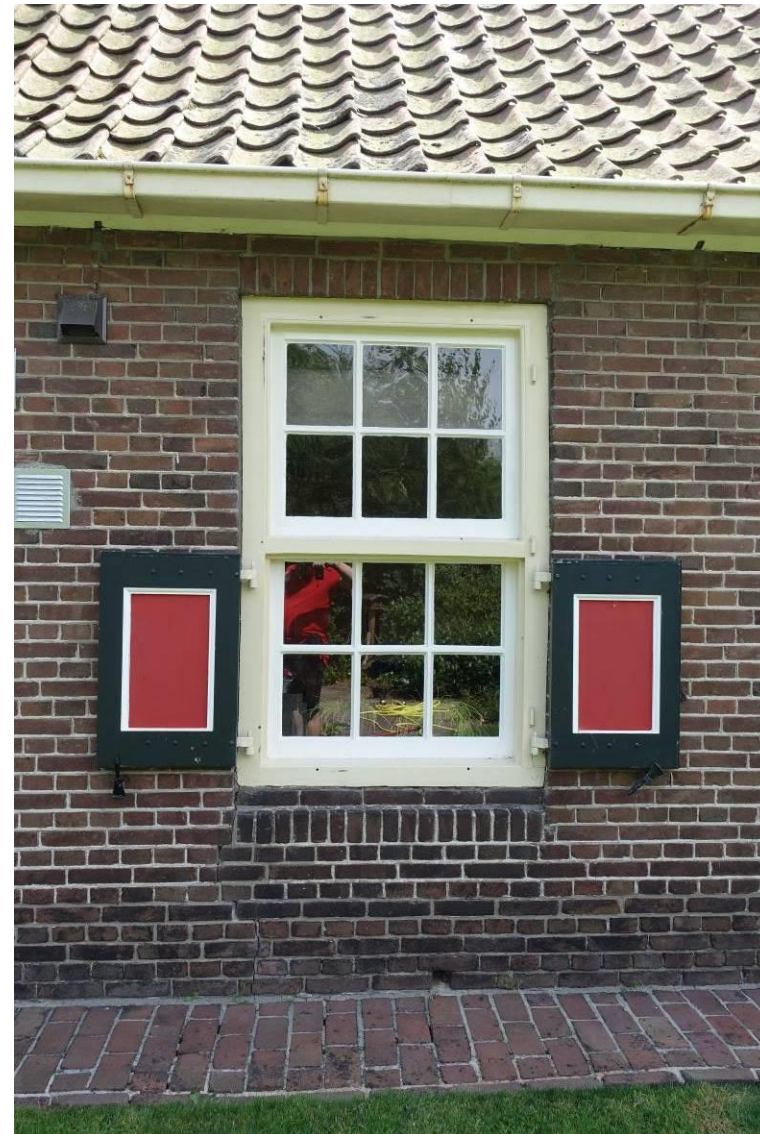
De voorgevel heeft op de verdieping een venster met een kozijn met luikspanning en een vierruits raam. Aan weerszijden van de opening een vernieuwd enkelvaks paneelluik met een profiellijst rond de vlakke panelen. De achtergevel heeft geen openingen. De voor- en achtergevel sluiten af met het betimmerde houten dakoverstek.

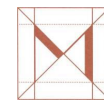
Tegen de achtergevel bevindt zich rechts een pomp met in machinale baksteen gemetselde onderbouw met daarboven een omkasting van verticale houten delen. Het metselwerk van de onderbouw sluit 'koud' aan op de gevel en behoort dan ook niet tot dezelfde opzet. Zowel het gehanteerde baksteentype als de gebruikte houten delen met wat afgeronde randen passen bij een datering kort na het midden van de 20ste eeuw.

Overzicht voorgevel en linker zijgevel van de enskamer

Detail venster in de linker zijgevel van de enskamer

Overzicht achtergevel van de enskamer

De later tegen de achtergevel van de enskamer gebouwde pomp

Het **exterieur** van de boerderij heeft hoge cultuurhistorische waarde. De volgende onderdelen hebben hoge waarde:

- Hoofdvorm en traditionele architectuur.
Goed bewaard gebleven historische karakteristiek.
- Materiaalgebruik van de gevels, in het bijzonder van de tot de vroegste fasen behorende delen en hierin herkenbare bouwsporen.
- Opzet en indeling van alle oorspronkelijke gevels.
- Alle tot de vroegste en karakteristieke verbouwingsfasen behorende gevelopeningen en onderdelen.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.5 INTERIEUR BOERDERIJ (BWK000431)

In deze paragraaf wordt ingegaan op het interieur van de boerderij. Daarbij komen eerst de hoofdopzet en de indeling aan de orde. Vervolgens wordt ingegaan op de verschillende ruimte en hier aanwezige bijzonderheden.

4.5.1 Structuur en indeling

Hoewel de begrenzing niet overeen komt met de historische scheiding tussen het woongedeelte en het bedrijfspedeelte is nog wel een volledige afscheiding aanwezig. Deze rond het midden van de 20ste eeuw gebouwde muur heeft verschillende verspringingen.

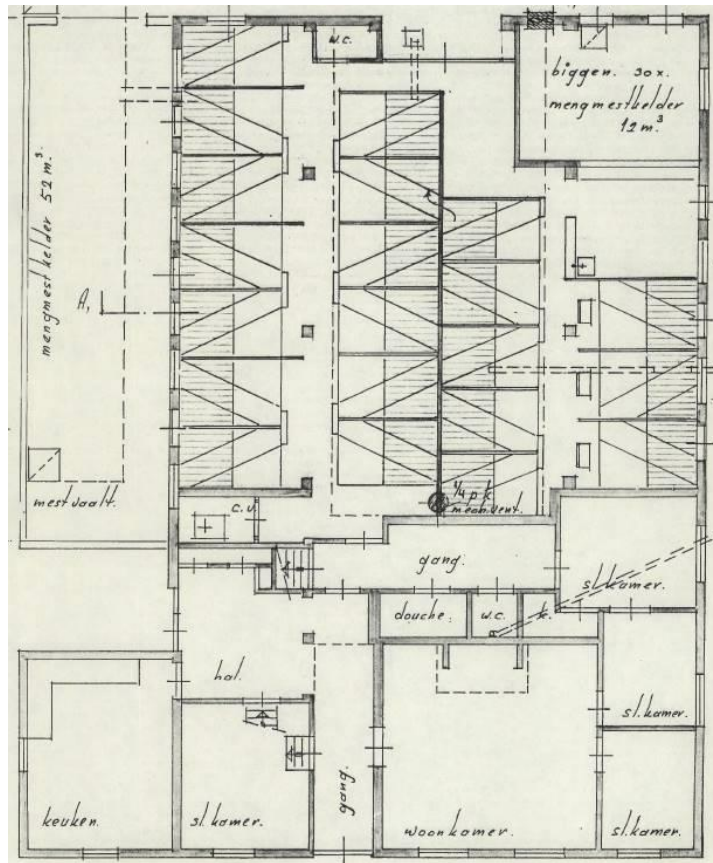
De oorspronkelijke brandmuur is alleen nog aanwezig als achterwand van de woonkamer. Hier bevindt zich tegen de brandmuur de historische schouw. Links van de woonkamer ligt de op de voordeur aansluitende gang en daarnaast ligt in de linker voorhoek de kelder met daarboven de opkamer. Rechts van de woonkamer liggen twee slaapkamers.

De direct achter de brandmuur gelegen zone heeft een diffuus karakter doordat dit gebied bij verschillende verbouwingen in de 20ste eeuw tot de huidige opzet is verbouwd. Direct tegen de brandmuur liggen achter de voorkamer een douche, toilet en kastruimte. Daarachter loopt een dwarsgang. Rechts van de gang ligt naast de rechter zijgevel een slaapkamer. Aan de linkerzijde sluit de gang aan op een ruime hal die is ontstaan door sloop van een deel van de vroegere structuur. De hal sluit aan op de linker zijgevel, maar vormt ook één geheel met de oorspronkelijke gang. Vanuit deze hal zijn ook de kelder en de in de enskamer gesitueerde keuken toegankelijk. Achter de hal ligt een

kastenwand met daarnaast de trap naar de boven de hal gelegen voormalige knechtenkamer. Achter de kastenwand nog een vanuit het bedrijfsgedeelte toegankelijke cv-ruimte.

Binnen het bedrijfsgedeelte is over vrijwel de gehele diepte een centraal geplaatste scheidingsmuur (1986) aanwezig, met aan weerszijden een opzet met een middenpad met aan weerszijden varkenshokken.

Deze plattegrond 'gewijzigde situatie' uit 1986 geeft de nog altijd actuele indeling weer. Bron: Bouwarchief gemeente Lochem

4.5.2 Gang

De gang tussen de voorgevel en de brandmuur behoort tot de oorspronkelijke opzet, maar werd bij een verbouwing in 1978 samengevoegd met de in de linker zijbeuk gesitueerde hal. De gang heeft een vloer van grote donkergrijze plavuizen (alleen aftekening zichtbaar in huidig tapijt). Het plafond is met zachtboard afgeplaat. De oorspronkelijke buitendeur in de voorwand is afgeplaat, zodat alleen het bovenlicht zichtbaar is. In de linker- en rechter wand bevinden zich oude kozijnen met een kraalprofiel en geprofileerde omlijstingen. De in de kozijnen aanwezige gepaneelde deuren zijn gereconstrueerd.

Zicht door de gang richting de voorgevel. Voor de voordeur is een kast geplaatst

Aan de achterzijde werd de gang in 1977 samengevoegd met de in de linker zijbeuk gelegen hal

Gereconstrueerde opgeklampte deur van de opkamer in de linker gangwand

4.5.3 Voorkamer

De forse voorkamer behoort tot de oorspronkelijk indeling en heeft het historische karakter goed weten te behouden. De ruimte heeft een historische plavuizenvloer van rode en zwarte plavuizen met een plint van bijpassende kleinere rode tegels.

De wanden zijn grotendeels afgeplaat. Het plafond is uitgevoerd in zachtboard. Oorspronkelijk lag de balklaag van de verdiepingsvloer hier in het zicht. Deze balken hebben een roodbruine afwerking.

De vensters in de voorgevel hebben historiserende geprofileerde omlijstingen en eenvoudige vensterbanken. Van het zuidelijke venster is het onderraam vernieuwd. Hier ontbreken profileringen.

De deuropening in de linker wand heeft een oorspronkelijk kozijn met geprofileerde omlijsting en historiserend vernieuwde paneeldeur. De twee dicht bij elkaar geplaatste deuropeningen in de rechter wand zijn bij een verbouwing (XXc) in historiserende stijl met paneeldeuren tot stand gekomen, tegelijk met de achterliggende kamerindeling.

Tegen de achterwand bevindt zich de imposante oorspronkelijke schouw met hangende boezem. De schouw zit niet geheel midden tegen de achterwand, maar iets dicht bij de linker (gang)wand. Zowel de geprofileerde houten boezemlijst als de vlakke houten lijsten tegen de voorzijde van de zijwanden hebben een marmerimitatie. De geknikte achterwand van de stookplaats heeft onder een bekleding met ijzeren platen. Daarvan is het middendeel iets hoger en voorzien van een met florale motieven versierde rand van gietijzer. Daarboven hebben de beide

zijvlakken donker paars-zwart/witte tegels met een bloempotdecor binnen een cirkel (XIX). Het middenvlak heeft donkere roodbruine schildpadtegels (XVIII/XIX). Onder de stookplaats een iets verhoogde ijzeren plaat.

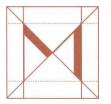
De links van de schouw tegen de achterwand op een verhoging geplaatste buffetkast is niet-historisch. De verhoging komt echter waarschijnlijk wel voort uit de eerdere aanwezigheid van een kastenwand op deze plaats (zie ook Velhorst 3).

Overzicht van de tegen de achterwand van de voorkamer gesitueerde schouw

Detail 19de-eeuwse 'bloemenvaastegels'

Overzicht van de betegelde achterwand van de schouw

Twee in historiserende stijl uitgevoerde deuren in de rechterwand van de voorkamer

Detail omlijsting en vernieuwde vensterbank voorkamervenster

Plafond van zachtboardplaten boven de voorkamer

4.5.4 Slaapkamers rechter zijbeuk

In de rechter zijbeuk liggen drie slaapkamers achter elkaar. Dit betreft een gewijzigde opzet, die vermoedelijk kort na het midden van de 20ste eeuw is ontstaan.¹ De voorst- en achterste kamer hebben vloeren met eenvoudige grenen delen. De middelste kamer heeft een strokenparketvloer. De gevels en een deel van de wanden zijn afgeplaat. De plafonds zijn afgewerkt met zachtboardplaten. De vensters hebben sobere omlijstingen met afgeronde hoeken.

De beide voorste kamers zijn toegankelijk vanuit de voorkamer via historiserende paneeldeuren. Daarbij heeft de middelste kamer in de

¹ Dhr. Hiddink deelde mee dat hier eerder sprake was van een opkamer. Hiervan zijn echter in het geheel geen bouwkundige sporen aangetroffen. Mogelijk betrof het bedsteden met daarachter een (iets verdiepte) ruimte met betegelde vloer.

achterwand ook een smalle opgeklampte deur naar de achterste kamer. Aan de zijde van de achterste kamer hebben de klampen een afgeschuinde profilering overeenkomstig de bekende 'Bruynzeeldeuren'.

De kast in de linker voorhoek van de achterste kamer behoort tot dezelfde opzet als deze slaapkamers.

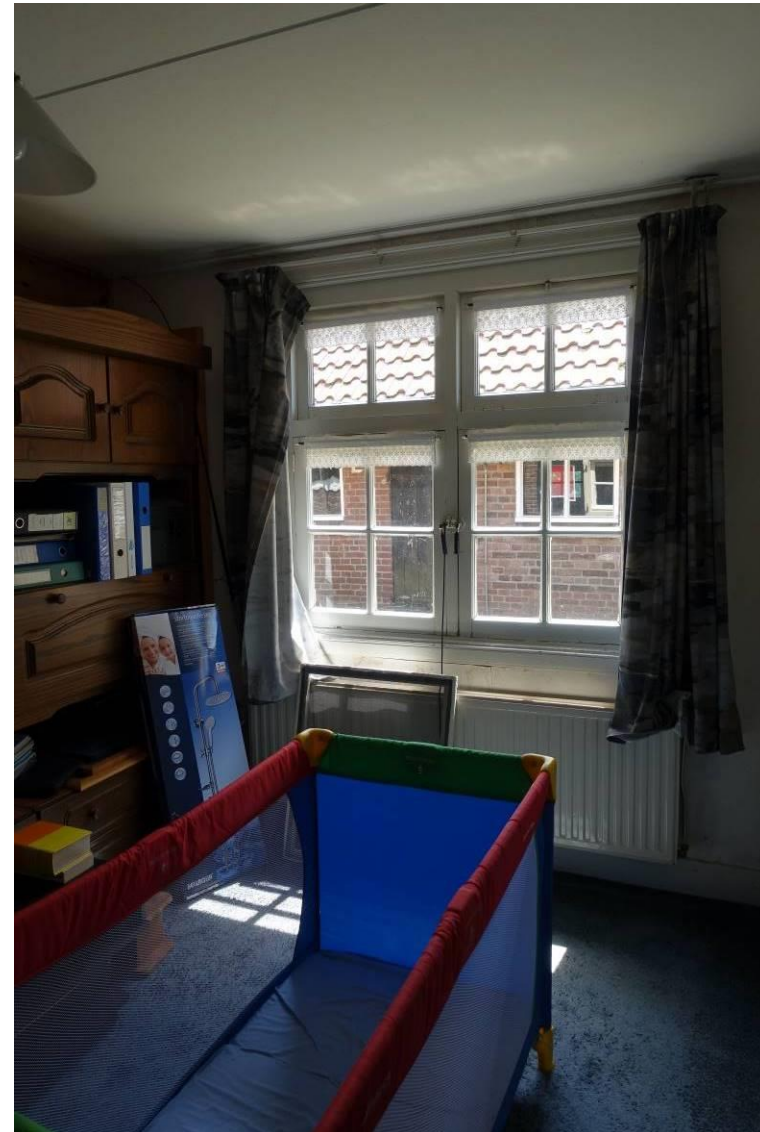
Interieur voorste slaapkamer in de rechter zijbeuk

Detail omlijsting deurkozijn van de voorste slaapkamer

Interieur middelste slaapkamer

Interieur achterste slaapkamer

Opgeklampte deur met profilering als 'Bruynzeeldeuren'.

Interieur kast rond linker voorhoek achterste slaapkamer

4.5.5 Kelder en opkamer

De kelder en opkamer beslaan de linker voorhoek van het bedrijfsgebouwtje en worden aan de rechterzijde en achterzijde omsloten door de hal en gang die tot één ruimte zijn samengevoegd.

De ondiepe kelder heeft een cementvloer en gepleisterde wanden. Met uitzondering van de achterwand is langs de wanden een verhoging aangebracht. Het plafond bestaat uit een enkelvoudige balklaag met daarover vrij smalle vloerdelen.

Het kelderlicht in de voorwand heeft twee draairamen en is niet omlijst. T.b.v. dit kelderlicht is een sparing in de onderzijde van de strijkbalk gemaakt. Dit kan er op wijzen dat de huidige (19de-eeuwse?) balklaag een eerdere balklaag met lagere balken vervangt. Bij de keldertoeegang in de achterwand is een eenvoudige historische eiken trap aanwezig. De historische paneeldeur van de keldertoeegang is vermaakt t.b.v. de huidige opening.

De opkamer heeft een volledig met tapijt afgewerkte houten vloer. De wanden en het plafond hebben een afwerking met ongeprofileerde balkjes (XXc). Tegen de achterwand bevindt zich een in historiserende stijl vervaardigde vaste houten kast met paneeldeuren. De toegangsdeur en het venster in de voorgevel hebben geprofileerde omlijstingen.

Tegen de rechter wand bevindt zich een omtimmering, waarbinnen waarschijnlijk een gebintstijl aanwezig is.

Overzicht voorwand kelder

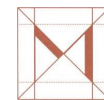
Linker voorhoek kelder

Oud eiken trapje bij keldertoegang

Vermaakte opgeklampte deur voor keldertoegang vanuit hal

Zicht vanuit de gang in de opkamer

Historische gedetailleerde kast tegen achterwand opkamer

Jonge balklaag boven opkamer. Deze heeft geen constructieve functie

Interieur enskamer richting linker voorhoek

4.5.6 Enskamer

Binnen de enskamer bevindt zich één ongedeelde ruimte, die als keuken in gebruik is. De ruimte heeft een met tapijt afgewerkte steenachtige vloer. De wanden zijn vlak gepleisterd. Het plafond bestaat uit een vernieuwde enkelvoudige balklaag met glad afgewerkte gipsplaat tussen de balken.

De vensters in de voorgevel en linker zijgevel hebben eenvoudige recente omlijstingen en vensterbanken. Bij de deuropening in de rechter wand is een herplaatste oudere geprofileerde omlijsting aanwezig.

Zicht richting de linker achterhoek van de enskamer

De toegangsdeur van de hal naar de enskamer (vanuit enskamer)

4.5.7 Hal en zone achter brandmuur

Dit betreft een gebied dat zich vanaf de linker zijgevel uitstrekt tot aan de achterste slaapkamer naast de rechter zijgevel. Het gebied vormt een overgangszone tussen de brandmuur, de vroegere achtermuur van het woongedeelte, en de huidige scheidingsmuur met het bedrijfs gedeelte. De huidige opzet is in drie fasen tot stand gekomen.

Een eerste fase heeft waarschijnlijk in de jaren 50 van de 20ste eeuw in combinatie met een algehele renovatie van het woongedeelte plaats gevonden. Ook de slaapkamers naast de rechter zijgevel en de verschillende historiserende binnendeuren behoren mogelijk tot deze fase. In ieder geval de dwarsgang en de douche en het toilet tegen de brandmuur behoren tot deze fase. Of de hal ook tegelijkertijd is ontstaan is niet helemaal zeker, maar wel aannemelijk. Bij een tweede fase in 1978 werd de scheidingsmuur met het bedrijfs gedeelte beklampt en tegelijkertijd werd achter de hal een cv-ruimte aangelegde, met aansluitend een portaal als overgangszone tussen de dwarsgang en het bedrijfs gedeelte. Tot slot werd dit portaal in 1986 al weer verwijderd.

De verschillende ruimtes hebben behoudens de historiserende kelderdeur en de oudere toegangsdeur naar de boven de hal gelegen knechtenkamer, afwerkingen die vanaf het midden van de 20ste eeuw tot stand zijn gekomen.

In de hal betreft het een steenachtige vloer met tapijt. De wanden en het plafond zijn hier met schroten afgewerkt. Wel is hier een met eiken delen omtimmerde gebintstijl aanwezig. Over deze gebintstijl loopt een hergebruikte eiken hooibergroede, herkenbaar aan de hierin aanwezige gaten. De achterwand van de hal is als kastenwand met twee vaste kasten

uitgevoerd. In de linker kast is een halfronde gepleisterde schouw aanwezig die behoort bij het vroegere gebruik van deze ruimte als geut, waar ook gekookt werd.

In de gang is ook een steenachtige vloer aanwezig. Aansluitend op de hal is een klein deel van de voorwand met schroten afgewerkt. Overige delen zijn vlak gepleisterd met een V-vormige groef als afsluiting van een gladder afgewerkte plintzone. Het plafond is met hardboardplaten afgewerkt.

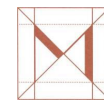
De douche en het toilet hebben betegelde vloeren en wanden. De plafonds zijn in hardboard uitgevoerd.

Behoudens voornoemde oudere deuren zijn alle deuren vlak uitgevoerd met sobere omlijstingen.

T.b.v. de knechtenkamer is een oudere, waarschijnlijk 19de-eeuwse rechte trap aanwezig. De knechtenkamer bevindt zich in de linker zijbeuk boven de hal. Hoewel deze locatie waarschijnlijk wel oorspronkelijk is, betref de huidige opzet grotendeels een historiserende reconstructie. Tegen de rechter wand bevindt zich aansluitend op de voorwand een houten kast met een enkelvlaks paneeldeur. De kasten onder het dakvlak, naast de dakkapel hebben vlakke opgeklampte deuren. Deze opzet moet tegelijk met de realisatie van de dakkapel tot stand zijn gekomen.

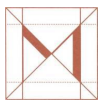
In de linker kast achter de hal bevindt zich nog een halfronde schouw

Toegangsdeuren van wc en douche in de achterwand van de dwarsgang

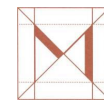
Betegelde wanden van de douche

Tegelwerk en wandbekleding van toilet

Zicht door de dwarsgang richting linker zijgevel

Oudere opgeklampte deur naar trapogang knechtenkamer

Trapogang knechtenkamer

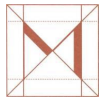
Historiserende kast tegen rechter wand knechtenkamer

Zicht door de knechtenkamer richting voorwand

Detail klinkstel op toegangsdeur trapopgang knechtenkamer

4.5.8 Verdieping

Behalve voornoemde knechtenkamer boven de linker zijbeuk is geen sprake van een tot gebruiksruimte bestemde verdieping. Boven het woongedeelte ligt een ongedeelde zolderruimte, waarvan de vloeren op verschillende niveaus liggen. Vanwege het overal aanwezige plasticfolie waren vloeren nauwelijks zichtbaar. In ieder geval boven de woonkamer en gang zijn recente vloerdelen aanwezig. De verdere omhulling van de ruimtes bestaat uit de voorgevel en dakvlakken.

Opmerkelijk is een halfsteens muur, gemetseld in halfsteens verband met handvorm baksteen van 23/24 x 12 x 4,5 cm. De plaats van deze muur komt overeen met de linker achterhoek van de middelste slaapkamer. De muur eindigt tegen de achterzijde van de gebintstijl ter hoogte van de brandmuur. Op de verdieping zijn geen aanwijzingen dat de brandmuur ook boven de verdiepingsvloer heeft doorgelopen.

Het rookkanaal boven de historische schouw is vervangen door een aanzienlijk kleiner rookkanaal (XXm/c).

De zolder boven het woongedeelte wordt van de zolderruimte boven het bedrijfs gedeelte gescheiden door een wand van gasbetonblokken.

De zolder boven het voorhuis, gezien richting rechter zijbeuk met op de voorgrond de in halfsteens verband gemetselde muur

De in gasbetonblokken gemetselde scheidingsmuur tussen woongedeelte en bedrijfs gedeelte

Vernieuwd rookkanaal boven de historische schouw van de voorkamer

4.5.9 Bedrijfsgedeelte

Het bedrijfsgedeelte behield vermoedelijk tot in de jaren 60 van de 20ste eeuw nog de historische ongedeelde opzet met een middenlangsdeel. Daarbij was aan de achterzijde van de rechter zijbeuk al een afgescheiden ruimte aanwezig, die ook nu nog deels intact is. Mogelijk behoort dit muurdeel tot dezelfde opzet als de in de 19de eeuw vernieuwde achtergevel.

In 1986 werd een middenmuur ingevoegd en werd het gehele bedrijfsgedeelte ingevuld met varkenshokken op roostervloeren boven mestputten. Daarvoor was de ruimte echter ook al met hokken ingevuld. De gebintstijlen bleven binnen de nieuwe opzet aanwezig, maar werden met houten delen omtimmerd. De eiken ankerbalken zijn nog deels zichtbaar.

De beide zijbeuken hebben hildes met enkelvoudige balklagen die nu zijn afgewerkt met isolatieplaten. De opzet van de hildes dateert waarschijnlijk omstreeks het midden van de 20ste eeuw. De hildezolders zijn met wanden van verticale houten delen van de middenbeuk afgescheiden.

Boven de middenbeuk bleven de over de eiken ankerbalken gelegen gehalveerde rondhouten slieten in het zicht. Op de scheiding van de rechter zijbeuk en de middenbeuk werd een forse houten silo voor veevoer ingevoegd. Hieronder staan ronde stalen kolommen.

Direct links van de verdiept gelegen deeldeuren bevindt zich nog het tot de oorspronkelijke opzet behorende toilet. Alle afwerkingen en ook de toegangsdeur zijn hiervan echter vernieuwd.

De zolder boven het bedrijfsgedeelte was niet toegankelijk, maar hier zijn behoudens de houten silo voor veevoer en de omhullende delen van de dakconstructie geen elementen te verwachten. Op de vloer van gehalveerde rondhouten slieten is nog deels hooi aanwezig.

Zicht door de linker zijbeuk van het bedrijfsgedeelte

Mogelijk tot de 19de-eeuwse opzet behorend muurdeel aansluitend op de achtergevel, tussen de deel en de rechter zijbeuk

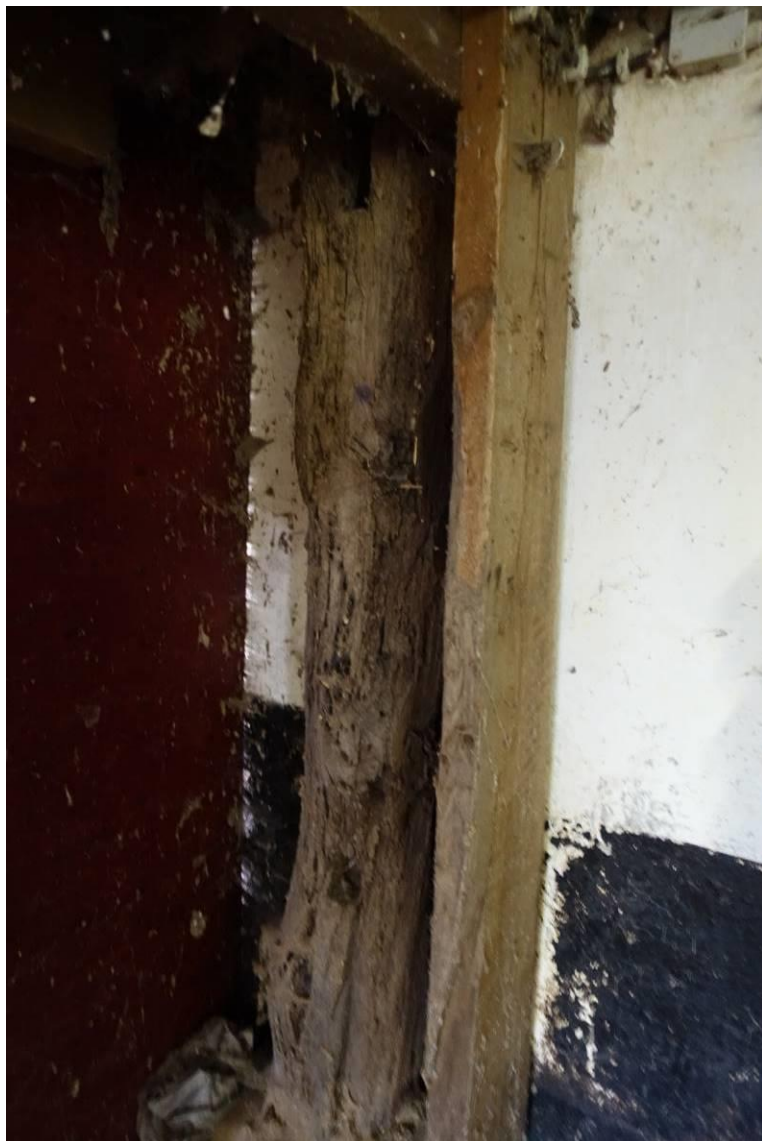
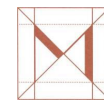
Overzicht vernieuwde deeldeuren (XXc)

Zicht door de rechter zijbeuk richting de voorgevel

Scheidingsmuur tussen woongedeelte en bedrijfs gedeelte met direct onder de ankerbalk het toegangsluik tot de zolder boven het woongedeelte

Detail van één van de grotendeels omtimmerde gebintstijlen

Vernieuwd interieur van het ten noorden van het onderschoer gesitueerde toilet

In het **interieur** van de boerderij zijn hoge cultuurhistorische waarden aanwezig. De volgende onderdelen hebben hoge waarde:

- Historische eiken ankerbalkgebintconstructie met in ieder geval twee Fasen en bijbehorende constructies van dakvlakken en balklagen.
- Nog herkenbaar aanwezige delen van historische indeling in voorhuis en achterhuis, waaronder de brandmuur.
- Functionele scheiding tussen woning en bedrijfsgedeelte.
- Aanwezige historische interieurelementen, waaronder een schouw, plavuizenvloeren en historische binnendeurkozijnen met omlijstingen.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.6 MIDDENLANGSDEELSCHUUR (BWK000432)

Direct ten zuiden van de boerderij staat de in kern omstreeks 1893 daterende middenlangsdeelschuur. Deze schuur werd na een brand in 1939 grotendeels herbouwd. Alleen de voor- en achtergevel en beperkte delen van de zijgevels bleven behouden.

4.6.1 Hoofdvorm

De schuur heeft een rechthoekig grondplan met één bouwlaag onder een met rode Romeinse pannen gedekt zadeldak met wolfeinden. Alleen het oostelijke wolfeind is met rode opnieuw verbeterde holle pannen gedekt. De nok ligt parallel aan de boerderij. De dakvlakken zijn geheel gesloten en voorzien van zinken mastgoten. Geheel rechtsonder op het zuidelijke dakvlak bevindt zich een schoorsteen met een betonnen afdekking op halfsteens hoekpostjes.

Overzicht en ligging van de middenlangsdeelschuur langs de gebogen erftoegang

Overzicht westgevel van de middenlangsdeelschuur

Zicht op de zuidoosthoek van de middenlangsdeelschuur

4.6.2 Constructie

De in 1939 geheel vernieuwde constructie werd traditioneel uitgevoerd met twee eiken ankerbalkgebinten. Ook de hierover gelegen gebintplaten en windschoren zijn in eiken uitgevoerd. Alle onderdelen zijn vrij regelmatig rechthoekig uitgevoerd. Alle verbindingen zijn gepend.

Over de gebinten liggen rechthoekig gezaagde sporen van naaldhout, die in de nok tegen een plank aanlopen en een enkele maal met een houten spijkerplaat onderling zijn verbonden. Bij beide zijbeuken zijn de sporen met isolatieplaten afgewerkt.

In de zuidelijk zijbeuk is tussen de twee gebinten een hilde aanwezig, met naar de middenbeuk een afscheiding van verticale houten delen.

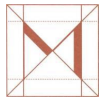
Overzicht van de ankerbalkgebintconstructie richting de westgevel

Overzicht van de zuidelijke zijbeuk met deels hierin aanwezige hilde

Detail van de oostelijke gebintstijl aan de zuidzijde

Detail aansluiting sporen in de nok

4.6.3 Gevels

Oostgevel

De oostgevel is gemetseld in kruisverband met donkerrode machinale baksteen van 20,5 x 9,5 x 5/5,4 cm; 10-lagen = 61 cm. Over de gehele gevelbreedte is de bovenrand in baksteen met een iets afwijkende kleur en structuur gemetseld. Dit zijn de na de brand in 1939 vernieuwde delen.

De gevel heeft een enigszins asymmetrische opzet met iets rechts van het midden dubbele opgeklampte deeldeuren onder een anderhalfsteens segmentboog. Direct links en rechts van deze deeldeuren zitten kleine hooggeplaatste venstertjes tussen halfsteens rollagen, beiden voorzien van een vierruits houten raam. Aan beide zijden zit dicht bij de gevelhoek

een laaggeplaatst half rond venstertje met halfsteens rollaag en rondboog. Deze vensters hebben stalen ramen met roedenverdeling. Aan de linkerkant van de gevel zit tussen de twee venstertjes nog een deuropening onder een halfsteens rollaag. In de opening een kozijn met opgeklampte deur.

De hellende delen van de gevel sluiten af met geprofileerde windveren. Ter hoogte van de ankerbalken en direct onder het rechter houten venstertje bevinden zich rechte staafankers.

Overzicht oostgevel

Noord- en zuidgevel

De lage noord- en zuidgevel hebben een vergelijkbare regelmatige opzet. Beide gevels zijn gemetseld in kruisverband in machinale baksteen van 20,5 x 10 x 5/5,5 cm; 10-lagen = 61 cm. Daarbij dateert het grootste deel van

de herbouw in 1939. Alleen direct aansluitend op de oost- en westgevel behoren delen nog tot de oorspronkelijke opzet uit 1893.

Beide gevels hebben een afwisseling van tweeruits rechthoekige betonnen ramen met aan de onderzijde een ventilatiesleuf en opgeklampte staldeuren onder halfsteens segmentbogen. Deze deuren behoren tot de oorspronkelijke (1939) opzet van het muurwerk. De vensters zijn, getuige de opgehakte dagkanten, later ingevoegd maar werden wel aan de bovenzijde afgewerkt met halfsteens rollagen. De betonnen ramen zijn vervaardigd door N.V. Schokbeton.

De opzet van de noordgevel is volledig regelmatig, met vijf vensters en daartussen vier deuren. Bij de zuidgevel ontbreekt de deur tussen de rechter twee vensters. Het gedeelte met ouder muurwerk is hier ook wat breder. De schoorsteen boven dit muurdeel werd in 1939 vernieuwd.

Overzicht van de naar de boerderij gerichte noordgevel

Overzicht zuidgevel

Westgevel

De westgevel heeft vrijwel dezelfde opzet als de oostgevel, maar is volledig symmetrisch doordat bij de westgevel de staldeur ontbreekt. De dubbele deeldeuropening onder een anderhalfsteens segmentboog bevindt zich hier exact in het midden, maar is dichtgemetseld. Aan weerszijden van de deeldeuropening zitten een venstertje met vierruits houten raam en een halffrond venstertje met stalen raam. Deze vensters zijn identiek aan de vensters in de oostgevel. De gevel heeft twee rechte ankers ter hoogte van de ankerbalk en twee ankers direct onder de venstertjes met houten ramen.

Overzicht westgevel. Hier is ook duidelijk de verhoging van de gevel in iets lichtere steen herkenbaar

4.6.4 Interieur

Het interieur van de middenlangsdeelschuur is ongedeeld. Alleen de vier gebintstijlen zijn binnen de ruimte aanwezig.

Aansluitend op de deeldeuren in de oostgevel is tot even voorbij het oostelijke gebint nog de oorspronkelijke lemen deelvloer aanwezig. Het westelijke deel en de beide zijbeuken hebben latere betonvloeren, deels uitgevoerd als roostervloeren boven mestputten. Eerder langs de deel aanwezige betonnen voergoten zijn grotendeels teruggehakt.

In de zuidoosthoek bevindt zich een zeer eenvoudige gemetselde boezem. Hier bevond zich eerder waarschijnlijk een kookpot t.b.v. varkensvoer.

De in de zuidoosthoek aanwezige, zeer eenvoudige schouw t.b.v. de bereiding van varkensvoer

Overzicht interieur richting westgevel. Aansluitend op de deeldeuren is nog een deel van de oorspronkelijke deelvloer bewaard

In **middenlangdeelschuur** zijn hoge cultuurhistorische waarden aanwezig. De volgende onderdelen hebben hoge waarde:

- Hoofdvorm en traditionele architectuur.
Goed bewaard gebleven historische karakteristiek.
- Opzet, materiaalgebruik en indeling van de gevels.
- Alle tot de oorspronkelijke- en herbouwfase behorende gevelopeningen en onderdelen.
- Traditioneel uitgevoerde ankerbalkgebintconstructie en hilde.
- Open karakter interieur en herkenbare ruimtelijke scheiding tussen middenbeuk (oorspronkelijke deel) en zijbeuken
- Aanwezige historische interieurelementen, waaronder het restant van een rookkanaal, behorend bij een oven en een gedeelte van de deelvloer.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.7 PARAPLUBERG (BWK002572)

Ten oosten van de boerderij staat aan de oostrand van het erf een eenroedige rietgedekte ronde hooiberg, ook wel parapluberg genoemd. Dit bergtype ontstond medio 19de eeuw voor de opslag van graan, veelal rogge. Later werden deze hoofdzakelijk voor de opslag van hooi gebruikt.² De parapluberg bij boerderij Scholten werd echter pas in 1983 gebouwd op een plaats waar tot kort daarvoor nog een werktuigenloods stond.

De constructie met kruishouten rond de hergebruikte oudere eiken roede werd in 1983 nieuw gemaakt en uitgevoerd in rechthoekig gezaagd naaldhout, evenals de hierover gelegen gordingen die tezamen een achtkant vormen. Hierover liggen de dakvlakken met rondhouten sporen met daarover eveneens rondhouten leggarden.

Onder de randen van het dak staat een wandconstructie van rondhouten palen, waarover een rechthoekige plaats is gelegd ter ondersteuning van de sporen. Tegen de buitenzijde van de palen zijn horizontale regels aangebracht ter bevestiging van de wanden, samengesteld uit verticale halve rondhouten delen. Aan de westzijde zijn dubbele opgeklampte deuren in de wand opgenomen die eveneens met halve rondhouten delen zijn uitgevoerd.

T.b.v. de stabiliteit van de roede is in het interieur een forse schoor van rechthoekig gezaagd vuren aangebracht.

Zicht op de oostzijde van de parapluberg

² Jurgens, S., e.a. (2008) – p. 65

Overzicht dakconstructie van de parapluberg

Interieur van de parapluberg

In **parapluberg** zijn hoge cultuurhistorische waarden aanwezig. De volgende onderdelen hebben hoge waarde:

- Hoofdvorm en traditionele architectuur (beeldwaarde)
- Materiaalgebruik en traditionele constructiewijze.
- Hergebruikte historische bergroede.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.8 GARAGE/BERGING (BWK000433)

Direct ten noorden van de parapluberg staat een in 1989 nieuw gebouwde schuur, die thans als garage en berging fungeert. De schuur werd geheel op traditionele wijze opgebouwd met één bouwlaag onder een met rode Oudhollandse pannen gedekt schilddak met in het westelijke dakvlak twee ijzeren dakramen.

De schuur heeft een constructie met vier eiken ankerbalkgebinten. Over de ankerbalken ligt een enkelvoudige balklaag. De dakvlakken hebben rechthoekig gezaagde sporen met daarover een beschot van plaatmateriaal. Onder de volledige schuur is een gemetselde mestkelder aanwezig, afgesloten met een betonnen kelderdek.

De gevels zijn gemetseld in wildverband met machinale baksteen van 20,5/21 x 10 x 5 cm. Alle aanwezige vensters hebben aan de boven- en onderzijde een halfsteens rollaag met onder de vensters op de rollaag nog een terugliggende platte laag. De deuropeningen hebben eenvoudige kozijnen met opgeklampte deuren. Alleen de dubbele deuren in de

westgevel zijn direct in een steensponning geplaatst. De venstertjes hebben ongeprofileerde kozijnen met drieruits uitzetramen.

De als voorgevel te beschouwen westgevel heeft in het midden dubbele deuren met aan weerszijden daarvan een enkele deuropening. De noord- en zuidgevel hebben elk in het midden een deuropening met aan weerszijden daarnaast één venster. De van het erf af gerichte oostgevel heeft drie vensters.

Het interieur van de schuur wordt door twee dwarsmuren in drie onderling verbonden ruimtes verdeeld.

Overzicht westgevel van de garage/berging

Overzicht noordgevel van de garage/berging

Zuidoosthoek van de garage/berging

Zicht op de ankerbalkgebintconstructie van de garage/berging

Overzicht dakconstructie van de garage/berging

In garage/berging zijn cultuurhistorische waarden aanwezig. De volgende onderdelen hebben hoge (beeld)waarde:

- Hoofdvorm en traditionele, bij erfkarakteristiek aansluitende Architectuur (beeldwaarde).
- Hoofdopzet en gevelindeling als herinnering aan voorganger.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.9 AARDAPPELBEWAARPLAATS (BWK003546)

Aan de noordoostzijde van het erf bevindt zich een forse aardappelbewaarplaats. Deze heeft in rode baksteen gemetselde gevels en een flauwhellend zadeldak, gedekt met vezelcement golfplaten. Deze schuur staat met de nok in noord-zuidelijk richting.

De aardappelopslag werd in 1977 gebouwd en heeft nadien niet veel veranderingen ondergaan.

Deze schuur valt buiten het van rijkswege beschermde landgoed en heeft ook individueel geen monumentale status.

Overzicht van de in 1977 gebouwde aardappelopslag op de noordoosthoek van het erf

De aardappelbewaarplaats heeft geen cultuurhistorische waarde.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

4.10 VARKENSSTAL (BWK003547)

Aan de noordzijde van het erf bevindt zich een forse varkensstal. De varkensstal heeft in rode baksteen gemetselde gevels en flauwhellende zadeldaken, gedekt met vezelcement golfplaten. De schuur staat met de nok in noord-zuidelijk richting.

Van de varkensstal werd het oudere zuidelijke deel in 1967 al gebouwd. In 1987 werd deze schuur in noordelijke richting uitgebreid en vervolgens werd de schuur in 1996 nogmaals in noordelijke richting verlengd.

Deze schuur valt buiten het van rijkswege beschermde landgoed en heeft individueel ook geen monumentale status.

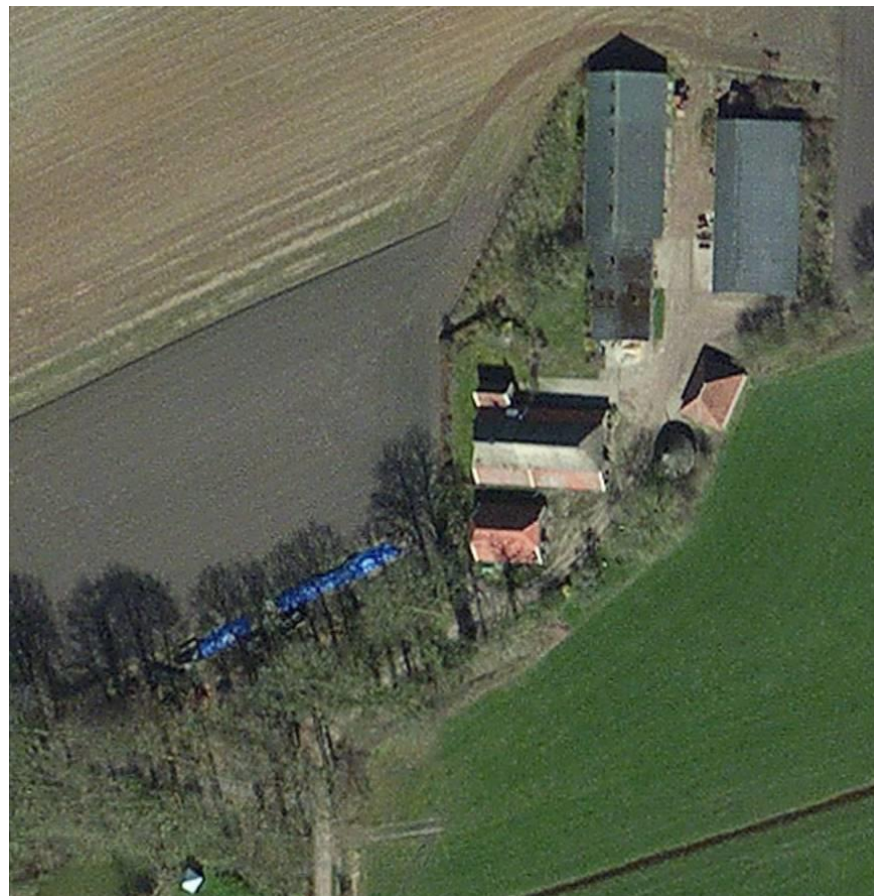
Deze in 1967 als aardappelopslag gebouwde schuur werd in 1977 volledig in gebruik genomen als varkensstal en in 1987 en 1996 uitgebreid

Eenvoudige opzet van de dakconstructies van de recente stallen

De **varkensstal** heeft geen cultuurhistorische waarde.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

Recente erfsituatie. Bron: Bing.com/maps

4.10 ERF

Het erf heeft globaal een ovale vorm, waarbij het historische deel de zuidelijke helft van de ovaal beslaat en het noordelijke deel een uitbreiding. De toegangsweg sluit onder een hoek aan op de zuidelijke punt van het erf en volgt daarbij globaal de gebogen lijn van de zuidoostelijke hoek van het erf. Even ten zuidwesten van het erf buigt de

toegangsweg in zuidelijke richting af en heeft verder een recht verloop langs de oostzijde van de tuin van het even ten zuidwesten van de boerderij gelegen landhuis Velhorst. Via het erf vervolgt de toegangsweg in oostelijke richting als zandweg. Deze doorgaande ontsluiting via de zuidostrand van het erf vormt een structuur die in ieder geval vanaf de vroege 19de eeuw op kaartmateriaal herkenbaar is.

De boerderij bevindt zich bijna centraal in de zuidelijke helft van het erf. Direct ten zuiden van de boerderij ligt de middenlangsdeelschuur. Ten oosten van deze beide gebouwen ligt de karakteristieke onverharde kern van het erf. Langs de oostrand van dit gebied liggen de parapluberg, midden achter de boerderij, en de berging/garage direct ten noorden van deze parapluberg. Ten zuiden van deze twee gebouwen sluit het erf af met een rij forse bomen die zich ook voortzet langs de toegangsweg. Deze bomenrij vormt hiermee een mooie omlijsting voor de weg, maar zorgt ook voor een visuele aansluiting op de parkaanleg van de landgoedkern.

Ten westen en zuiden van de middenlangsdeelschuur ligt een deels onverhard, deels met gras begroeid terrein. Ten westen van de boerderij ligt een siertuin met een fors gazon en een eigentijdse invulling met borders, omgeven door een beukenhaag. Hoewel de invulling van de tuin geen historische opzet heeft, is de toepassing van een beukenhaag rond de siertuin kenmerkend voor de boerenerven. De siertuin strekt zich ook uit ten noorden van de boerderij tot deels naast de varkensstal, maar dit betreft een aanleg die in zijn geheel in de tweede helft van de 20ste eeuw tot stand is gekomen. Verder noordelijk is langs de westzijde van het erf forse singelbeplanting aanwezig. Deze sluit goed aan bij het sobere karakter van het erf en schermt de grote varkensstal op het noordelijke deel van het erf af bij de belangrijke zichtlijn vanuit het noordwesten. Direct ten noorden van het bedrijfsgedeelte ligt een met klinkers verhard

terreingedeelte dat als terras en parkeerplaats fungeert. Deze aanleg kwam na het midden van de 20ste eeuw tot stand en past niet bij de historische erfkarakteristiek. Onder dit deel bevindt zich ook nog een rechthoekige mestput.

Het terrein tussen de jongere schuren aan de noordzijde van het erf is deels verhard met niet bij de historische erfopzet passende Stelconplaten. Het erf sluit hier zonder duidelijk overgang aan op het noordelijk gelegen akkerland. Langs de oost- en noordzijde is een singel aanwezig. Hoewel dit deel van het erf, vooral voor de zichtlijnen uit noordelijke richting zeer bepalend is, is hier geen sprake van een bij de oorspronkelijke opzet passende karakteristiek.

Tussen de oostelijke schuur en de historiserende garage/berging loopt een onverharde weg in oostelijke richting. Langs de zuidzijde van deze weg loopt een houtwal die tot een oude landschappelijke structuur behoort.

Het erf sluit rondom, vrijwel zonder fysieke afscheidingen aan op omliggende landerijen. Begrenzings worden deels gemarkeerd door de beukenhaag rond de siertuin, de boomsingels ten oosten- en westen van de varkensstal en aardappelbewaarpplaats, de bomenrijen langs de toegangsweg en oostelijke zandweg en een greppel langs de zuidoosthoek van het erf. Daarmee ligt het erf op een zeer natuurlijke wijze ingebed in het omliggende landschap. Voor de belangrijke zichtlijnen vanuit het landgoed (zuidoostzijde) en vanaf de Berkel (noord- en noordwestzijde) zijn de boerderij en de historische erfopzet zo goed herkenbaar. Voor een deel belemmeren de varkensstal en aardappelbewaarpplaats het zicht op het erf vanuit het noorden.

Zicht over de toegangsweg in noordelijke richting. In het midden is de zuidoosthoek van de boerderij tussen de boven herkenbaar

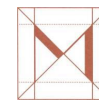
Zicht vanaf de toegangsweg op de zuidoosthoek van het erf, met aan de rechterzijde de vanaf het erf in oostelijke richting lopende houtwal

Zicht in zuidwestelijke richting over het onverharde centrale deel van het erf

Vanaf de oostzijde van het erf loopt een oude onverharde weg in oostelijke richting. Langs deze weg ligt een houtwal met een historische oorsprong

Zicht vanaf het erf in oostelijke richting, met het door houtwallen gekenmerkte landschap

Onverhard terrein tussen de boerderij en de middenlangsdeelschuur

Zicht vanaf de zuidoosthoek van het erf in noordelijke richting

Ten noorden van de boerderij zijn een terras en siertuin aangelegd. Hieronder nog deels een oudere gierkelder

De siertuin strekt zich uit rond de zuidwesthoek van de in 1967 gebouwde aardappelopslag die later tot varkensstal werd omgevormd

Overzicht vanaf het noordelijke deel van het erf in zuidelijke richting met centraal de garage/berging en parapluberg

Overzicht van de varkensstal met het deels met Stelconplaten verharde terrein ten oosten van deze stal

Ten noorden van de varkensstal eindigt het erf zonder duidelijke afbakening

Hoewel vrij recent (1983 en 1989) vormen de parapluberg en de garage/berging een ensemble met een historische karakteristiek

Op de westhoek van het erf sluit een wat merkwaardig rechthoekig terrein aan, dat hoofdzakelijk als opslagplaats heeft gefungeerd

De door forse eiken begeleide toegang tot het erf, met links de middenlangsdeelschuur

De westrand van het erf met de door een beukenhaag omzoomde voortuin en op de achtergrond de singelbeplanting langs de varkensstal

Siertuin ten noorden van de boerderij

Zicht vanaf de oudere akkertoegang richting het erf. Hier bevonden zich tot het midden van de 20ste eeuw meerdere hooibergen

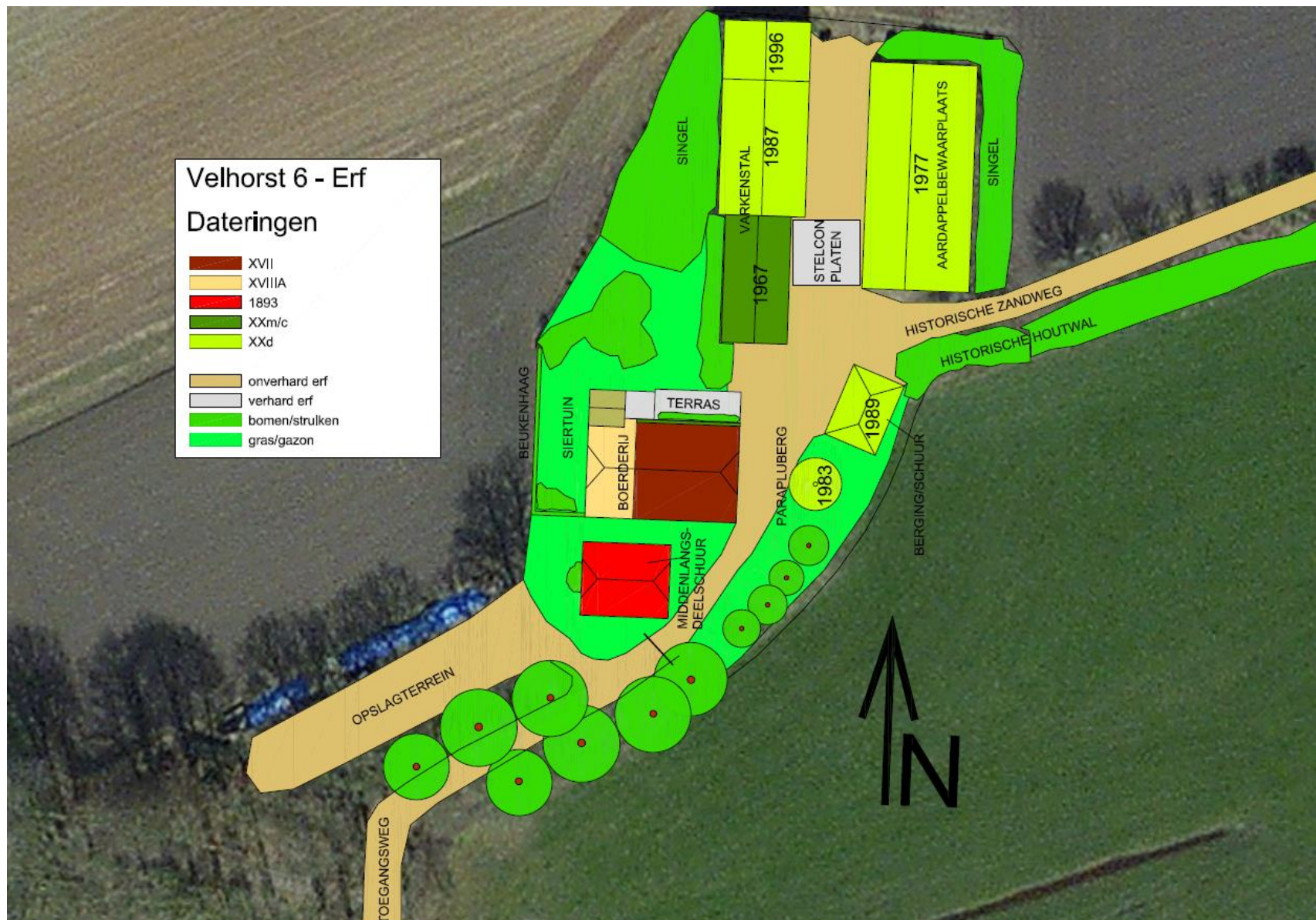
Zicht vanaf de akker ten oosten van de aardappelbewaarpplaats. Deze wordt grotendeels door een windsingel aan het zicht onttrokken

Het **erf** van boerderijcomplex Scholten heeft hoge cultuurhistorische waarde. De volgende onderdelen hebben hoge waarde:

- Op historische verkaveling terugvoerende erfbegrenzingsen.
- Open karakter middendeel van het erf.
- Grotendeels onverharde afwerking van het erf.
- Met beukenhaag omzoomde siertuin (geldt niet voor invulling tuin)
- Sober karakter groenstructuren, passend bij agrarisch gebruik.
- Gebogen, door bomen geflankeerde toegangsweg tot het erf.
- Open karakter erf met natuurlijke overgangen op omliggende landerijen.
- De historische zandweg in oostelijke richting met hierlangs gelegen houtwal.

Zie voor een volledig overzicht van aanwezige cultuurhistorische waarden hoofdstuk 6.

Het erf van boerderijcomplex Scholten met daarop gemarkeerd de belangrijkste elementen en structuren. Onderlegger: Google Maps.

5 BOUWHISTORISCHE ONTWIKKELING

Bij de bouwhistorische ontwikkeling van boerderijcomplex Scholten zijn verschillende fasen herkenbaar. Tussen deze fasen zullen ook de nodige kleinere wijzigingen plaats hebben gevonden, maar deze zijn niet meer herkenbaar of van ondergeschikt belang.

Middeleeuwse oorsprong

De oorsprong van het landgoed Velhorst ligt in de middeleeuwen. Het erf Scholten, eerder bekend als de 'Velhorster boer' en 'Groot-Velhorst' kan als het oudste en belangrijkste erf binnen het landgoed worden beschouwd en ook de oorsprong van dit erf kan nog in de middeleeuwen liggen. In de huidige gebouwen zal van die vroegste fase, waarbij hoofdzakelijk in hout werd gebouwd niets meer terug te vinden zijn. Wel kunnen in de ondergrond sporen van deze vroegere fasen bewaard zijn gebleven.

Vroegste delen huidige bebouwing

Ondanks de mogelijk middeleeuwse oorsprong van het erf, zullen de oudste delen van de huidige bebouwing waarschijnlijk niet vroeger dan de 17de eeuw dateren. Hoewel slechts een beperkt deel van de constructie zichtbaar is lijken de zichtbare delen te wijzen op een datering die in de 17de- of 18de eeuw ligt. Daarbij is de ankerbalkgebintconstructie van achtergevel tot brandmuur het oudste deel. Ook de in gekantrecht eiken uitgevoerde sporen van de dakvlakken behoren tot deze vroegste fase. De huidige omvang is niet meer de volledige omvang, omdat de constructie bij een uitbreiding aan de voorzijde iets werd ingekort. De oorspronkelijke

voorgevel zal daarmee mogelijk iets achter de huidige voorgevel hebben gelegen. Mogelijk behoren ook delen van de brandmuur tot de vroegste fase, maar dit is door latere afwerkingen niet herkenbaar. De boerderij zal in deze fase nog geheel houten gevels hebben gehad. Dit is alleen nog herkenbaar aan de pengaten in de onderzijde van de achterste ankerbalk. Deze gaten behoren bij de (verdwenen) diepe onderschoer. Deze onderschoer bleef nog tot in de 20ste eeuw gehandhaafd.

Uitbreiding woongedeelte en eerste verstening vroege 18de eeuw

Een belangrijke, en aan zowel het interieur- als het exterieur afleesbare uitbreidingsfase vond waarschijnlijk in de vroege 18de eeuw plaats. Zowel de toepassing van een combinatie van eiken en naaldhout voor de constructie alsmede ook de toepassing van klezoren in het metselverband op de zuidwestelijke gevelhoek passen bij deze periode. Bij deze fase werd de bestaande gebintconstructie direct voor het eerste ankerbalkgebint achter de voorgevel beëindigd en werd vóór deze constructie een zelfstandige constructie met twee ankerbalkgebinten geplaatst. Door deze opzet kwam een voorste gebint dicht achter de voorgevel te staan en kwam het achterste (toegevoegde) gebint dicht bij het voorste oudere gebint (ter hoogte van brandmuur) te staan. De dakvlakken werden in deze fase uitgevoerd met naaldhouten sporen. Naast de uitbreiding was er ook duidelijk sprake van een opwaardering en het voorhuis werd nu ook voorzien van bakstenen gevels. Het achterhuis zal nog houten gevels gehouden hebben. De bouwnaad tussen voorhuis en achterhuis is in de rechter zijgevel nog deels herkenbaar. In ieder geval de linker zijgevel van het voorhuis was lager dan de huidige voorgevel en lag bovendien iets verder terug. De vensters van het voorhuis waren in deze periode waarschijnlijk kleiner dan de huidige vensters, mogelijk uitgevoerd als kloostervensters of kruiskozijnen. Door de vernieuwde dagkanten zijn de

vroegere afmetingen niet meer afleesbaar. In het interieur kunnen de kelder en de opzet met een grote woonruimte met de forse schouw al tot deze fase behoren. De structuur met een gang achter de voordeur was waarschijnlijk nog niet aanwezig.

Verhoging voorhuis en bouw van een schuur omstreeks 1893

Aan het einde van de 19de eeuw vonden op het erf enkele wijzigingen plaats, die ook door het Kadaster werden vastgelegd. Bij de boerderij betrof dit waarschijnlijk de uitleg van het voorhuis in noordelijke richting met ca. 40 cm. Tegelijkertijd werden waarschijnlijk ook de onderste delen van de dakvlakken van het voorhuis verhoogd. Voor deze ingrepen moeten ook de nodige wijzigingen aan de bovenzijde van de voor- en rechter zijgevel plaats hebben gevonden, evenals aan de linker hoek van de voorgevel. Deze wijzigingen zijn echter niet of nauwelijks herkenbaar. Men moet dan ook al duidelijk moeite hebben gedaan om deze delen met bijpassende stenen uit te voeren om een evenwichtig historisch beeld te bewaren. Vanuit dit historisch denken is het ook goed mogelijk dat de huidige vensters in deze periode werden ingevoegd. Deze vensters kregen daarbij een 18de-eeuws karakter.

Om de uitbreiding aan de noordzijde van het voorhuis ook daadwerkelijk te kunnen benutten zou ook de kelder uitgebreid moeten zijn of zelfs geheel nieuw zijn aangelegd. Door het verhoogde dakvlak was een opkamer nu goed mogelijk. Aansluitend op de kelder zal nu waarschijnlijk ook een gang zijn ontstaan. De invulling van de rechter zijbeuk is niet bekend. Mogelijk waren hier bedsteden en een (iets verlaagde) werkruimte aanwezig.

In diezelfde periode werd ook de eerdere schuur ten zuiden van het voorhuis vervangen door de huidige middenlangsdeurschuur. De nieuwe

schuur werd iets gerooteerd ten opzichte van de oude schuur. Een tussen de schuur en de boerderij gesitueerd bakhuis kwam te vervallen. De functie van het bakhuis moet ofwel in de schuur ofwel in de boerderij zijn ondergebracht. Gezien de aanwezigheid van een schoorsteen op de zuidoosthoek van de schuur is het goed mogelijk dat in deze hoek binnen de schuur een bakoven werd ondergebracht. Hiervan zijn nu, behoudens het rookkanaal, geen sporen meer te vinden.

Vernieuwing achtergevel en bouw enskamer vroege 20ste eeuw

In de eerste twee decennia van de 20ste eeuw hebben twee verbouwingen plaats gevonden, die het huidige beeld van de boerderij in hoge mate bepalen. De eerste wijziging betreft de vernieuwing van de achtergevel van de boerderij, waarbij het eerdere diepe onderschoer kwam te vervallen. Deze verbouwing kan aan de hand van de kadastrale kaarten tussen 1893 en 1910 worden gedateerd. Het achterhuis moet daarvoor, in ieder geval deels al versteend zijn geweest, getuige het oudere muurwerk op de rechter achterhoek. Omdat dit muurwerk alleen in de onderste anderhalve meter voorkomt, kan dit nog wel behoren bij de opzet met het onderschoer. De op de kadastrale kaarten weergegeven sterke verdraaiing van de achtergevel is dan mogelijk wel wat minder prominent geweest dan de tekening doet vermoeden. Aangezien het voorhuis in 1893 met veertig centimeter werd verbreed tot de huidige breedte, moet het achterhuis op dat moment nog ca. veertig centimeter smaller zijn geweest dan de huidige breedte. Omdat het rechter deel van de achtergevel werd vernieuwd is dit niet herkenbaar.

Een vermoedelijk kort daarna ontstane uitbreiding betreft de bouw van de enskamer. Deze wordt bij de kadastrale meting van 1910 nog niet weergegeven, maar lijkt, gezien de gehanteerde bakstenen ook niet veel jonger te zijn.

Gedeeltelijke herbouw middenlangsdeelschuur in 1939

Omstreeks 1939 liep de middenlangsdeelschuur door een brand veel schade op. Voornamelijk de houtconstructie zal daarbij grotendeels verwoest zijn. Of de bovenranden van de gevels ook schade opliepen is niet bekend. Het is ook goed mogelijk dat de schuur tot 1939 en iets lagere hoofdvorm had. In ieder geval is de bovenrand van de oost- en westgevel in 1939 tot stand gekomen. Van beide zijgevels werd het middendeel volledig vernieuwd. Alleen aansluitend op de voorgevel bleven bij beide gevels kleinere delen ouder muurwerk behouden. De vernieuwde gevels kregen een afwisseling van staldeuren en kleine stalramen. Dit waren echter nog niet de huidige betonnen ramen.

Vermoedelijk is in diezelfde periode ook de rechter zijgevel van het achterhuis en aansluitend deel van het voorhuis vernieuwd. Mogelijk was hier tot dan toe nog een houten wand aanwezig. In het nieuwe muurwerk van het voorhuis werd een nieuw venster ingevoegd. Een overeenkomstig venster werd in het oudere muurwerk van het linker deel van het voorhuis ingevoegd. Zeer waarschijnlijk is dat daarmee ook de huidige indeling met drie slaapkamers langs de rechter zijgevel tot stand kwam. Daarmee zouden ook de op historische wijze gedetailleerde slaapkamerdeuren in de rechter wand van de voorkamer aan deze fase gekoppeld kunnen worden, evenals wellicht andere historiserende ingrepen, zoals paneeldeuren en delen van de knechtenkamer.

Vernieuwing linker zijgevel achterhuis XXc en aanleg gangzone achter brandmuur

De linker zijgevel van het achterhuis werd volledig vernieuwd en daarbij ook in één lijn geplaatst met de eerder uitgelegde linker zijgevel van het voorhuis. Dit vernieuwde muurwerk heeft een duidelijk minder historiserend karakter dan eerdere ingrepen. Bovendien is dit het eerste muurwerk, waarbij de betonnen stalramen van meet af aan aanwezig waren, terwijl deze bij andere muurwerken later werden ingevoegd. De ingrepen zijn waarschijnlijk uitgevoerd, toen het bedrijf eind jaren 60 overschakelde van een gemengd bedrijf met vrij veel akkerbouw naar een bedrijf met hoofdzakelijk varkens. Niet alleen werd de in 1967 gebouwde aardappelbewaarpplaats al snel geschikt gemaakt voor het houden van varkens, ook de ruimtes binnen de boerderij en de middenlangsdeelschuur werden nu ingericht voor het houden van varkens.

Ook de dwarsgangstructuur met naastgelegen douche en toilet achter de brandmuur zijn vermoedelijk in deze periode gerealiseerd.

Uitbreiding en modernisering bedrijf vanaf 1977

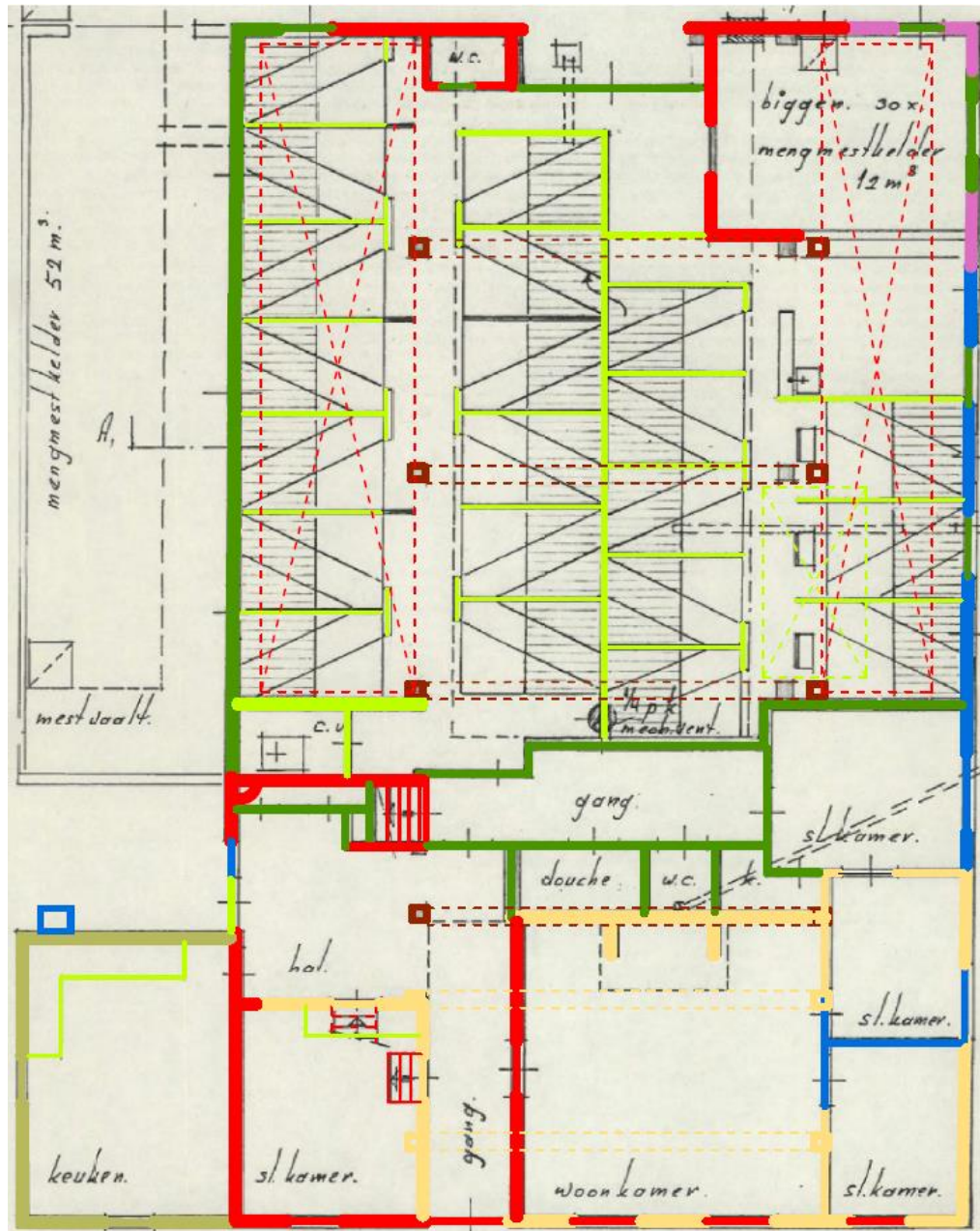
Vanaf 1977 hebben nog verschillende wijzigingen plaats gevonden aan zowel de boerderij als andere gebouwen op het erf. De eerste wijziging vond plaats in 1977 aan de boerderij. Hierbij werd in de linker zijbeuk, voorin het bedrijfsgebouwe een nieuwe cv-ruimte met daarnaast een portaal aangelegd. Ook werd de scheiding tussen het bedrijfsgebouwe en de dwarsgang beklampt. Waarschijnlijk werd de muur nu ook tot aan de dakvlakken doorgetrokken in gasbetonblokken. In 1986 werd het portaal al weer verwijderd. Het gehele bedrijfsgebouwe werd nu nieuw ingericht met varkenshokken op roostervloeren. Daarvoor moet de gehele vloer verwijderd zijn. Ook de huidige langswand in het midden van het

bedrijfsgedeelte werd op dat moment geplaatst. Nadien lijkt de situatie binnen het bedrijfsgedeelte niet structureel meer gewijzigd.

In 1983 werd de huidige parapluberg gebouwd. Op de plaats van de parapluberg stond tot dan toe een werktuigenberging/wagenloods. Enkele jaren later, in 1989, werd de berging/schuur direct ten noorden van de parapluberg vernieuwd. Daarbij werden de hoofdvorm en deels ook de indeling van de gevels van een schuur die tot dan toe op die plaats had gestaan overgenomen. Deze voorganger dateerde waarschijnlijk uit 1929.

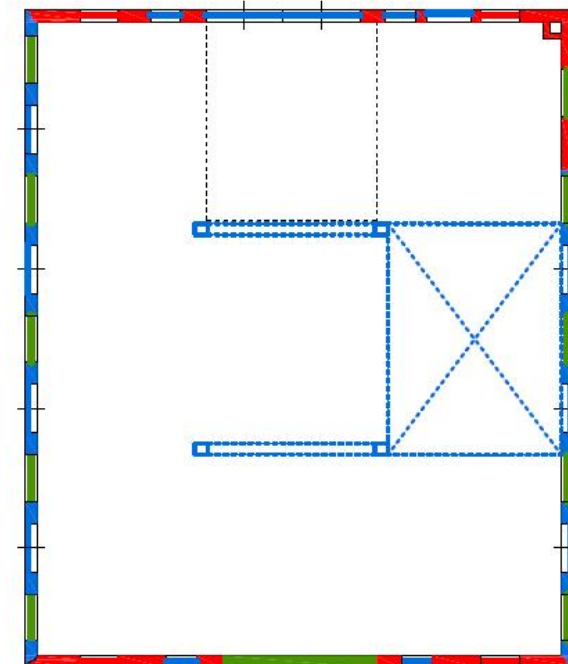
In 1977 werd de als aardappelbewaarplaats gebouwde schuur ten noorden van de boerderij omgevormd voor volledige huisvesting van varkens. Sinds de bouw in 1967 was een deel al ingericht voor het houden van varkens. Vervolgens is deze schuur in 1987 en 1996 nog tweemaal in noordelijke richting uitgebreid. In 1977 werd ten oosten van deze stal een nieuwe aardappelbewaarplaats gebouwd.

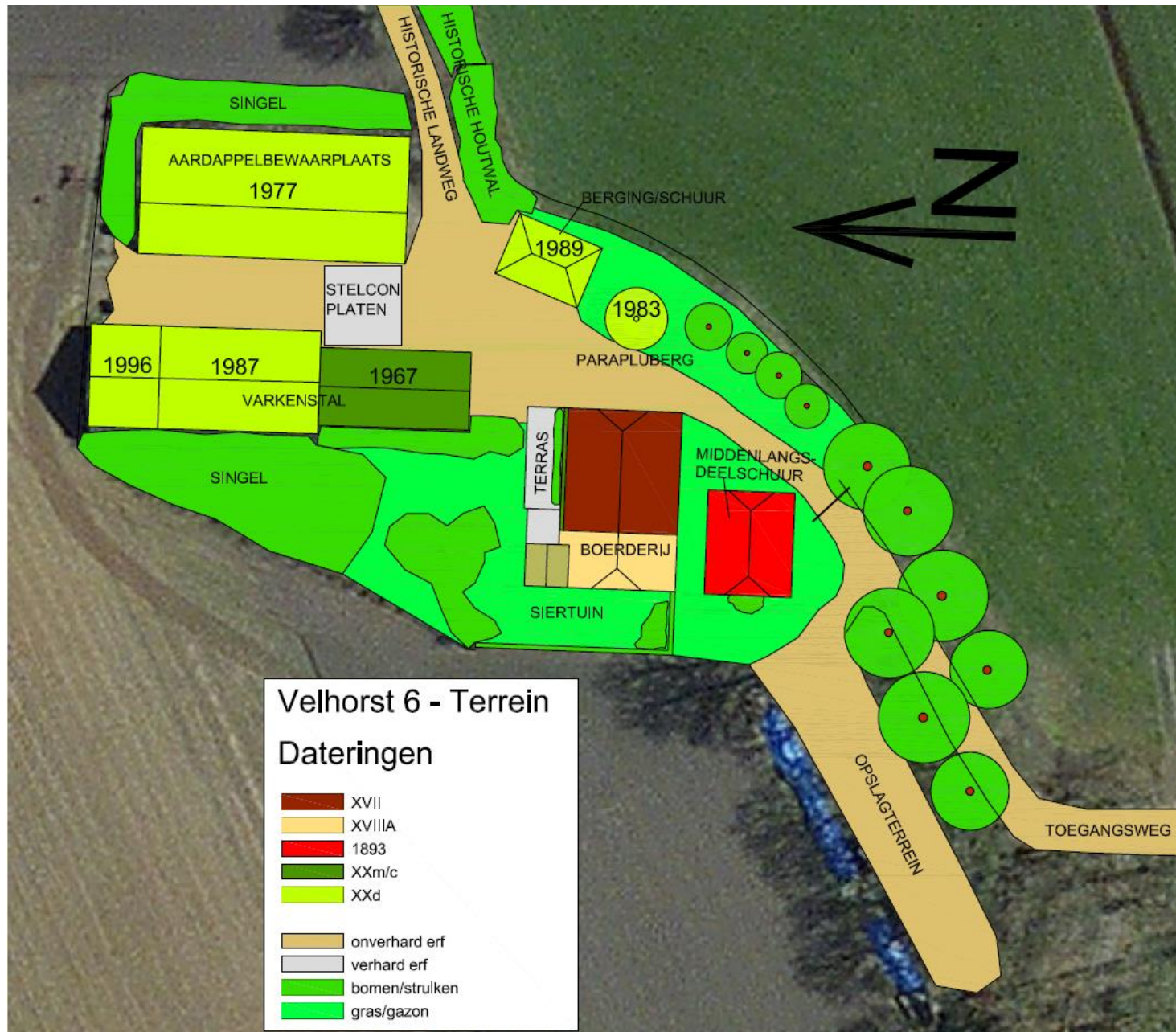

Velhorst 6, boerderij en middenlangsdeelschuur

Dateringen

- XVII
- XVIIIA
- XIXA
- 1893
- XXa
- XXb / 1939
- XXm/c
- XXd

6 CULTUURHISTORISCHE WAARDENBEPALING

6.1 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN

De boerderijen binnen het landgoed zijn onmisbaar voor het beheer van de vaak uitgestrekte landerijen, die inkomsten genereren t.b.v. de instandhouding van het landgoed. Landgoedboerderijen zijn vrijwel altijd verzorgd uitgevoerd met vaak een meer uitgesproken architectuur dan de gemiddelde boerderij. De boerderijen moesten immers, ondanks hun praktische functie wel passen binnen het totale beeld van het landgoed. Daarbij waren voor de bouw van de pachtboerderijen op landgoederen overwegend meer middelen beschikbaar dan bij particuliere boeren het geval was. De boerderijen werden dan ook vaak degelijk gebouwd. Anderzijds konden beschikbare middelen en esthetische wensen van een landgoedeigenaar soms ook tot zeer ingrijpende verbouwingen leiden, die niet altijd vanuit de functie verklaard kunnen worden.

Ook boerderijcomplex Scholten, gelegen binnen het landgoed Velhorst, is goed herkenbaar als een pachtboerderij. De solide opbouw en verzorgde uitvoering van muurwerken, tezamen met een sterk historiserend totaalbeeld wat betreft gevelopeningen zijn zeer karakteristiek. Daarbij is ook sprake van een solide uitgevoerde eiken ankerbalkgebintconstructie, waarvan de oorsprong vermoedelijk aanzienlijk verder teruggaat dan de verdere opbouw van de boerderij.

Wel heeft de boerderij ook ingrijpende aanpassingen ondergaan die, zeker wat betreft het interieur, in behoorlijke mate afbreuk doen aan het totale

historische karakter. De wijzigingen aan het exterieur, zoals de vernieuwing van de achtergevel, de aanbouw van een enskamer en de verstening (of vernieuwing) van zijgevels hebben daarentegen op een bij de historische karakteristiek aansluitende wijze plaats gevonden.

Vooraf de gaaf bewaard gebleven hoofdvorm en nog substantieel historische gevels met op historiserende wijze gedetailleerde gevelopeningen heeft hoge architectuurhistorische waarde. Dit geldt voor zowel de boerderij als voor de ten zuiden van de boerderij gelegen langsdeelschuur. Deze schuur werd weliswaar na een brand in 1939 grotendeels herbouwd, maar de oorspronkelijke karakteristiek en vrijwel complete kopgevels bleven daarbij behouden. De nieuwe constructie werd daarbij op traditionele met ankerbalkgebinten opgebouwd.

Bouwhistorische waarde hebben de gebintconstructie, de brandmuur en andere tot de vroegste versteningsfasen behorende delen van gevels en binnenmuren van de boerderij.

De ten oosten van de boerderij gelegen garage/berging kwam pas tot stand in 1989 en heeft daarmee slechts beperkte historische waarde. Daarentegen werden de plaats, afmetingen en hoofdvorm van een oudere voorganger grotendeels overgenomen. Hierdoor kreeg deze schuur een zeer goed bij de boerderij en het landgoed passend historisch karakter. In de voortzetting van de architectuur van de voorganger is enige architectuurhistorische waarde aanwezig.

Ook de ten oosten van de boerderij gesitueerde parapluberg is pas in 1983 gebouwd. De parapluberg vormt een herinnering aan de eerder op het erf aanwezige rij van maar liefst vijf bergen. Deze bevonden zich overigens niet geheel op dezelfde plaats. Hoewel de parapluberg geheel nieuw werd opgebouwd, werd wel de traditionele, en voor dit bergtype gebruikelijke

constructieve opbouw gehanteerd. Deze traditionele opbouw heeft daarmee bouwhistorische waarde. Daarbij heeft de centrale roede hoge waarde als een hergebruikt, van één van de oorspronkelijk op het erf aanwezige bergen afkomstig, onderdeel. De bij deze parapluberg aanwezige wanden van halfronde stammen zijn niet passend bij dit van oorsprong open bouwtype.

De varkensstal en aardappelbewaarkaas op het later toegevoegde noordelijke deel van het erf zijn van een zeer algemeen voorkomende sobere opzet, die niet aansluit bij het historische karakter van de overige bebouwing. Deze twee objecten hebben geen cultuurhistorische waarde.

6.2 SITUERINGS- EN ENSEMBLEWAARDE

Op de plaats van de boerderij is vermoedelijk al vanaf de late middeleeuwen sprake van een boerderij, eerder aangeduid als 'Groot Velhorst' of 'Velhorster boer'. Hoewel de opbouw van de huidige boerderij ongetwijfeld niet tot de vroegste oorsprong terugvoert, vormt deze wel een voortzetting van een lange bebouwingsgeschiedenis op deze locatie. Hierin is belangrijke situeringswaarde aanwezig.

Het erf vormt in landschappelijk opzicht het westelijke uiteinde van een zeer langgerekte strook akkerland, die in ieder geval vanaf de vroege 19de eeuw duidelijk herkenbaar in het landschap aanwezig was. Zeer waarschijnlijk betreft het echter een veel oudere structuur. De westelijke en zuidelijke erfbegrenzing en de op de oostzijde van het erf aansluitende onverharde landweg en hierlangs gelegen houtwal zijn duidelijk

herkenbare restanten van deze structuur, met hoge landschappelijke waarde.

Tevens vertegenwoordigt de boerderij ensemblewaarde als onderdeel van het landgoed De Velhorst en in de samenhang met de overige bebouwing en landschappelijke structuren binnen het landgoed.

Hoewel de boerderij even buiten de directe kern van het landgoed is gesitueerd, is deze wel vanaf zowel de over het landgoed voerende wandelroute als ook vanaf het voetpad langs de zuidzijde van de, even ten noorden lopende, Berkel goed zichtbaar. Als onderdeel van- en ter ondersteuning van het historische beeld van het landgoed vertegenwoordigt het boerderijcomplex daarmee beeldwaarde.

6.3 CULTUURHISTORISCHE WAARDE

Boerderijcomplex Scholten vormt het oudste erf op het landgoed Velhorst, met een oorsprong die vermoedelijk tot de middeleeuwen terugvoert. Mogelijk vormt het boerderijcomplex, dat eerder Groot Velhorst was genaamd de oorspronkelijke hoeve, waaruit na opsplitsing in de 17de eeuw het landgoed ontstond. Hiermee is sprake van een lange cultuurhistorisch zeer bepalende relatie tussen het landgoed en deze pachtboerderij. Hierin is dan ook hoge cultuurhistorische waarde gelegen.

6.4 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSWAARDE

De locatie van de boerderij en het bijbehorende erf van boerderijcomplex Scholten vallen, evenals het noordelijke deel van het landgoed De

Velhorst, op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (3^e generatie) 2008 (IKAW3) binnen de aanduiding ‘hoge trefkans’.

De ‘Handleiding voor de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden 3^e generatie’ geeft voor deze gebieden de volgende ‘aanwijzingen bij het gebruik ten behoeve van advisering’:

Karteren, tenzij:

- *Ontgravingen of iets dergelijks tot diepgaande verstoringen hebben geleidt, of*
- *De verstoring van het plan oppervlak is en de te verwachten of bekende bewoningslangen diep liggen.*

De aanduiding en hierop volgende aanwijzing betekenen dat de kans op het aantreffen van archeologische resten in de bodem op deze locatie hoog is. Dit betekent dat in geval van ontwikkelingen binnen dit gebied, die tot een verstoring van de bodem en hierin eventueel aanwezige archeologische waarden kunnen leiden, aanvullend advies dient te worden ingewonnen bij een deskundig archeoloog betreffende eventueel te nemen vervolgstappen.

6.5 RIJKSMONUMENT

Historische Buitenplaats De Velhorst is aangewezen als Complex Historische Buitenplaats onder monumentnummer 520293. Naast het huis De Velhorst zijn ook de parkaanleg diverse bijgebouwen en objecten alsmede drie boerderijcomplexen beschermd als rijksmonument. De volgende onderdelen vallen onder de bescherming:

1. Huis
2. Parkaanleg
3. Koetshuis
4. Schuren
5. Tuinkoepels
6. Inrijhek
7. Tuinmuur en schutting
8. Kassen en bakken
9. Tuinsieraden
10. Chauffeurswoning
11. Boerderijcomplex Nieboer
12. Boerderijcomplex Aytink
13. Boerderijcomplex Scholten

De bescherming van boerderijcomplex Scholten betreft de boerderij onder nummer 530808, de middenlangsdeelschuur onder nummer 530809 en de parapluberg onder nummer 530810 (zie ook redengevende beschrijvingen achter in dit rapport).

6.6 WAARDENSTELLING OP ONDERDELEN

In deze paragraaf volgt een overzicht van de waardevolle onderdelen aan zowel interieur als exterieur. Daarbij worden de kwalificaties volgens de door de Stichting Bouwhistorie Nederland opgestelde richtlijnen gehanteerd (zie par. 6.7)

6.6.1 Exterieur boerderij (BWK000431)

Hoge waarde

- Hoofdvorm en dakvorm van zowel de boerderij als de aangebouwde enskamer.
- Gesloten karakteristiek, materialisering (riet en rode keramische dakpannen) en detaillering van daken en dakbedekkingen, waaronder nokafdekkingen en uilengat.
- Karakteristiek van de vernieuwde schoorsteen.
- Karakteristiek, materialisering, indeling en detaillering van gevels met hierin aanwezige gevelopeningen en bouwsporen, met uitzondering van de vernieuwde noordgevel van het achterhuis.
- Karakteristiek, materialisering en detaillering van de kozijnen, ramen, deuren en luiken van het voorhuis, met uitzondering van de in afwijkende detaillering vernieuwde toegangsdeur in de noordgevel.
- Karakteristiek van de in bijpassende stijl vernieuwde opgeklampte deuren in de achtergevel en zuidgevel van het achterhuis.

Positieve waarde

- Bij de oorspronkelijke delen aansluitende karakteristiek van de vernieuwde noordgevel van het achterhuis en hierin aanwezige gevelopeningen.
- Materialisering van de in bijpassende stijl vernieuwde opgeklampte deuren in de achtergevel en zuidgevel van het achterhuis.
- De later in de zuidgevel van het achterhuis ingevoegde betonnen stalramen.
- Later ingevoegde betonnen stalramen in de rechter zijgevel van het achterhuis.

- Later toegevoegde, maar in bijpassende stijl, historiserend gedetailleerde dakkapel op het noordelijke dakvlak van het voorhuis.
- Later toegevoegde pomp tegen oostgevel enskamer

Indifferente (neutrale) waarde

- Materiaal vernieuwde schoorsteen
- Materiaal en detaillering vernieuwde noordgevel van het achterhuis en hierin aanwezige gevelopeningen (geldt niet voor gevelopzet en karakteristiek!!)
- In afwijkende detaillering vernieuwde toegangsdeur in de noordgevel van het voorhuis.
- Koperen mastgoten.

Storend

- Afsluiting van de voordeur aan interieurzijde, waardoor deze niet meer functioneel is.

6.6.2 Interieur boerderij (BWK000431)

Hoge waarde

- Opzet, materialisering en detaillering van de historische eiken ankerbalkgebintconstructie. Daartoe ook te rekenen de tot een uitbreidingsfase behorende constructie ter plaatse van het voorhuis. Dit geldt ook ver eventuele in de huidige situatie afgetimmerde of in muren (voorhuis) opgenomen delen.
- Opzet, materialisering en detaillering van de constructieve opbouw van de dakvlakken, bestaande uit gekantrechte eiken (achterhuis) en gekantrechte, deels rondhouten grenen (voorhuis) sporen met

bijbehorende haanhouten. Dit geldt tevens voor de sporen die behoren bij de verhogingsfasen van het voorhuis.

- Historische enkelvoudige balklagen boven het voorhuis.
- Karakteristieke historische indeling van het voorhuis en hierbij behorende binnenmuren met daarin aanwezige deurkozijnen. Dit betreft het deel vóór de brandmuur, met daarin de grote voorkamer, de gang en de kelder met bovenliggende opkamer. Daarnaast de herkenbare verdeling tussen de middenbeuk en zijbeuken en de boven de noordelijke zijbeuk aanwezige knechtenkamer met bijbehorende trapopgang.
- De boven beide zijbeuken van het achterhuis aanwezige hildes met afsluitingen naar de middenbeuk van verticale houten delen.
- De achter in de rechter zijbeuk (zuid) aanwezige ruimtelijke opzet van de vroegere paardenstal en de ten noorden van het onderschoer aanwezige toilet met bijbehorende binnenmuren.
- Herkenbare scheiding tussen voorhuis en achterhuis in de vorm van historische brandmuur.
- Historische betegelde schouw in de voorkamer, inclusief tegelwerk en marmerimitaties.
- Materialisering en detaillering van alle oorspronkelijke binnendeurkozijnen, deuren en omlijstingen.
- Historische kast met paneeldeuren in de knechtenkamer.
- Vloerdelen knechtenkamer.
- Plavuizenvloeren in voorkamer en gang.
- Eiken trapje keldertoegang en trap bij toegang opkamer.

Positieve waarde

- Materialisering en detaillering van alle in historiserende stijl vervaardigde gepaneelde binnendeuren.
- Aanwezigheid en locatie (vernieuwd) rookkanaal boven de brandmuur.
- Beeld van in bijpassende stijl toegevoegde vensteromlijstingen.
- Beeld van in bijpassende stijl uitgevoerde betimmeringen aansluitend op de dakkapel van de knechtenkamer (knieschotten).

Indifferente (neutrale) waarde

- Indeling van het gedeelte achter de brandmuur, met uitzondering van de toegang tot de knechtenkamer en de muur van de paardenstal in de rechter zijbeuk.
- Scheidingsmuur tussen vorste twee slaapkamers in rechter zijbeuk.
- Interieur opkamer met hierbij behorende sierbalken en kast tegen achterwand.
- Vernieuwde afwerkingen van plafonds (plaatmateriaal), wanden (behang) en vloeren (tapijt).
- Binnen het bedrijfsgedeelte aanwezige varkenshokken en onderliggende mestkelders met roostervloeren.
- Bulksilo in bedrijfsgedeelte.

Storend

- Opdeling in lengterichting van het bedrijfsgedeelte.
- Verregaande afplating van constructies in het bedrijfsgedeelte.

6.6.3 Exterieur middenlangsdeelschuur (BWK000432)

Hoge waarde

- Hoofdvorm en dakvorm.
- Gesloten karakteristiek, materialisering (rode keramische dakpannen) en detaillering van dak.
- Schoorsteen met betonnen afdekking op de zuidoosthoek.
- Karakteristiek, materialisering, indeling en detaillering van gevels met hierin aanwezige gevelopeningen en bouwsporen, met uitzondering van de later ingevoegde betonramen.
- Karakteristiek, materialisering en detaillering van de opgeklampte deuren in alle gevels en de ramen (staal en hout) in de oost- en westgevel.

Positieve waarde

- De later in de noord- en zuidgevel ingevoegde betonnen stalramen.

Indifferente (neutrale) waarde

- Zinken mastgoten.
- Materiaal en detaillering vernieuwde noordgevel van het achterhuis en hierin aanwezige gevelopeningen (geldt niet voor gevelopzet en karakteristiek!!)
- In afwijkende detaillering vernieuwde toegangsdeur in de noordgevel van het voorhuis.

Storend

- Dichtzetting deeldeuropening in westgevel.

6.6.4 Interieur middenlangsdeelschuur (BWK000432)

Hoge waarde

- Opzet, materialisering en detaillering van de in 1939 op traditionele wijze tot stand gekomen eiken ankerbalkgebintconstructie.
- De boven de middelste travee van de zuidelijke zijbeuken aanwezige hilde met afsluiting naar de middenbeuk van verticale houten delen.
- In de zuidoosthoek aanwezig rookkanaal.

Positieve waarde

- Opzet, materialisering en detaillering van de constructieve opbouw van de dakvlakken, bestaande uit rechthoekig gezaagde sporen met bijbehorende haanhouten.
- Gedeeltelijk aan de oostzijde aanwezig restant van vroegere deelvloer.

Indifferente (neutrale) waarde

- Indeling met varkenshokken en onderliggende mestkelders met roostervloeren.

Storend

- Indeling met varkenshokken die oorspronkelijke structuur met een tussen oost- en westgevel doorlopende middendeel negeert.

6.6.5 Parapluberg (BWK002572)

Hoge waarde

- Historiserende traditionele constructieve opbouw van de parapluberg.
- Vermoedelijk hergebruikte oudere bergroede.

Hoge beeldwaarde

- Hoofdvorm, karakteristiek en materialisering van de kap van de in 1983 gebouwde parapluberg (geldt niet voor wanden).

Positieve waarde

- Geen elementen.

Indifferente (neutrale) waarde

- Geen elementen

Storend

- Geen elementen

6.6.6 Berging/garage (BWK000433)

Hoge waarde

- Geen elementen

Hoge beeldwaarde

- Hoofdvorm en karakteristiek van de in 1989 gebouwde berging/schuur.

Positieve waarde

- Geen elementen.

Indifferente (neutrale) waarde

- Geen elementen

Storend

- Geen elementen

6.6.7 Aardappelbewaarplaats (BWK003546)

Hoge waarde

- Geen elementen

Positieve waarde

- Geen elementen.

Indifferente waarde

- Gehele object.

Storend

- Niet bij de historische erf karakteristiek aansluitende schaal van dit object.

6.6.8 Varkensstal (BWK003547)

Hoge waarde

- Geen elementen.

Positieve waarde

- Geen elementen.

Indifferente waarde

- Gehele object.

Storend

- Niet bij de historische erfkenmerk aansluitende schaal van dit object.

6.6.9 Erf

Hoge waarde

- De grotendeels op historische verkaveling terugvoerende erfbegrenzings, met uitzondering van noordelijke deel erf (dit deel valt deels buiten de begrenzing van het complex Historische Buitenplaats).
- Open karakter middendeel van het erf.
- Sobere groenstructuren rond middengebied, passend bij agrarisch gebruik.
- In gebogen opzet langs de zuidostrand van het erf voerende toegangsweg tot het erf, geflankeerd door hoge bomen (inheemse soorten).

- Natuurlijke overgangen van erf op omliggende landerijen, zonder (duidelijk zichtbare) afrasteringen en/of omheiningen of heggen.
- Open karakter erf richting het landgoed.
- De historische onverharde landweg in oostelijke richting met hierlangs gelegen houtwal.

Positieve waarde

- Onverharde toegangsweg, middengebied en landweg, gekleurd door 'omgevingsmaterialen'.
- Beukenhaag rond siertuin als 'passende' afscherming.

Indifferente waarde

- Verhardingen met Stelconplaten en betonklinkers.
- Inrichting siertuin ten westen en noorden van voorhuis boerderij.
- Later aan het erf toegevoegd opslagterrein op zuidwesthoek.

Storend

- Niet-historisch karakter noordelijk deel van het erf en hierop aanwezige bebouwing. Hoewel dit deel buiten de begrenzing van het Complex Historische Buitenplaats valt, is dit deel wel sterk beeldbepalend vanuit diverse richtingen.

6.7 TOELICHTING WAARDENGRADATIES

De volgende waardengradatie, toegesneden op het toegepast cultuurhistorisch onderzoek, wordt in de waardenbepaling gehanteerd (de bijbehorende kleuren corresponderen met de gebruikte gradaties in de waardenkaarten). Achter iedere waarde volgt een korte toelichting ten

behoefte van het toegepast cultuurhistorisch onderzoek, zoals dit in het herontwikkelingsproces kan worden ingezet.

Hoge monumentwaarde (blauw)

Alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het historische object / monument en zijn historische ontwikkeling en derhalve onverkort gerespecteerd moeten worden. Bij schade moet uitgegaan worden van herstel en behoud van een maximum aan oorspronkelijk materiaal.

Hoge beeldwaarde (lichtblauw)

Onderdelen of objecten die vanwege hun ouderdom of materiele opbouw niet direct beschermenswaardig zijn, maar die vanwege hun karakteristiek en/of betekenis voor het totale beeld een belangrijke betekenis hebben. Bij eventuele wijzigingen dienen bestaande karakteristieken leidend te zijn.

Positieve monumentwaarde (groen)

Alle beschermenswaardige onderdelen die voor de instandhouding van de ontwikkelingsgeschiedenis van het historische object / monument veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

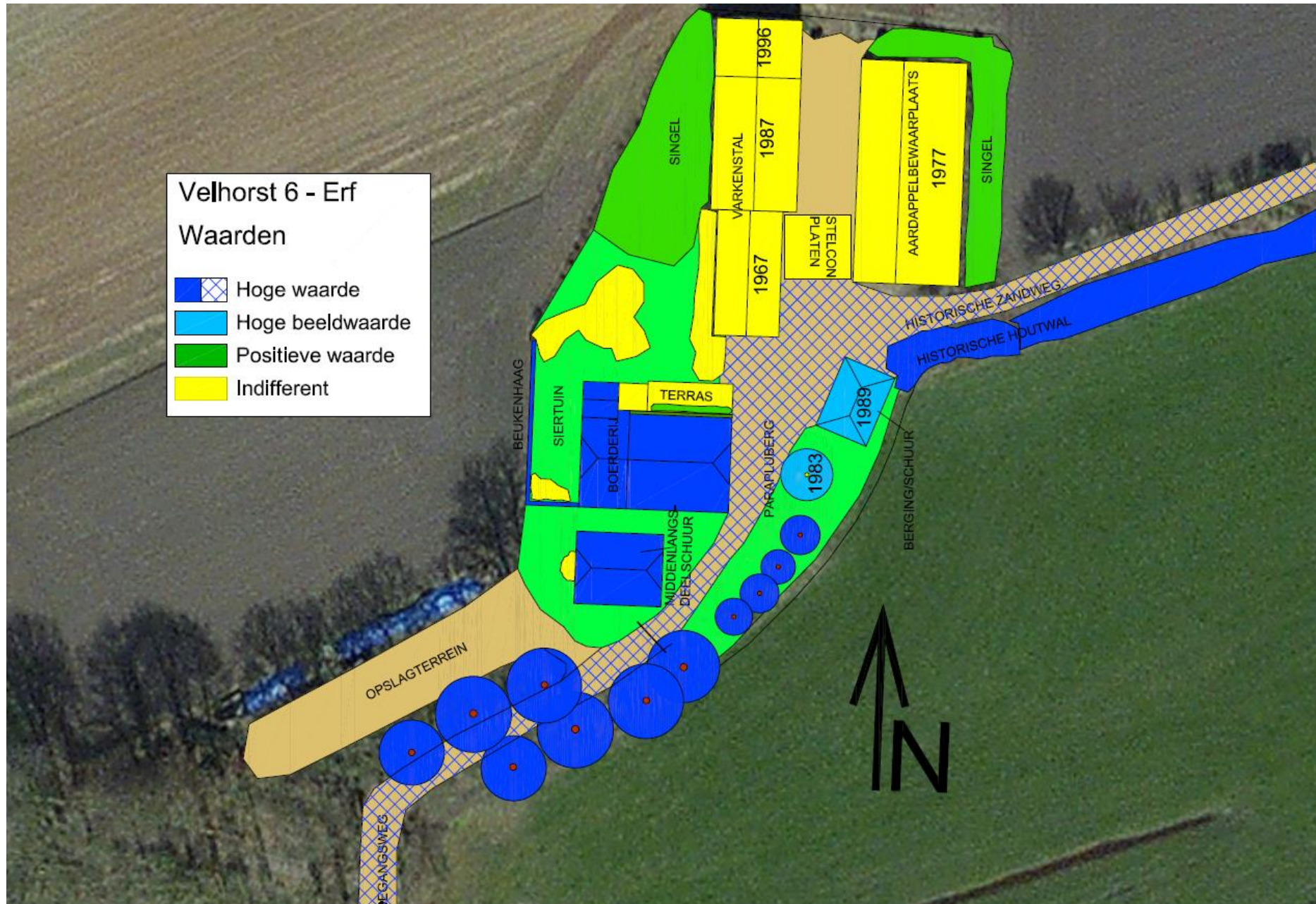
Tevens de overige onderdelen die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebouw, die van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. Behoud wordt geadviseerd. In sommige gevallen kan hergebruik van onderdelen een suggestie zijn.

Indifferente (neutrale) monumentwaarde (geel)

Onderdelen, die niets of weinig aan de waarde van het gebouw toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen van de ontwikkelingsgeschiedenis zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

Storende onderdelen (rood)

Betreft meestal vrij recente toevoegingen, die een sterke aantasting vormen van het oorspronkelijke concept, de ruimtewerking of de detaillering. Verwijdering wordt aanbevolen.

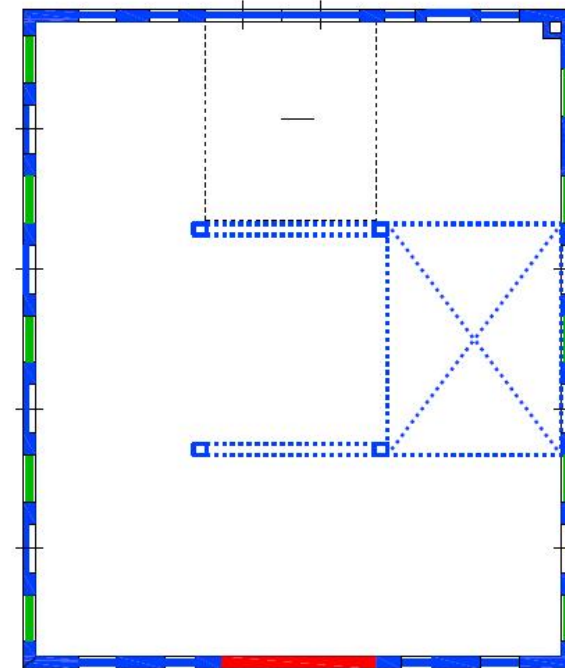
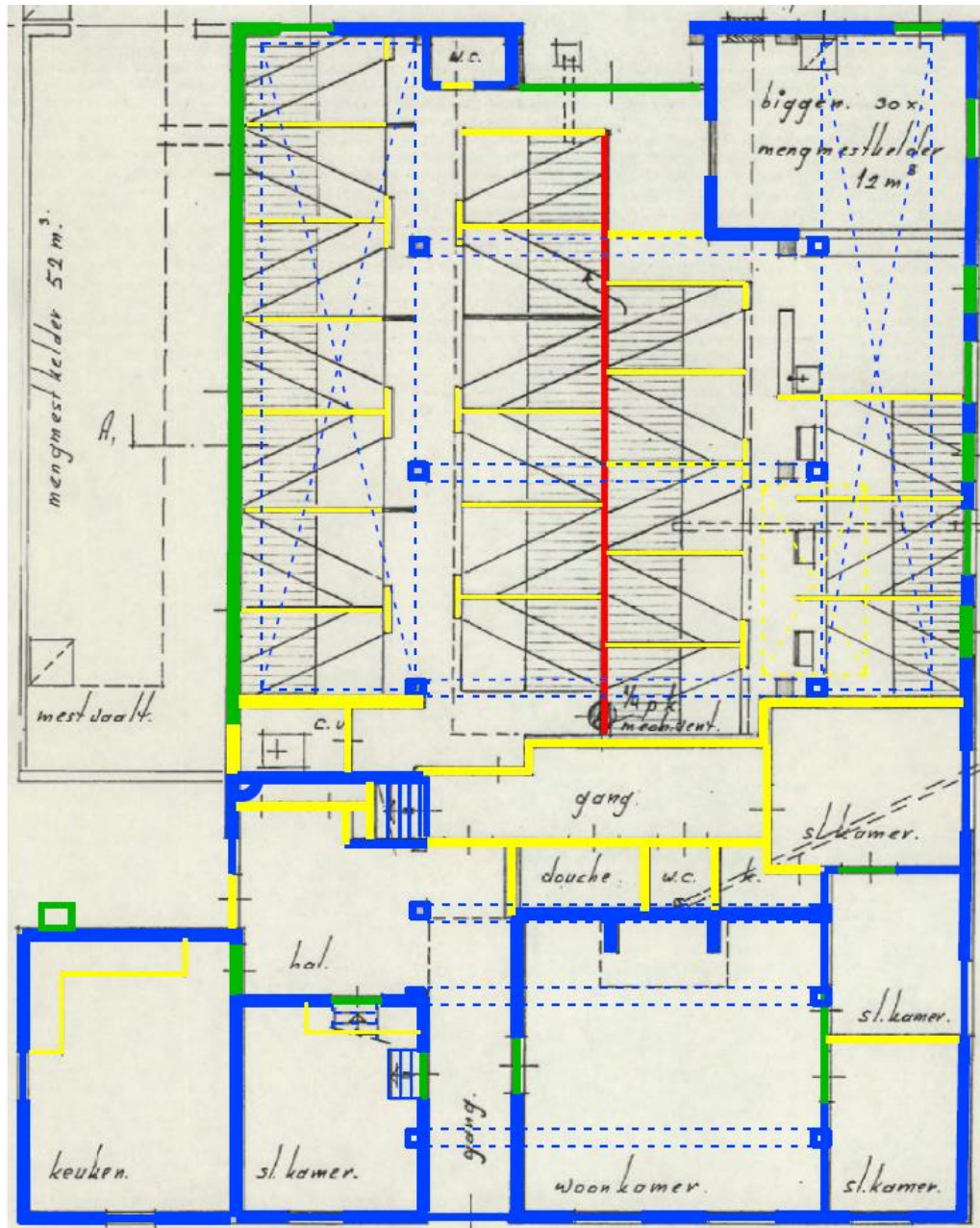

Velhorst 6, boerderij en middenlangsdeelschuur

Cultuurhistorische waarden

- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferente waarde
- Storend

7 BRONNEN EN LITERATUUR

7.1 ARCHIEVEN

- Regionaal Archief Zutphen (RAZ)
- Gelders Archief (GA)
- Gemeentearchief Lochem (GA Lochem)
- Bouwarchief gemeente Lochem
- Archief Natuurmonumenten
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
- Historisch archief Kadaster

7.2 INTERNET

- Archeologiein nederland.nl
- Topotijdreis.nl
- Bing.com/maps
- Google Maps
-

7.3 LITERATUUR

- Jurgens, S., Jansen, M., Lanphen, W. (2008) *Hooibergen in Nederland – Geschiedenis en behoud van een agrarisch cultuurmonument*, uitgave IJsselacademie
- Blok, E.M.J., (1999), *Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van De Velhorst Lochem*, SB4 i.o.v. Vereniging Natuurmonumenten, Wageningen
- Blok, E.M.J., (2010), *Herstelplan voor de buitenplaats De Velhorst te Lochem*, SB4 i.o.v. Vereniging Natuurmonumenten, Wageningen
- Martens van Sevenhoven, Artikel Klein Dochteren in Gelre 1935.

7.4 OVERIGE BRONNEN

- Rijksmonumentenbeschrijving

BIJLAGE I – HISTORISCHE CONTEXT

1 INLEIDING

In deze bijlage is de historische context van de historische buitenplaats De Velhorst beschreven, gebaseerd op archief- en literatuuronderzoek.

2 BUITENPLAATS DE VELHORST

De Velhorst in de middeleeuwen

De naam Velhorst komt als toevoeging aan de naam van een horige dienstman (Wolterus de Varlehorst) voor in een oorkonde van 1105, waar deze Wolterus optreedt als getuige naast onder andere een zekere Ulricus de Amsen en Gerlacus de Dedingwerth. In een door chartermeester Sloet tussen 1127 en 1131 gedateerde oorkonde wordt hij dienstman genoemd.³

In *den staat der bezittingen* van eigenaar Herbertus van Putten van 1313 staat dat hij onder meer van de graaf van Gelre naar Zutphens recht in leen hield: *curtim in Varlehorst, item bona Cloechorst, item bona Steghemanni, item bona dicta Oudekunc, item bona in Burghing et omnes homines ad dicta pertinentes*. Uit onderzoek is duidelijk geworden dat hier bezittingen bedoeld zijn, gelegen dicht bij de westgrens van het kerspel Lochem ten zuiden van de Berkel. Het hof (curtis) dat in aanvang meestal Verlehorst heette, in later tijd de Velhorst, wordt als eerste genoemd met daarna de daar omheen gelegen ten westen, ten zuiden en ten oosten grenzende goederen, thans bekend onder de namen Kloekhorst, Aitink en

³ De geschiedenis tot 1900 is gebaseerd op het artikel van Jhr. Mr. A.H. Martens van Sevenhoven: "Velhorst" in: *Bijdragen en mededeelingen Gelre* Deel XXXVIII Arnhem 1935 pp. 51-80. Wolterus wordt vermeld in Sloet, Oorkondenboek, nos. 208 en 246.

Bruggink. Alleen de Velhorst wordt dus in 1313 een curtis of hof genoemd. Enkele bladzijden verder in dezelfde lijst worden de tot de hof Varlehorst behorende lieden opgesomd, onder wie: *Wolterus de Varlehorst et uxor eius et omnes pueri eorum*. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de hofheer, die dit goederencomplex in leen hield van de graaf, niet zelf op de hof resideerde en dat hij de tot de hof behorende gronden liet bebouwen door zijn horige man Wolterus de Varlehorst. Uit de gegevens blijkt dat Verlehorst in die tijd een horig goed is geweest. Een curtis is zelf meestal niet horig, dus in de tijd van Herbert van Putten moet een onderscheid worden gemaakt tussen de hof en een gelijknamige horige hoeve daarbij gelegen, waar de genoemde Wolterus zal hebben gewoond.

Mogelijk is dit oudste geslacht Verlehorst of Vrollehorst, waarvan in latere stukken niets meer wordt aangetroffen, al uitgestorven voordat de hof waarnaar het zich noemde in het bezit van Herbert van Putten is gekomen. In het archief van de hertogen van Gelre bevindt zich een charter van 1 juli 1334, waarbij graaf Reinald op verzoek van Pelgrim van Putten bevestigt, dat hij „in dier tiid die langhe leden is”, Pelgrims huisvrouw Mechteld beleend heeft met den hof te Verlehorst „mit alle dien gude alinc”, welk leengoed haar man haar tot huwelijksdave had afgestaan. Pelgrim was de zoon van de eerder genoemde Herbert van Putten. Door het charter van 22 juni 1343 wordt duidelijk dat Wouter van Berghem en zijn vrouw Mechtelt het goed opdragen aan de hertog. Enkele maanden vóór zijn overlijden werd dus Reinald II, die tot dan slechts leenheer was geweest, eigenaar van de hof te Verlehorst en de daartoe behorende goederen en personen. Wat de hertog, die zware schulden naliet, tot deze aankoop heeft bewogen, is niet meer na te gaan. Men vermoedt dat Wouter van Berchem het goed kwijt wilde en dat de hertog, als bezitter van uitgestrekte domeinen in die streek, de daarvoor meest aangewezen koper was. De overdracht aan de leenheer heeft het gevolg gehad, dat het goed niet meer

als leengoed te boek heeft gestaan in de Gelderse leenaktenboeken, die vanaf 1377 bewaard zijn gebleven. Het is daarin dan ook niet te vinden.

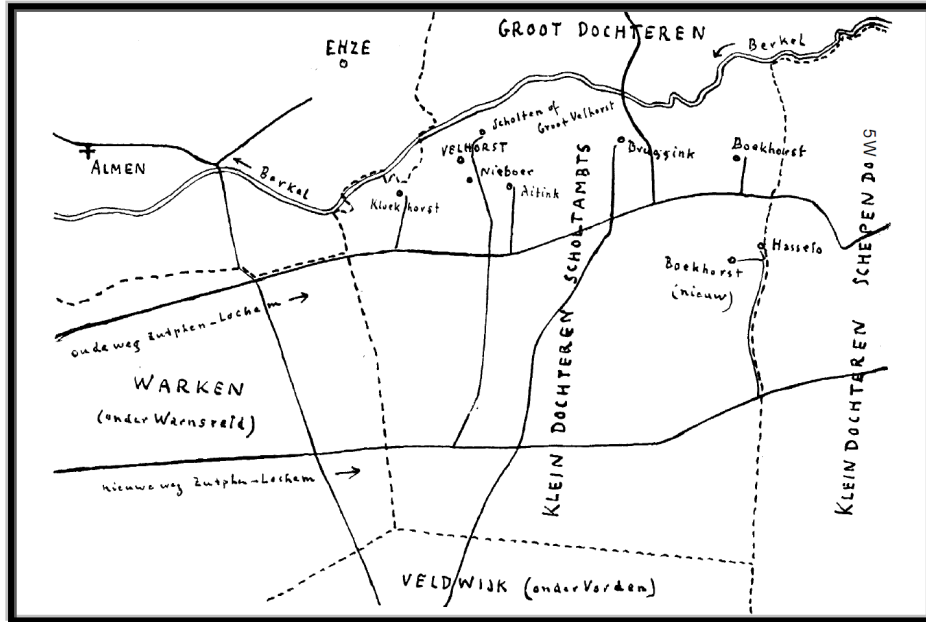
De rentmeesters van de jonge hertog Reinald III verpandden reeds 28 januari 1344 aan de steden Arnhem en Wageningen de hoven te Baak, Inkenberg (beide onder Steenderen), Angeren in het kerspel Warnsveld en Verlehorst, alsmede de tienden te Baak en te Wichmond.

De hertogelijke domeinen in de Graafschap bestonden nog voor een belangrijk gedeelte uit hofhorige goederen, die tot grote complexen onder enkele hoven waren verenigd. Zo is uit latere gegevens bekend dat de goederen Addekinck en Cloeckhorst, die in 1313 nog onder de hof te Verlehorst vielen, bij een der grote hertogelijke hoven, vermoedelijk de hof te Lochem, waren ingedeeld en dit zal ook het geval zijn geweest met Brugginck en de Verlehorst zelf.

Er zijn aanwijzingen dat deze twee goederen uit de horigheid zijn bevrijd kort vóór 1443, toen de rentmeester het volgens de stukken nodig vond, dit speciaal te vermelden. Vooral uit het jaar 1439 zijn vele akten van vrijlating betreffende goederen in de Graafschap bewaard gebleven. Hertog Arnold spekte op die manier zijn schatkist. De desbetreffende akten van “bevrijding” van de Velhorst en Brugginck blijken al lang verloren te zijn gegaan, want uit een aantekening in het visitatieboek der horige goederen van 1488 staat bij Verlehorst en Brugginck geschreven: „item verstaen, dat dese guederen plegen hoffguederen te wesen ind synt gevriit van de horicheit; te vernemen van den bryven ind der vryingen”. In deze periode is het geslachte te Verlehorst (onder andere een Bernt te Velrehorst jr. en sr. en later (rond 1470) een Hensse to Verlehorst de bezitter van het goed. In de late 15de eeuw gaat het bezit over op de familie Van Voorthuysen uit Zutphen.

Een weliswaar nog altijd vaag beeld van het goed Velhorst levert een oorkonde van 26 juli 1474. Het betreft de vestiging van een jaarrente van 36 Rijnse guldens ten behoeve van de kerkmeesters der Groote Kerk te Zutphen op het goed Verlehorst door de eigenaren van dat goed Henrick van Voerthuesen en zijn huisvrouw Truede. Het goed wordt in het afschrift omschreven als hun „*erve ende guede gehieten Verlehorst, soe dat mit allen synen rechte ende thobehoer gelegen is in den karspel van Lochem ende in der buerschap van Duchterden bilanck die Barkele mit eenre siden, ende den erve ende guede Addekinck mit den anderen syden, mit einen eende streckende an Klockhorst ende mit den anderen eende an den erve ende guede Brugginck, welck een edell eigen is, vry ende kommerloes, beheltlick den tientheren siins thienden ende twie riinsche gulden jairlix dengennen, die dair recht tho hebben*. De schuld die hierdoor op Verlehorst rustte is in 1547 afgelost. Henrick van Voerthuesen behoorde tot een zeer gegoede Zutphense familie, die verwant geweest is aan de aanzienlijkste families in die stad. In de 16de eeuw namen leden van de van Voorthuysens zitting in het stedelijke bestuur.

De broers Anthonis en Henrick van Voorthuysen maakten op 1 februari 1506 een testament op. Zij waren beiden ongehuwd gebleven en maakten elkaar in hun testament erfgenamen. Onder de goederen van Anthonis wordt hier genoemd *het erve en goed Velhorst in het kerspel Lochem, buerschap Dochteren*. Het is voor het eerst dat het goed aangeduid wordt met de thans nog gebruikelijke naam Velhorst. Henrick zou het in bezit krijgen en met „*die scaipe, die opten guede te Velhorst liggen*”. De eigenaar heeft vermoedelijk op de ten zuiden van Velhorst gelegen heidevelden van de mark schapen gehouden. In een schatting van 1541 worden de „*Velhorster scheper*” afzonderlijk aangeslagen.

Kaartje van Klein Dochteren bij het artikel van Martens van Sevenhoven in Gelre 1935.

Over de periode tussen 1540 en 1600 zijn met betrekking tot de Velhorst nauwelijks stukken bewaard gebleven, onder meer vanwege de uitermate troebele tijden van de Tachtigjarige Oorlog. Ongetwijfeld hebben meerdere landgoederen, ook in de Graafschap, toen veel geleden. Een akte van 16 juni 1628 in het protocol van het scholtambt Lochem betreft de verkoop door de voogd van Jan en Henrica van Gendt, nagelaten kinderen van Anna van Isselmuyde, aan Jr. Hendrick van der Leeuw en Sophia Mockincks van het hun toekomstige aandeel in „de bouwinge ende landerijen daertho gehoerende, genoemd Velhorst, in de buirschap Duchteren, kerspel Lochem gelegen”. Sindsdien waren jonkheer Hendrick van der Leeuw en Sophia Mockinck alleen eigenaren van Velhorst.

Met betrekking tot Henrick van der Leeuw is bekend, dat hij drie kinderen heeft gehad en dat hij te Zutphen is overleden vóór 28 april 1649. Op die datum werd zijn zoon Diederik met de Velhorster tienden beleend. Zijn vrouw is in januari 1652 gestorven. Velhorst bestond, blijkens het in 1649 voor de buirschap Klein Dochteren onder 't scholtambt Lochem gearresteerde verpondingskohier, toen nog slechts uit een boerderij. Zekere Jan te Velhorst schijnt daar als pachter gewoond te hebben. Nu lijkt dit weinig voor te stellen, maar uit de rekeningen en andere stukken betreffende het beheer van domeinen en geestelijke goederen kunnen we afleiden dat landbouw en veeteelt er in die tijd niet slecht aan toe waren. Ook het kohier der verponding laat dat zien, want er is daar geen sprake meer van braak liggende boerderijen en de geschatte opbrengst van de landerijen is behoorlijk te noemen. Velhorst was zelfs het hoogst aangeslagen goed in het gehele scholtambt, wat er op wijst, dat het destijds nog niet gesplitst was. Bovendien herinnert de grootte van het goed aan het ontstaan uit een curtis. Het kohier van 1649 vermeldt, dat het bestaat uit 30 en 1/2 molder zaailand, 1 molder hofland, 22 koeweiden, heggenhout en akkermaal. Als eigenaar wordt genoemd: Leeuw te Zutphen.

De Velhorst wordt een herengood na 1660

Helena van der Leeuw was een dochter van Hendrick en Sophia. Zij trouwde in Zutphen op 12 augustus 1660 met jonkheer Diederik van de Wall. Hij was een zoon van Derk van de Wall en diens tweede vrouw Anna Mom en stamde uit een zeer oud en bekend Zutphens regeringsgeslacht. Vermoedelijk is de Velhorst eerst na hun huwelijk aan Helena van der Leeuw is toebedeeld. Uit dit huwelijk is één kind geboren, Dirck Hendrick, gedoopt te Zutphen 9 mei 1663. Met jonkheer Diederik van de Wall, die zich „tot Velhorst” noemde, begint de geschiedenis van het goed als een heus herengood, aangezien hij er een huis moet hebben gesticht, dat hij

met zijn gezin heeft bewoond en dat in de 18de eeuw in de volksmond nog altijd het Wallshuis heette, zo blijkt uit getuigenverklaringen in een procesdossier. Of dit huis of spieker er al gestaan heeft vóór de Franse invasie in 1672 is niet duidelijk. Zeker is dat Van de Wall er spoedig na de aftocht van de Fransen geregeld zijn intrek heeft genomen.

Ontstaan van erve Nieboer

In 1675 heeft Van de Wall met het bestuur van de mark van Groot en Klein Dochteren een kwestie over ter ontginning aangegraven markegrond. Ook in zijn testament van 1683 spreekt hij van het nieuw aangemaakte land. Van belang voor ons verhaal is het feit dat hij zijn verpachte gronden over twee boerderijen heeft verdeeld en bovendien een gedeelte voor zijn eigen gebruik heeft gehouden. Die twee boerderijen komen voor onder de namen Groot Velhorst of Schulte-/Scholte-Velhorst (het huidige Velhorst 6) en Klein of Nieuw Velhorst (tegenwoordig Nieboer, Velhorst 3). Beide boerderijen flankerden op enige afstand het spieker, dat op de plaats van het tegenwoordige herenhuis stond. In de late 17de eeuw is er dus sprake van een huis (spieker) en twee boerderijen, waarvan Velhorst 6 verreweg de oudste was en Velhorst 3 vermoedelijk nog maar kort daarvoor was ontstaan. De plaats van de middeleeuwse curtis Velrehorst binnen dit goed blijft voorlopig nog onduidelijk.

In verband met al deze verbeteringen en uitbreidingen, die het echtpaar Van de Wall blijkbaar te veel geld hebben gekost, is het goed destijds uitvoeriger omschreven dan voorheen, namelijk in een hypotheekakte van 16 mei 1678 wordt het omschreven als: „*de erven en goederen Velhorst ... met het huys daerop staende, by hun comparanten bewoond*”, in de transportakte van 20 juli 1683 als: *de erven en goederen Velhorst met alle ap- en dependentien, oude en nieuwe landerijen, aangekocht of aangemaakt, bestaande in huizen, boomgaarden, bouw- en weidelanden, tienden, inslagen*

en plantagien, door de heeren comparanten (n.l, vader en zoon) zelf en hunne pachters gebruikt wordende.

Helena van der Leeuw is vóór 28 februari 1680 overleden, blijktens een akte in het protocol der stad Zutphen, waarin Diederik van de Wall optreedt als vader van haar nog onmondige zoontje. 10 februari 1683 maakte hij op Velhorst zijn testament, maar al op 20 juli moest hij met zijn zoon het goed, dat met een daarop rustende schuld van f 8000,— dreigde geëxecuteerd te worden, overdragen aan Abrahamus Becker, predikant te Zutphen. Hij moet er toen financieel heel slecht aan toe zijn geweest.

De nieuwe eigenaar Abrahamus Becker was in 1673 uit Emmerik naar Zutphen beroepen en had daar, als weduwnaar met twee kinderen, in 1674 een rijke erfdochter *van aanzienlijken huize* getrouwd, genaamd Lutgera Geertruid van Winshem. Aan dit echtpaar werd de Velhorst op 20 juli 1683 overgedragen. Of zij zich daar veel op het spieker van Van de Wall hebben opgehouden, is niet bekend, maar gewoond hebben zij er waarschijnlijk niet, want dominee Becker is tot aan zijn overlijden in november 1705 dienstdoend predikant te Zutphen geweest.

Geertruid Becker, dochter van Abrahamus, is kort vóór het overlijden van haar vader met Alard Schimmelpenninck, landrentmeester van Zutphen getrouwd, waarna de Velhorst haar is toebedeeld. Ze kregen twee dochters. Het was geen gelukkig huwelijk. Er werden zware schulden gemaakt, wat Alard niet belette, het huis de Kemnade bij Doetinchem te kopen, waarmee hij in 1711 werd beleend. In hetzelfde jaar moest hij echter ontslag nemen als landrentmeester. Op verzoek van de Rekenkamer, die niet betaald kon krijgen wat hij nog aan het domein wegens zijn beheer was verschuldigd, werd hij in 1713 onder curatele gesteld. Tegelijk sprak het Hof de scheiding van tafel en bed tussen de echtgenoten uit. Geertruid overleed reeds in januari 1714 in Arnhem.

Reeds in januari 1712 was de Velhorst verkocht aan Mr. Johan Op ten Noort, van wie afstammelingen dit goed nog tot ver in de 20ste eeuw hebben bezeten. Alard Schimmelpenninck en zijn vrouw hadden voor de verkoop de Velhorst uitgebreid door de aankoop in 1708 van drie vierde delen van het goed Addekinck of Aytink, waarvan het resterende vierde gedeelte in 1719 door Mr. Johan Op ten Noort er bij is gekocht. De overdracht van de drie vierde delen had plaats op de Velhorst, waar de stadhouder-richter en twee gerichtspersonen waren verschenen. Toch hebben ook de Schimmelpennincks niet daar gewoond, maar te Zutphen. Uit deze tijd dateert een document (rol) van alle woningen in het scholtambt Lochem, die voor de scholtis Christiaan Carel baron van Lintelo tot de Ehze opgesteld is en bewaard onder diens papieren in het archief van het huis de Heest. Er blijkt uit, dat in Klein Dochteren onder 't scholtambt dienstgeld werd betaald door Bruggink, Addekink, Egbert Velhorst alias Nyeboer, Schulte Jan Velhorst, Kloekhorst en Toller of Boekhorst, terwijl Hasselo om een bepaalde reden was vrijgesteld. Beide bewoners van de boerderijen van de Velhorst worden hier dus genoemd.

Het koopcontract ten behoeve van Mr. Johan Op ten Noort dateert van 14 januari 1712, het transport door de inmiddels opgetreden curatoren in de boedel van de verkopers heeft echter pas in mei 1714 plaats gevonden. De koop betrof *het vrije en allodiale goed Velhorst met de daaronder behorende erven en landerijen, bouw- en weiland, boomgaard, huis, hof, houtgewas, enz.* en het goed Addekinck, voor zover door de verkopers aangekocht, alsmede een nieuwe (uit de mark) aangegraven kamp en de aan Baer en Lathum leenroerige tienden. De hypotheek, die er op rustte, werd van de koopsom afgetrokken en door den koper afgelost.

Velhorst is voor de nieuwe eigenaar vermoedelijk in de eerste plaats een geldbelegging geweest. Zijn aandacht moet er op gevallen zijn doordat het goed Ter Meulen, bij de kerk te Almen, zijn zomerverblijf was en dus niet ver van de Velhorst was gelegen. Hij heeft het Spieker of Wallshuis verhuurd gehad aan een bouwman. De vier pachters van het goed brachten een bescheiden weidepacht in geld op en daarnaast rogge, boekweit en haver, die voor rekening van de landheer werden gedorst. De opbrengst van het eiken-akkermaalshout was, blijkens de daarvan nog bestaande aantekeningen, hoog in verhouding tot wat er van de boerderijen getrokken werd. In 1712 liet hij *een nieuw kampje op de Nijboers stede* bemesten en inzaaien met *2 mudden Eijckelen en 1 schepel Bueck*, in het kasboek van 1719-1721 treffen we uitbetaling van loon aan dagloners voor het ontginnen van heide, onderhoud aan vijvers en akkermaalshout.⁴

Na het overlijden van Mr. Johan Op ten Noort is het beheer van de Velhorster goederen op dezelfde wijze voortgezet door zijn oudste dochter Wilhelmina, aan wie zij bij de boedelscheiding in 1727 zijn toebedeeld. Deze heeft behalve akkermaalshout ook veel zwaar opgaand hout laten vellen, waaronder de allee van eiken, die de Velhorst met de lage weg van Zutphen naar Lochem verbond. Zij stierf echter reeds, ongehuwd, in 1733 en bij de scheiding van haar nalatenschap, die in 1735 plaats vond, kwam de Velhorst aan haar zuster Petronella Cunira, die in 1706 te Zutphen was geboren en aldaar in 1728 was gehuwd met Mr. Ernst van Löben Sels.

Mr. Ernst van Löben Sels was het enige kind van de zeekapitein Maurits Sels en Everdina Maria von Löben. In 1730 werd hij burgemeester van Groenlo, sinds 1736 maakte hij deel uit van het Zutphense stadsbestuur. Hij

⁴ SB4 Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van de Velhorst te Lochem, 1999 pag. 6

is gecommiteerd in de Staten van het Kwartier, in de Staten-Generaal, in de admiraliteit op de Maas en was curator van de hogeschool te Harderwijk. Van zijn grootvader Von Löben erfde hij het van de Spaen's afkomstige goed Spaensweert onder Brummen (thans Steenderen), waaraan een leenkamer verbonden was. Na de verkrijging van Velhorst door zijn vrouw lag hij onmiddellijk in proces voor het Hof te Arnhem met de machtige buurman, baron van Lintelo van de Ehze. Het ging over het visrecht in de Berkel. Van Löben Sels, die dit wenste uit te oefenen als oevereigenaar, wist de magistraat van Zutphen als gevoegde aan zijn zijde te krijgen.

Bouwactiviteiten bij het huis en bijgebouwen vanaf 1741

In 1741 brak Mr. Ernst van Löben Sels het spieker van Van de Wall gedeeltelijk af en bouwde hij vóór het overgebleven gedeelte een breed voorhuis met een hoog bordes, zijnde de voorste helft van het in 1819 verder uitgebreide en thans nog bestaande herenhuis op de Velhorst. Aan die verbouwing herinnert het opschrift in de stoep: *E. van Löben Sels et P. C. Op ten Noort haec otia f(ecerun)t 1741*. Het aldus verbouwde huis werd tot zomerverblijf bestemd. Hij verbouwde ook het koetshuis. De pachter Jan Dercksen van Velhorst werd *waarsman*, zijn zoon Hendrik Dercksen werd hovenier en de gronden bij het spieker, die deze tot dusverre in pacht had, werden ten dele gebruikt voor de parkaanleg, die Van Löben naar de ideeën van die tijd liet aanleggen, met een sterrenbos en berceaus, vijvers, broeikassen, enz. Aan jonge inplantingen op verschillende tot de Velhorster goederen behorende gronden en ook op enkele aangegraven terreinen van de mark besteedde hij veel zorg. Het schijnt dat hij de eerste geweest is, die dennen gepoot heeft op de Velhorst, een destijds in deze streken nog zeer zeldzame boomsoort. Petronella Cunira Op ten Noort overleed in 1772, haar man Ernst van Löben in 1777, waarna hun oudste zoon Maurits Dirk hen als eigenaar zowel van Spaensweert als van de

Velhorst opvolgde. Mr. Maurits Dirk van Löben Sels, geboren in 1729, is evenals zijn vader burgemeester van Zutphen en gecommiteerde der Staten-Generaal geweest, maar hij werd door de revolutiemannen van 1795 uit deze ambten gezet en is daarna ambteloos gebleven tot zijn dood in 1804. In 1760 trouwde hij, als weduwnaar van Wilhelmina Elisabeth Brantsen, Jacqueline Cornelia van der Muelen. Aan hun huwelijk herinnert een stenen altaar in het Boombosch bij het huis Velhorst, waarin een vers van Horatius is gebeiteld. Zij woonden te Zutphen op het 's-Gravenhof tegenover de St. Walburgiskerk. Gedurende de zomers bewoonden zij de Velhorst.

Detail van de Velhorst uit de kaart van Bonnet-Ravenschot 1763. Vreemd genoeg is hier slechts het huis en één boerderij getekend, terwijl in die periode op de Velhorst naast het door Van Löben Sels uitgebreide huis van Van de Wall twee boerderijen stonden. RAZ. Mevrouw Van Löben Sels-Van der Muelen, die in januari 1817 is overleden, heeft daar ook als weduwe vaak verbleven. Destijds werd het beheerd door haar jongsten zoon Mr. Jan Carel Jacob van Löben Sels, die op het

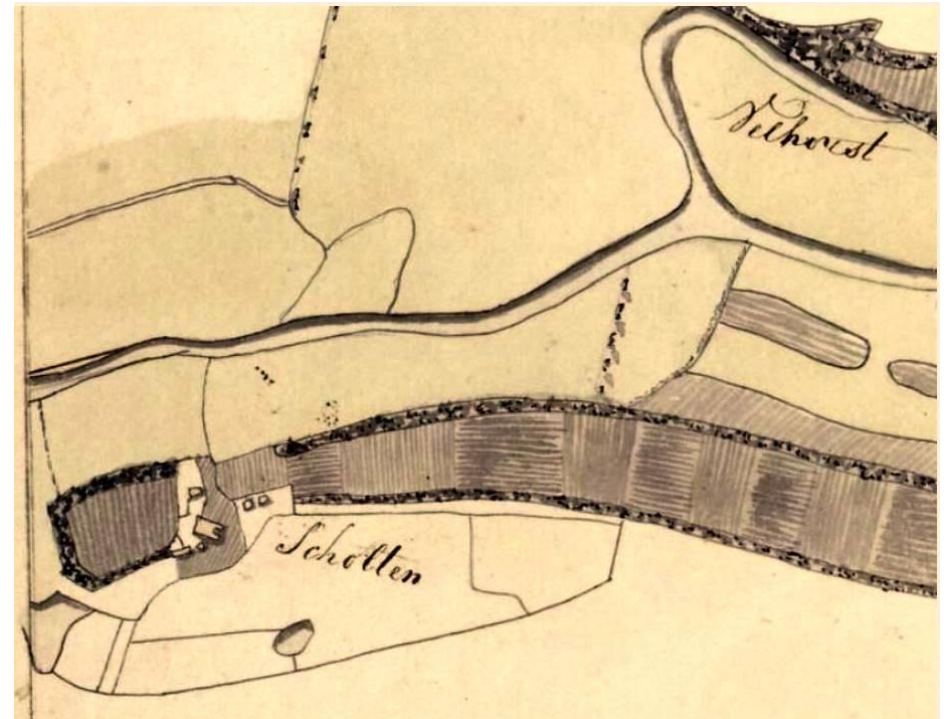
Oye en op het Geessink onder Warnsveld heeft gewoond en aan wie de Velhorster goederen bij de in 1818 met zijn twee broers en twee zussen gemaakte boedelscheiding zijn toebedeeld. Spaansweert kwam aan een oudere broer, van wie de tegenwoordige familie Van Löben Sels afstamt.

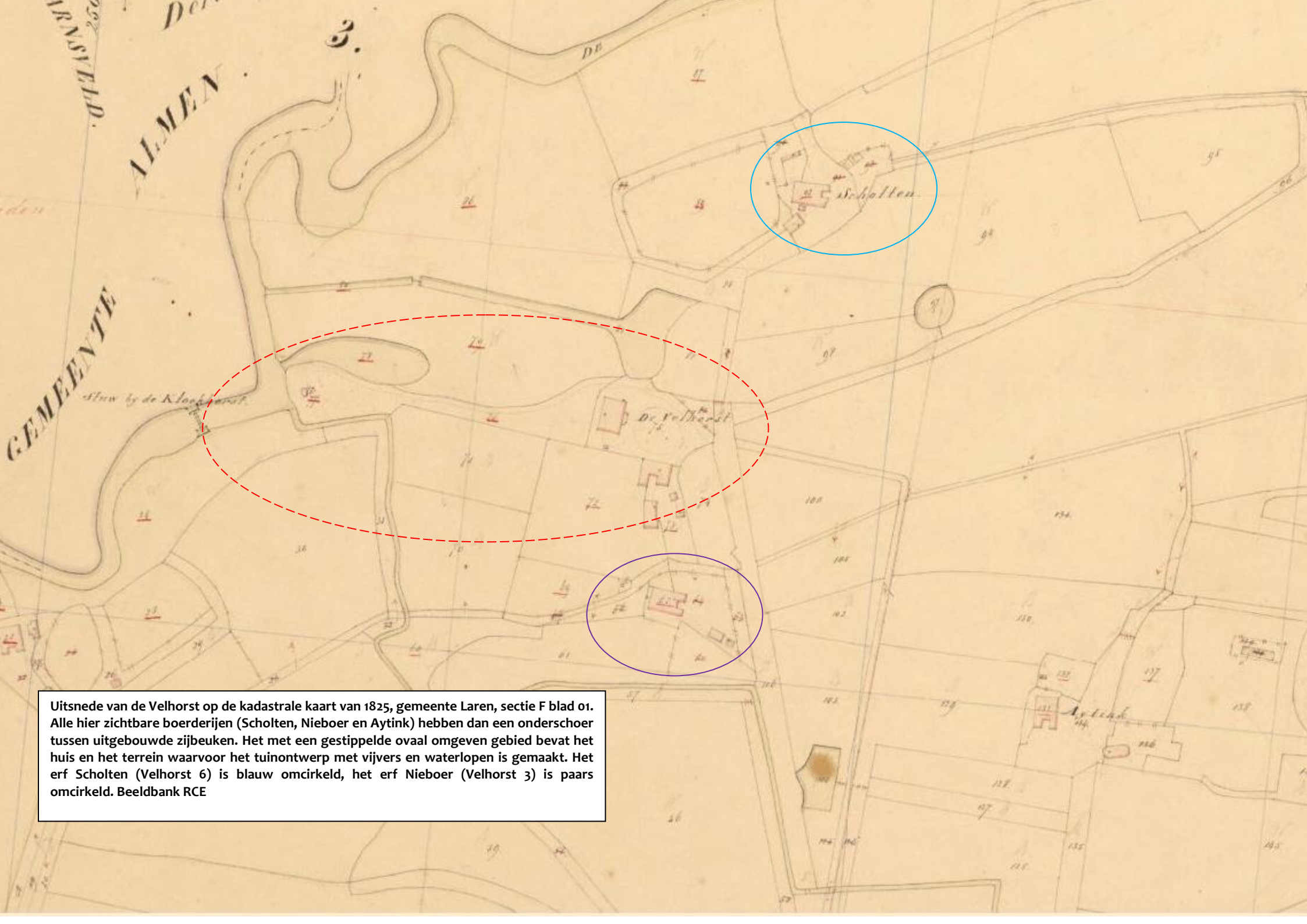
Detail van de Velhorst uit de kaart van de Berkel van Vreden tot Zutphen uit 1817. Deze kaart is weer gebaseerd op de kaart uit 1763 en geeft naast het huis ook maar één boerderij weer. RAZ Zutphen.

In de tussentijd waren die de goederen die aan de Velhorst toebehoorden flink uitgebreid. Mr. M. D. van Löben Sels had in 1797 het aangrenzende goed Kloekhorst gekocht. Er rustte een zware hypotheek op het goed, waardoor de eigenaar tot verkoop moest overgaan. De weduwe Van Löben Sels breidde deze bezitting nog wat uit, doordat de mark haar de aangrenzende gronden ten noorden van den zogenaamde *lagen weg van Zutphen naar Lochem* afstond, voor zover die niet al eerder met Velhorst waren verenigd. Er bleef echter nog genoeg onverdeelde markegrond

over voor het plaggen steken door de gebruikers van de in de mark gewaarde erven en voor het weiden van schapen op de toen nog boomloze heide. Over die heide zag men daar, waar de bossen van Velhorst toen eindigden, in de verte de bomen van den Bramel en den Wildenborch.

De zogenaamde kaart ter waterpassing uit 1818-1820 toont de Berkel met daaronder de boerderij Scholten, omgeven door langgerekt met boomsingels omzoomd bouwland. GA Lochem

Uitsnede van de Velhorst op de kadastrale kaart van 1825, gemeente Laren, sectie F blad 01. Alle hier zichtbare boerderijen (Scholten, Nieboer en Aytink) hebben dan een onderschoer tussen uitgebouwde zijbeuken. Het met een gestippelde ovaal omgeven gebied bevat het huis en het terrein waarvoor het tuinontwerp met vijvers en waterlopen is gemaakt. Het erf Scholten (Velhorst 6) is blauw omcirkeld, het erf Nieboer (Velhorst 3) is paars omcirkeld. Beeldbank RCE

Uitbreiding landhuis en aanleg van nieuwe tuinen vanaf 1817

Mr. Jan Carel Jacob van Löben Sels was geboren in 1775 en is in 1799 getrouwd met zijn nicht Jacqueline de Malapert, dochter van Mr. Jan Jacob en Isabelle Sophie van der Muelen. Hij heeft vóórdat hij Velhorst ging bewonen enkele publieke functies bekleed en is later lid der Provinciale Staten van Gelderland geweest, maar zijn belangstelling ging vóór alles uit naar het buitenleven. Hij was een groot liefhebber van de jacht en een bekwaam beheerder van zijn bezittingen. In de boedelbeschrijving van 1817 wordt het goed vrij duidelijk omschreven. Het bestond uit: *Het goed Velhorst, bestaande in een Heeren huis, stalling voor paarden en beesten, tuinmanswoning, schuur van gebinten, mitsgaders een klein schuurtje, waarin een droogoven, voorts tuin- en moesgronden, voorzien van gemetselde kribben, tot de broeierij gehorende, alsmede verscheidene morgen lands, meerendeels met opgaand en hakhout beplant, tot wandeling verstrekkende met drie vijvers en andere tochtgravens.* Ook waren er bouwlanden begrensd met akkermaalsheggen en bos zich uitstrekkend tot aan de weg tussen Lochem en Zutphen. Verder behoorden tot de Velhorst op dat moment vijf boerderijen.

1: Scholte Velhorst, boerderij met twee zaadbergen, een schoppe of opene schuur, een varkenskot, een put en een oven.

2: Nieboer of Klein Velhorst, boerderij met zaadberg, schop, put, bakoven en een koeweide langs het heerengoed.

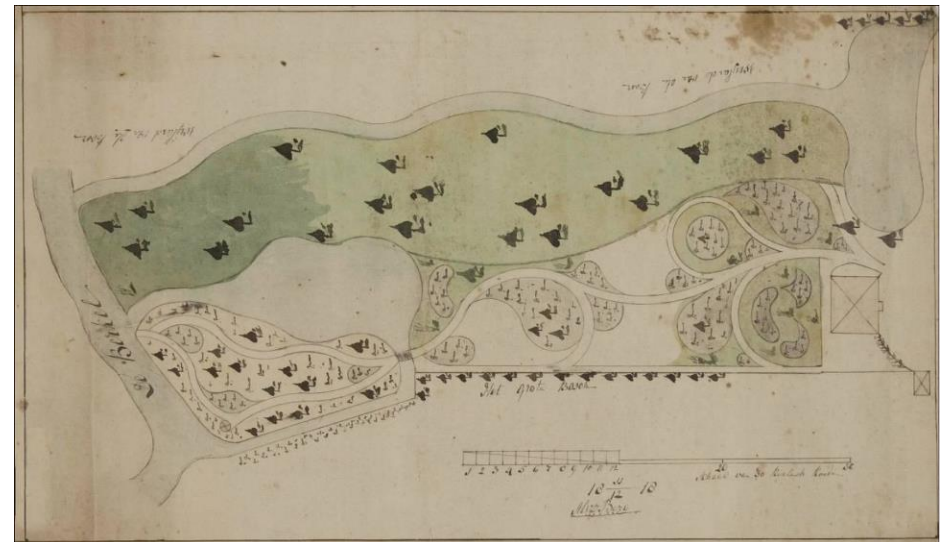
3: Aitink, boerderij met zaadberg, schop, put en bakoven.

4: Bruggink, boerderij met 2 zaadbergen, schapenschot, schop, put, bakoven.

5: Kloekhorst (aangekocht in 1797), boerderij, zaadberg, schop, put en bakoven.⁵

⁵ SB4 Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van de Velhorst te Lochem, 1999 pag. 9

In 1819 vergrootte Jan Carel van Löben Sels het herenhuis op Velhorst, na te hebben afgebroken wat er nog over was van het spieker van Van de Wall. Daarbij ontstond het huidige blokvormige huis. De indeling en afwerking van het huis kwam in 1829 tot stand. Ook de bijgebouwen werden toen gewijzigd en vergroot. In de omgeving van het huis heeft Van Löben Sels toen ook veel veranderd. Vermoedelijk heeft hij eerst A. van Leusen een ontwerp laten maken, helaas ongedateerd, dat behouden is gebleven. Mogelijk omdat dit ontwerp te veel graafwerk zou vergen, liet Van Löben de nog jonge tuinarchitect Martinus van den Berg uit Rozendaal bij Arnhem, in de geest van die tijd de formele, stijve 18de-eeuwse aanleg omvormen naar een Engelse landschapstuin, met vijvers en slingerende lanen en waterlopen. Het wat eenvoudigere ontwerp uit december 1818 van Van de Berg werd in hoofdlijnen uitgevoerd.

Tuinontwerp voor de Velhorst van 11 december 1818, ontwerp Martinus van den Berg (Rozendaal 1796-1846). In hoofdlijnen is dit plan in opdracht van Van Löben Sels ook uitgevoerd. Het noorden is op deze kaart boven. Gelders Archief: Huisarchief De Velhorst nr. 0584 Huis Velhorst 108.

Het ongedateerde tuinontwerp van A. van Leusen, dat niet is uitgevoerd. Gelders Archief: Huisarchief De Velhorst, nr. 0584 Huis Velhorst 108.

Overigens zijn niet alle 18de-eeuwse elementen daarbij verdwenen. Vrij laat in zijn leven is zijn wens in vervulling gegaan om het hem toekomende deel in de markegronden in eigendom te krijgen. De mark van Groot en Klein Dochteren is in 1837 verdeeld, maar reeds in 1836 is Mr. J. C. J. van Löben Sels er uit getreden tegen de uitkering van het hem voor vijf gewaarde erven toekomende aandeel in grond.

In die tijd werden plannen gemaakt voor de aanleg van een klinkerweg van Zutphen over Lochem naar Goor door Rijkswaterstaat. Deze weg zou bij het Velde van de bestaande klinkerweg naar Winterswijk worden afgesplitst, maar het was de vraag, of van Warken af de Lageweg naar Lochem zou worden verhard, die op korte afstand van tal van boerderijen loopt en Velhorst dwars doorsnijdt, of wel de ten zuiden daarvan gelegen

hoge weg, destijds een wagenspoor door onbewoonde heidevelden. Aan de keuze van de hoge weg heeft Mr. Van Löben Sels meegewerkt in het belang van zijn goed. Toch was het verkeer op die weg in het begin, toen de spoorlijn nog niet bestond, veel drukker dan later in de 19de eeuw en dit verkeer zag de eigenaar van Velhorst liefst op enige afstand voorbij gaan.

Het huis de Velhorst zoals het is geworden na de verbouwing van 1819-1821 op een ansichtkaart uit de vroege 20ste eeuw.

Van Löben legde zelf een zandweg aan door zijn nieuw verkregen gronden van de Lageweg tot de Hoge weg om zodoende zijn huis toch met de hoofdwegen te verbinden. In 1840 is de harde weg van het Velde naar Goor aanbesteed. Op een request van enkele belanghebbenden om er geen klinkerweg van te maken, maar een *macadamischen kiezelweg* zoals men ze toen al in Duitsland had, werd door de Koning gunstig beschikt. In 1844 werd vervolgens de grote bocht, die de Berkel langs Kloekhorst

maakte, afgesneden en de stuw, die omstreeks 1790 tusschen Velhorst en Kloekhorst in het riviertje gebouwd was, verlegd naar het nieuw gegraven gedeelte. In 1843 stelde de Provincie Gelderland een bestek op om de oude stuw af te breken. Die stuw, waaraan een voetbrug was verbonden, was gebouwd ten nutte van de scheepvaart, die nog tot ver in de 19de eeuw van belang is geweest. Maar ook de Velhorst had vaak belang bij het ophouden van het Berkelwater. De Velhorster laak, die zuidelijk van Nieboer verliep, mondde destijds onder die stuw uit. De kleine houten stuw die bij de Kloekhorst rond 1790 was gebouwd, staat aangegeven op een kaart bij inv. nr. 90, Rijks- en Provinciale Berkelwerken. De nieuwe stuw moest in de jaren 1876, 1877 gedeeltelijk vernieuwd worden. Dit maal niet door de provincie, maar door het Rijk (inv. nr. 99 Rijks- en Provinciale Berkelwerken).⁶

Ansichtkaart van de in 1844 gebouwde en in 1877 gedeeltelijk vernieuwde stuw in de Berkel met houten ophaalbrug.

⁶ Tekst afkomstig van watererfgoed.wrij.nl/ophaalbrug-velhorst-kloekhorsterstuw-stuw-velhorst/. In 1894 is de loop van de Berkel verder genormaliseerd.

Detail van de Velhorst op de kaart met de verbetering van de Berkel uit 1844. In roze aangegeven het nieuw geplande verloop van de rivier. Duidelijk zichtbaar is het huis met bijgebouwen en de twee boerderijen Scholten (met naam aangeduid) en Nieboer. De laatste is zuidelijk van het huis gelegen (binnen de rode ovaal). Onder op de kaart is het verloop van de Velhorster Laak te zien. GA Zutphen.

Consolidatie van de aanleg vanaf 1850 tot heden

Mr. J. C. J. van Löben Sels overleed op Velhorst in 1850, zijn weduwe in 1858. Zij hadden twee dochters, van wie de jongste, mevrouw Van Thije Hannes, in 1856 stierf, in hetzelfde jaar gevolgd door haar man en dochter! Haar enige zoon was reeds eerder overleden. Daarom is in 1858 de oudste dochter van de toen overleden weduwe Van Löben Sels, Isabelle Sophie genaamd, geboren in 1804, in het bezit van de goederen van haar vader getreden. Ze was in 1824 getrouwd met Johan Abraham Anne Christiaan ridder van Rappard, destijds kapitein bij het korps ingenieurs. Sinds 1841 woonden ze in Utrecht, waar hij in dat jaar majoor bij de staf van de genie was geworden en in 1847 tot luitenant-kolonel der mineurs en sappeurs was bevorderd. Na het overlijden van haar moeder vestigden ze zich op de Velhorst. Beiden zijn zij daar op hoge leeftijd overleden, Ridder van Rappard in 1883, zijn echtgenote in 1890. Van hun zeven kinderen waren er in 1890 nog vijf in leven, van wie de oudste, jonkvrouw Johanna Benjamina van Rappard, die in 1848 te Utrecht gehuwd was met jonkheer Mr. Jan Louis Anne Martens, in bezit kwam van de Velhorster goederen. Zij is te Utrecht overleden in 1893, haar echtgenoot in 1909.

Van Rappard bleek een zuinig man. Grote uitgaven aan het goed werden zoveel mogelijk vermeden, waardoor er aan de rond 1820 ontstane situatie weinig is aangepast. Wel vonden er na 1950 nog aanpassingen plaats aan de tuinen rond het huis en werd de pal noordwaarts verlopende laan die via een haakse bocht omhoekte naar het huis in de jaren 70 verwijderd. Alleen de laanbeplanting in het direct van de huidige hoofdlaan afsplitsende deel van deze laan bleef gespaard, waardoor het verloop in het bosgedeelte herkenbaar is gebleven.

De oudste dochter van het echtpaar Van Rappard-van Löben Sels, jkvr. Johanna Benjamina van Rappard (1825-1893), trouwde in 1848 met jhr. mr.

Jan Louis Anne Martens (1823-1909), lid van de gemeenteraad van Utrecht en heemraad, en via haar kwam het huis in het bezit van de familie Martens. Hun kleinzoon, jhr. mr. Anthony Henrik Martens van Sevenhoven (1880-1952), rijksarchivaris, was bewoner van Huis Velhorst en overleed er in 1952. Hij beschreef in 1935 de geschiedenis van de Velhorst in een artikel gepubliceerd in Gelre. De laatste eigenaar van de Velhorst was de laatste telg van het geslacht Martens, jhr. J.C. Martens (1889-1972), die het huis naliet aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland die het nog steeds bezit. Natuurmonumenten heeft het huis en de boerderijen sindsdien steeds verhuurd. Het huis en koetshuis zijn reeds in de jaren 60 aangewezen als rijksmonument. Binnen het Monumenten Inventarisatie Project en het daarop volgende Monumenten Selectie Project werd de bescherming van het goed rond 2000 flink uitgebreid door de toevoeging van bijgebouwen en de boerderijen.

Uitsnede uit de topografische kaart van 1885. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Uitsnede uit de topografische kaart van 1895. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

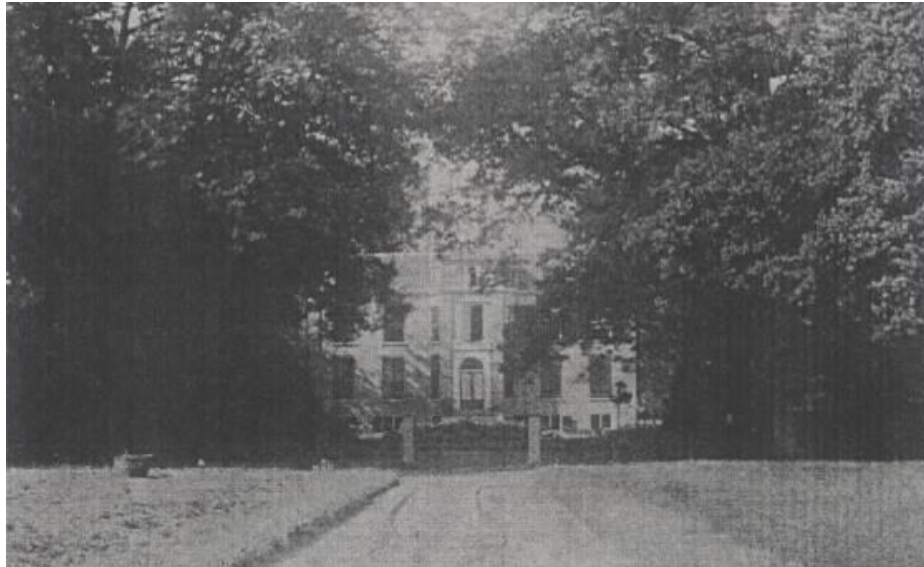
Uitsnede uit de topografische kaart van 1905. De Berkel is gekanaliseerd. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Uitsnede uit de topografische kaart van 1902. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Het middenperk met huis omstreeks 1900. Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

Het voorplein omstreeks 1900. Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

Het voorplein versierd met kuipplanten omstreeks 1930? Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

Uitsnede uit de topografische kaart van 1925. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Uitsnede uit de topografische kaart van 1935. De hoofdroute naar de Velhorst is op deze kaart in rood aangegeven. Het huis heeft de verkeerde aanduiding Veldhorst. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Het achterplein omstreeks 1940? Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

Het huis en koetshuis vanuit de lucht gezien in 1930. Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

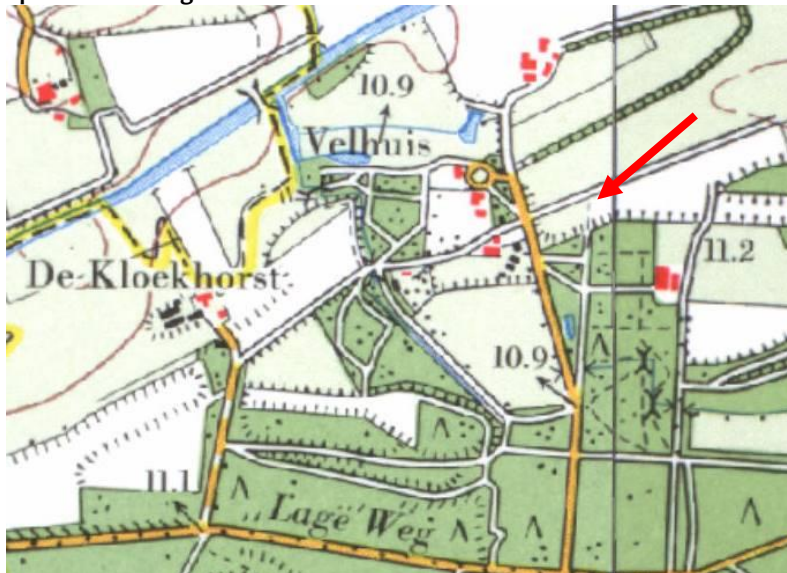
Het huis en voorplein gefotografeerd door G. Dukker in 1963 ten behoeve van de opname in het register van beschermde monumenten. Beeldbank RCE

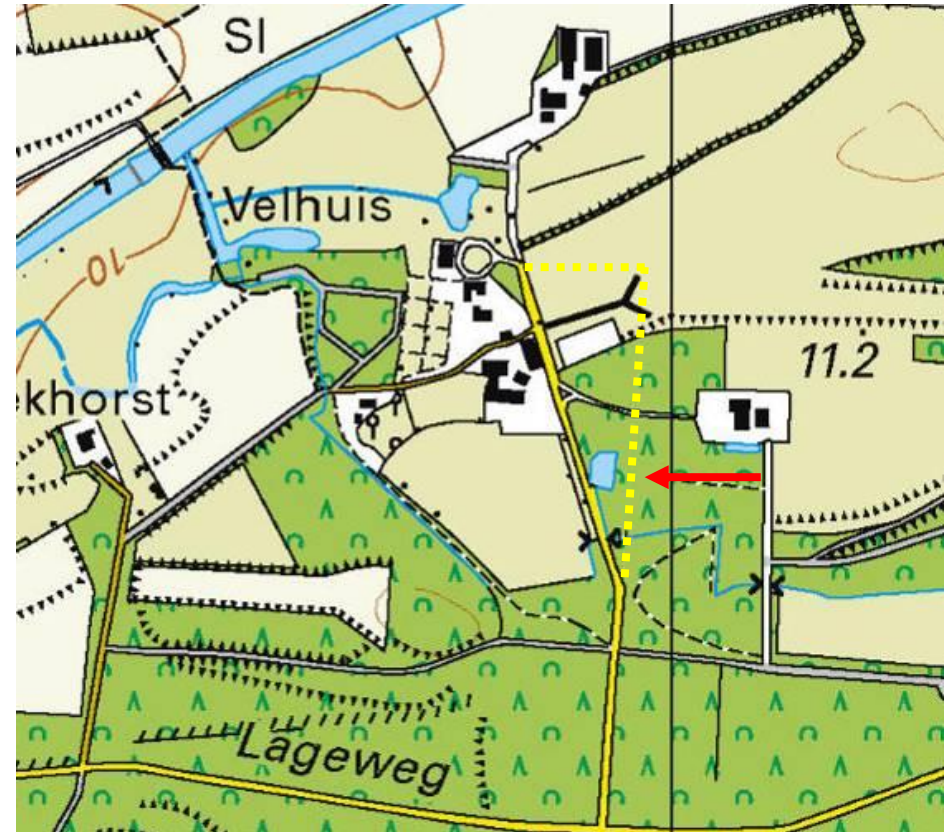
Het voorplein en huis na 1964. De persiennes van de vensters zijn verdwenen. Uit SB4: Rapport Ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis de Velhorst 1999.

Het koetshuis en voorplein gefotografeerd door G. Dukker in 1963 ten behoeve van de opname in het register van beschermde monumenten. Beeldbank RCE

Uitsnede uit de topografische kaart van 1980. De hoofdroute naar de Velhorst is op deze kaart in geel aangegeven. Het noordelijke deel van de oude rechte laan, met de omhoeking recht naar het huis is verdwenen (rode pijl) Het huis heeft de verkeerde aanduiding Velhuis. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

Uitsnede uit de recente topografische kaart (2016). De hoofdroute naar de Velhorst is op deze kaart in geel aangegeven. Het noordelijke deel van de oude rechte laan, met de omhoeking recht naar het huis is hier tot aan de afsplitsing van de hoofdlaan verdwenen (gele gestippelde lijn aangeduid met rode pijl). Het huis heeft nog altijd de verkeerde aanduiding Velhuis. De bebouwing op de erven van Aitink, Nieboer, de Velhorst en Scholten is hier redelijk accuraat getekend. Het noorden is boven. Topotijdreis.nl

De poort en het huis Velhorst in 2017. Foto F. Haans MAB juni 2017

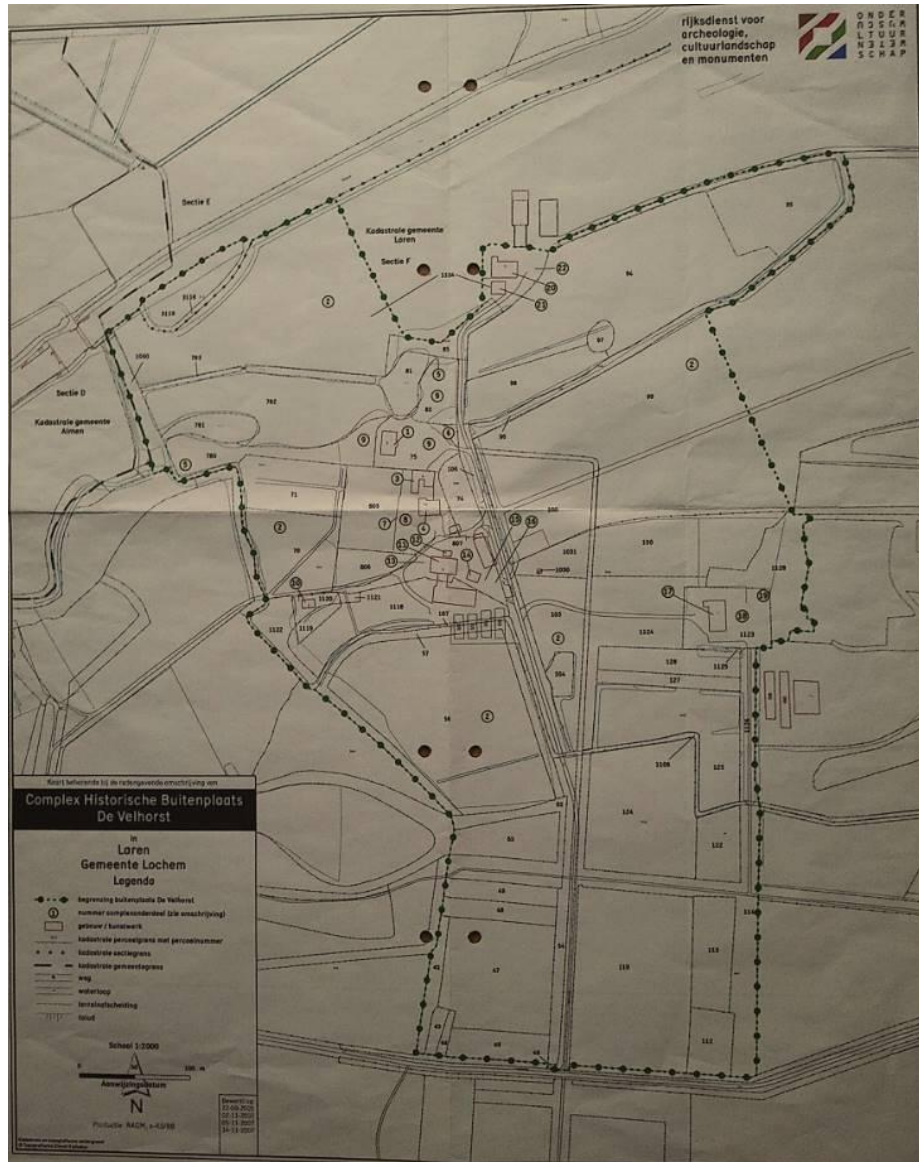
Het huis Velhorst in 2017. Foto F. Haans MAB juni 2017

De laan vanuit het huis Velhorst naar het achter de bomen gelegen boerderijcomplex Scholten in 2017. Foto F. Haans MAB juni 2017

Sfeervolle foto van de hoofdlaan. Foto Lars van de Goor

Kaart uit 2006 van de RACM (nu RCE) waarop de grens van de bescherming van het gebied van de Velhorst middels een stippel/bolletjeslijn is weergegeven.

BIJLAGE II – REDENGEVENDE BESCHRIJVING

Boerderij - Monumentnummer 530808

Het boerderijcomplex Scholten ligt ten noorden van de Velhorst aan het eind van de oprijlaan. Het boerderijcomplex hoort van ouds tot het landgoed. Scholten stond oorspronkelijk bekend onder de naam Groot Velhorst, dit ter onderscheid van Klein Velhorst, thans boerderij Nieboer. De boerderij werd hoogstwaarschijnlijk in de Middeleeuwen gesticht. Op de kadastrale minuut van 1825 wordt boerderij Scholten weergegeven als een fors U-vormig gebouw. Op het erf staan dan nog twee opstallen.

Thans bestaat het complex uit een middenlangsdeelboerderij met aangebouwde enskamer, een aantal schuren en een eenroedige kapberg. Alleen de boerderij met aangebouwde enskamer (onderdeel 20), de middenlangsdeelschuur ten zuiden van de boerderij (onderdeel 21) en de eenroedige kapberg (onderdeel 22) komen voor bescherming in aanmerking.

De uit verschillende soorten rode baksteen opgetrokken middenlangsdeel BOERDERIJ ligt op een rechthoekige plattegrond en wordt afgedekt met een wolfdak, dat voor het bovenste deel met riet is gedekt en het onderste deel, aan de zijkanten, met rode pannen. Eenvoudige windveren langs de dakrand. Uilenbord aan de voorzijde. Gemetselde schoorsteen op de daknok. Het dak is boven het woongedeelte in het eerste kwart van de 20ste eeuw opgewipt. De aangebouwde enskamer ligt onder zadeldak met gesmoorde pannen. De voorgevel van de boerderij staat op een gecementeerde plint, is vijf traveeën breed en asymmetrisch van indeling. Verschillende soorten rode baksteen zijn hier toegepast, waarvan het

oudste nog uit de 18de eeuw kan dateren. De voordeur met bovenlicht is links van het midden geplaatst.

Links daarvan een kelderlicht met tralies, waarboven een roedevenster met onderluik. Rechts van de voordeur twee grote en een klein roedevenster met onderluiken. Deur en vensters worden met een rollaag afgesloten. Staafankers. De gevel van de enskamer heeft een roedevenster met onderluiken en een klein venster op de verdieping. Staafankers. De rechterzijgevel op gecementeerde plint heeft in het woongedeelte roedevensters met onderluiken, in het bedrijfs gedeelte mestdeuren waarvan twee getoogd en een recht. Liggende stalvensters. De linkerzijgevel op gecementeerde plint wordt voor het eerste gedeelte ingenomen door de enskamer. Hierin roedevenster met onderluiken. Links naast de aansluiting met de enskamer een toegang. In het bedrijfs gedeelte mestdeuren onder segmentbogen en liggende betonnen stalvensters. Pomp met houten kast tegen de achtergevel van de enskamer. De achtergevel is symmetrisch van indeling. In het midden een diep liggende toegang onder segmentboog waarin dubbele deeldeuren. In de dikte van de toegang rechts een klein venster. Te weerszijden van de deeldeuren rondboogvensters met ijzeren roedeverdelingen en twee staldeuren onder segmentboog. Staafankers. In het interieur zijn enkele originele onderdelen bewaard gebleven, zoals een grote schouw met geprofileerde schouw balk en betegelde achterwand met roetbaan (schildpadtegels) en mangaankleurige bloempottegels (XIX) en paneeldeuren.

Waardering

BOERDERIJ SCHOLTEN, behorend tot de historische buitenplaats de Velhorst, van cultuurhistorisch belang

- als onderdeel van het boerderijcomplex Scholten
- als type
- wegens de functie

- wegens de eenvoudig doch harmonische architectuur
- wegens de bewaard gebleven interieuronderdelen
- wegens de visueel-landschappelijke relatie tot de overige onderdelen van de buitenplaats

Middenlangsdeelschuur – Monumentnummer 530809

De uit rode baksteen opgetrokken MIDDENLANGSDEELSCHUUR op rechthoekige plattegrond ligt direct ten zuiden van de boerderij en wordt gedekt door een wolfdak met rode pannen belegd. De schuur is in het begin van de 20ste eeuw verhoogd, gezien de sporen in het metselwerk. In de oostelijke gevel (aan de kant van het erf) een dubbele deel deur onder segmentboog, geflankeerd door kleine rechthoekige stalvensters met vierruitsverdeling. Links een staldeurtje. Uiterst links en rechts in de gevel een half rond stalvenstertje met vorktracering. Staafankers. De zijgevels zijn voorzien van getoogde mestdeuren en liggende stalramen. In de westgevel is de grote deel deur dichtgezet. Twee vierruitsvensters en staafankers.

Waardering

SCHUUR, behorend tot de historische buitenplaats de Velhorst, van belang

- als onderdeel van het boerderijcomplex Scholten
- als type
- wegens de eenvoudig doch harmonische architectuur
- wegens de visueel-landschappelijke relatie tot de overige onderdelen van de buitenplaats

Kapberg – Monumentnummer 530810

Ten oosten van de boerderij staat een eenroedige KAPBERG met tasvloer onder rieten kap, afgesloten door een verticale beplanking.

Waardering

KAPBERG behorend tot de historische buitenplaats de Velhorst, van belang

- als onderdeel van het boerderijcomplex Scholten
- wegens de ouderdom
- als type
- wegens de functie